

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

PEHLEVİ DÖNEMİ KADIN MODERNLEŞMESİ (1921-1979)

Elif ÇEVİK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

PEHLEVİ DÖNEMİ KADIN MODERNLEŞMESİ (1921-1979)

Elif ÇEVİK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

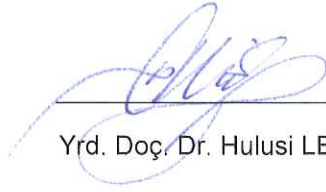
Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

Elif Çevik tarafından hazırlanan "Pehlevi Dönemi Kadın Modernleşmesi (1921-1979)" başlıklı bu çalışma, 6 Ocak 2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından "Yüksek Lisans Tezi" olarak kabul edilmiştir.

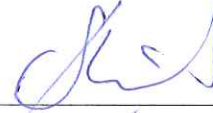
Prof. Dr. Rüya KILIÇ (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Hulusi LEKESİZ (Danışman)

Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ

Yrd. Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK

Dr. Ş. Akile ZORLU DURUKAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Yusuf Çelik

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

06.01.2015

Elif ÇEVİK

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hulusi Lekesiz'e tez sürecinde ve sonrasında gösterdiği sabır, anlayış ve destek için teşekkür ederim. Tez jürime katkılarını sunan hocalarım; Prof. Dr. Rüya Kılıç'a, Doç. Dr. Emine Erdoğan Özünü 'ye, Yrd. Doç. Dr. Serhat Küçük'e, Dr. Şefika Akile Zorlu Durukan'a teşekkür ederim. Tez sürecinde farklı kaynaklara ulaşmamı sağlayan hocam Yrd. Doç. Dr. Metin Yüksel'e teşekkür ederim. Tezi yazarken sabırla beni dinleyen, tezi bitirmemi neredeyse benden daha çok isteyen arkadaşlarım Ekin Kantar Özçırpan'a, Cansu Akbay'a ve Öykü Çobanoğlu'na teşekkür ederim. Ayrıca, Melda Akalın ve Mehmet Kusuv'a dostlukları ve her zaman yanımda oldukları için teşekkür ederim. Son olarak, her zaman yanımda olan, maddi manevi desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen aileme teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

ÇEVİK, Elif, *Pehlevi Dönemi Kadın Modernleşmesi (1921-1979)*, Yüksek Lisans Tezi
Ankara, 2015

Pehlevi döneminde, modernleşme çalışmaları resmi devlet politikasında önemli bir yer tutmuştur. 20.y.y.'da da İran'daki Batı tarzı modernleşme çalışmalarında siyasal toplumsal ve hukuki reformlara önem verilmiştir. Bu çalışmalarda kadının toplum içindeki konumu devlet tarafından uygulanan politikalarla yeniden şekillenmiştir. Örnek vermek gerekirse kadının örtünmesi, çarşaf takması modernleşme çalışmaları bağlamında kısıtlanmıştır. Yine aynı şekilde kadınların eğitimi uygulanmak istenen modernleşme çalışmalarında önemli bir yer teşkil etmiştir. İran'da 20. yy da meydana gelen tarihsel gelişmelere bakıldığında Pehlevi Döneminde kadınlara uygulanan modernleşme politikaları şu açıdan önem teşkil etmektedir:

Pehlevi dönemi 1979'da gerçekleşen İslam Devrimi'nden önceki dönem olduğundan ve İran İslam Devrimi'ne kadınların katılımı yüksek olduğundan dolayı kadınların yaşamlarını modernleşme politikaları ile düzenlemeye çalışan Pehlevi Hanedanı'nın modernleşme politikalarını tartışmaya açılması önemlidir. Örnek vermek gerekirse; Beyaz Devrim ile beraber kırsal kesimde yaşayan kadınların büyük bir kısmının düzeni bozulmuştur ve kentlere göç başlamıştır. İran Devrimi'nin destekleyicisi olan en önemli kesim de kentlere bozulan yaşam standartları nedeni ile göç eden kesimler olmuştur Bu çalışmada cevaplanmaya çalışılacak temel sorular şu şekildedir:

Modernleşme politikaları ile kadının toplumda değişen bir statüsü oldu mu? Yoksa bahsi geçen uygulamalar kadınların toplumda ikinci planda olduğu, geleneksel konumunu güçlendirmek için mi uygulamaya konuldu?

Yukarıda bahsi geçen bilgiler çerçevesinde bu çalışmanın konusu Pehlevi döneminde uygulanan modernleşme politikalarını kadın konusu bağlamında açıklamak olacaktır.

Anahtar Sözcükler

Modernleşme, Kadın, İran, Modern İran, Pehlevi

ABSTRACT

ÇEVİK, Elif, “*Women Modernization of Pahlavi Era (1921-1979)*”, M.A., Ankara, 2015

Modernization policies have gained importance in Pahlavi period. In the 20th century reforms in İnan which were inspired by Western modernization policies and social, political and legal reforms gained importance. These reforms also addressed the social standing of women. For, wearing headscarves and the purdah were restricted due to modernization efforts. Likewise, the education of women received its shape from modernization policies. The Pahlavi period transpires as an important era.

Since the Pahlavi period is prior to an İnan İslamic Revolution in 1979 and this revolution gained huge support from women at that time, it is important to discuss the

Pahlavi period which tried to organize women’s lives with modernization reforms. To give an example, with White Revolution, the order of women living in rural areas was destroyed and migration to urban centers had started. The most important supporters of the İnan Revolution were those immigrants whose lives were affected.

This study will mainly attempt to answer the following questions:

Did the modernization policies entail a change in the social status of women? Did the implementation of these policies target the strengthening of the traditional status of women?

Within the structure of aforementioned information, in this study there will be an analysis of Pahlavi modernization policies with relation to women issue.

Key Words:

Modernization, women, İnan, Modern İnan, Pahlavi.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM : MODERNLEŞME KAVRAMI, KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İRAN'DA MODERNLEŞME	7
1.1. MODERNLEŞME KAVRAMI, KURAMSAL ÇERÇEVESİ	7
1.1.1. Modernleşme Kavramı.....	7
1.1.2. Modernleşme Kuramları.....	9
1.1.3. Kadın ve Modernleşme	11
1.1.4. Modernleşme ve Ulus Devlet İnşası	12
1.1.5. Batı Dışı Modernleşme	15
1.2. İRAN'DA MODERNLEŞME	17
1.2.1. Kaçarlar Dönemi.....	17
1.2.2. Rıza Pehlevi Dönemi (1921-1941)	20
1.2.3. Muhammed Rıza Pehlevi Dönemi (1941-1979)	23
1.2.4. Pehlevi Döneminde İktidarın Meşruiyeti	24
2. BÖLÜM : RIZA ŞAH DÖNEMİNDE KADIN MODERNLEŞMESİ (1921-1941)	26
2.1. KADINLAR İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER	30
2.2. EĞİTİM POLİTİKALARI	32

2.3. ULEMA.....	36
2.4. ÖRTÜNÜN KALDIRILMASI	39
2.5. KADINLARIN BASINDAKİ YERİ	44
3. BÖLÜM: MUHAMMED RIZA ŞAH DÖNEMİNDE KADIN MODERNLEŞMESİ (1941-1979).....	49
3.1. MUHAMMED RIZA PEHLEVİ DÖNEMİ (1941-1979).....	49
3.1.1. Beyaz Devrim.....	54
3.1.2. Toprak Reformu.....	56
3.1.3. Kadınlar.....	58
3.1.4. İran Kadın Örgütü.....	60
3.1.5. Kadınların Oy Kullanma Hakkı.....	62
3.1.6. Aile Koruma Yasası	65
3.1.7. Garbzedegi.....	66
3.1.8. Kadınlar ve İslam Devrimi.....	67
SONUÇ	69
RESİMLER	72
KAYNAKÇA.....	80
EK 1. Orijinallik Raporu.....	88
EK 2. Etik Kurul İzin Muafiyeti Formu	89

GİRİŞ

20. y.y.'ın başında dünya siyasetinde gelişen koşullar ve değişen dengeler nedeniyle bazı üçüncü dünya ülkeleri modernleşme projeleri başlatmışlardır. Bu üçüncü dünya ülkeleri genellikle o dönemde varlıklarını büyük devletlerin sömürgeleri olarak devam ettiren ülkeler olmuştur. Fakat sömürge olmayan bazı ülkeler de Batı tarzı modernleşme politikalarını takip etmişlerdir. İran ve Türkiye bunun en iyi örnekleridir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye¹ ve İran, Batı tarzı modernleşme politikalarını benimsemiştir. Her ne kadar Türkiye ve İran doğrudan sömürge pratiğinden geçmemiş olsa da modernleşme politikaları, Batı ülkelerindeki gelişmelerden esinlenilerek ve devletin resmi politikaları aracılığıyla uygulanmıştır.

Modernizm, modernleşme akımı 20.y.y.'da birdenbire ortaya çıkmış bir olgu değildir. Kökeni daha eskilere dayanmaktadır. "Modernizm genelde, on dokuzuncu yüzyıl sonu ile İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan dönemde, bilhassa sanat ve edebiyatta meydana gelen büyük çaplı değişimleri tanımlamakta kullanılan bir terim sayılmaktadır (Marshall, 2009: 508)".

Pehleviler (1921-1979), İran 20.yüzyılının büyük bir bölümünün hâkim gücü olmuştur. Baba Rıza Şah ile oğlu Muhammed Rıza Şah'ın İran'ı yönettiği dönemin en belirgin özelliği Batı'dan esinlenilerek geliştirilen modernleşme politikalarıdır. Modernleşme ve batılılaşma çalışmaları birtakım sorunlara yol açmakla birlikte merkezileşme, bürokrasi gibi kavramların da önem kazanmasını sağlamıştır.

19.yüzyılın sonu ve 20. yüzyıl başı modernleşmenin dünyada yayılmaya başladığı ve etkilerinin de İran'da yeni görüldüğü döneme denk gelmektedir. "Bunun sonucu olarak da eğitim, ulaşım, iletişim gibi birçok alanda hızlı yenilikler ve düzenlemeler yapılmıştır (Ahin, 2010: 83)". İranlı kadınlar da bu değişikliklerden etkilenmişlerdir. Rıza Şah'ın ülkeyi yönetmeye başlaması ile de resmi devlet politikalarında batılılaşma siyaseti bağlamında kadınların yaşamında önemli değişiklikler olmuştur. Bunlar örtünün

---

¹ Türkiye'deki modernleşmenin kökleri Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan modernizasyon çalışmalarına dayanmaktadır. Dolayısıyla metinde Türkiye'de modernleşmenin Birinci Dünya Savaşı döneminde başladığı kast edilmemektedir.

kaldırılması, kızların eğitim alabileceği karma okulların açılması, kadın dergi ve gazetelerinin basılması gibi düzenlemelerdir.

Pehlevi döneminde modernleşme çalışmaları resmi devlet politikasında ve ulus devlet inşasında önemli bir yer tutmuştur. Milliyetçi hareketlerdeki modernleşme pratiğinde kadına ayrılan yer hem özgürleştirici hem de geleneklere tekrar bağlayıcı bir özellik göstermektedir. “Devrimci devletler kültürel ve ekonomik geriliğe karşı savaşan eğitimli kadınları ‘modernleşmiş’ kadınlar olarak tanımlar ve bu kadınlar onların milletlerinin modernliğe adanmasının göstergesidirler ve bu kadınlar fedakâr anne ve eşler olarak kalırlar (Shahidian, 2002: 17)”. 20. yüzyıl İran’ı da bu bakış açısının önemli örneklerinden biridir. Rıza Şah’ın 8 Ocak 1936’da bir grup kadın öğretmen ve öğrenciye yaptığı konuşma ² ve gazeteci Oriana Fallaci’nin Muhammed Rıza Şah ile yaptığı görüşmede Şah’ın kadınlara attığı rol, modernleşme projelerinin kadınlara verdiği önemi göstermektedir. ³

19.yüzyılda İran’daki Batı tarzı modernleşme çalışmalarında siyasal toplumsal ve hukuki reformlara önem verilmekteydi. Pehlevi döneminde hâkim olan İslam karşıtlığı üzerinde yükselen ve İran’ın İslam öncesi dönemlerine yoğunlaşan kimlik inşasında ulus- devlet modeli o dönemin koşullarında Rıza Şah’ın devlet politikalarına uygun gözükmekteydi. Ayrıca Rıza Şah (Pehlevi 1921-1941) ve Muhammed Rıza Şah (Pehlevi 1941-1979) batılılaşma bağlamında yapılan politikalarda İran toplumunu oryantalist bir bakış açısıyla Batı’ya benzetmeye çalışmışlardır. Pehlevilerin bu bakış açısının ardında, uyguladıkları modernleşme politikalarının ‘ilerlemeci’ temeli yatmaktaydı. İran da ‘ilerlemesi’ gereken bir ülkedydi ve ilerlemesi sosyal yaşamın ve hukukun Batı’daki gibi olması ile mümkündü. Hamideh Sedghi’ye göre İranlı kadınlar için 20.yüzyıl üç kelime ile özetlenebilir; örtünme, örtünün çıkarılması ve tekrar örtünme. Birinci dönem Anayasal Devrim’in (1905-1911) olduğu dönemi, ikincisi modernleşme politikaları bağlamında örtünün zorunlu olarak çıkarıldığı Pehlevi Dönemini ve üçüncü dönem de örtünün zorunlu hale geldiği 1979 İslam Devrimi dönemini kast eder (2007:2).

---

² Rıza Şah’ın 8 Ocak 1936’daki konuşması 2. bölümde verilmiştir. ³ Bu görüşme 3. bölümde detaylandırılmıştır.

Pehlevi dönemi, İranlı kadınların toplumsal yaşama etkin bir şekilde katıldığı, kısmen de olsa yasalar karşısında kazanımlarının olduğu bir döneme tekabül etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Pehlevi Dönemindeki modernleşme politikalarının kadınlara uygulanışını toplumsal, hukuksal ve siyasal bağlamda incelemek ve İranlı kadınların bu modernleşme politikaları esnasında geçirdikleri evreleri açıklamaktır. Bir başka deyişle İran'da modernleşme kavramının kadın konusu bağlamında ne şekilde yorumlandığını açıklamaya çalışmaktır.

Çalışmanın kapsamı, tarihsel bağlamı itibariyle Pehlevi Hanedanlığı döneminde kadınlara uygulanan modernleşme politikaları olacaktır. Fakat bu çalışmanın birinci bölümünde modernleşmenin etkilerinin görülmeye başlandığı devre olan Kaçarlar döneminin son dönemleri de anlatılacaktır. Her ne kadar arada bir kesinti dönemi olsa da (Musaddık dönemi Millileştirme politikaları gibi) modernleşme politikaları açısından Pehlevi dönemi devamlılık arz etmektedir. Bu çalışmada amaçlanan da Pehlevi dönemini benzerlik veya karşılaştırma çerçevesinde incelemekten ziyade devamlılık bağlamında incelemeye çalışmaktır.

Bu çalışmada olan İranlı kadınlar, etnik ve dini bir sınıflandırmadan ziyade sosyoekonomik statülerine bakılarak incelenecektir. Etnik ve dini bir sınıflandırma yapılmamasının nedeni Pehleviler döneminde etnik ve dini gruplara dair yapılan çalışmaların son derecede kısıtlı olmasıdır. Bir diğer ifade ile kentteki kadın ile kırsal bölgedeki kadın bağlamında ele alınacaktır. Bu çerçevede kentli kadın ile kırsal bölgede yaşayan kadının iktidar ile teması ve uygulanan modernleşme politikalarından etkilenme durumlarına odaklanılarak bahsi geçen dönem incelenecektir. Nitekim kentli, seçkin ailelerin üyeleri olan kadınlar modernleşme politikalarından faydalanabilme imkânına sahip ve uygulanan politikalardan memnun iken diğer taraftan geleneksel yaşam tarzına sahip kadınlar modernleşme ve batılılaşma gibi kavramlara eleştirel ve mesafeli bir yaklaşıma sahip olmuştur.

İran'da Pehlevi dönemi kadın modernleşmesinin seçilmesinin nedeni bu konuya dair yapılan çalışmaların genellikle Rıza Şah dönemi vurgulanarak İran-Türkiye karşılaştırması bağlamında yapılmasıdır. Bu çalışmalarda genellikle Rıza Şah'ın Türkiye'ye yaptığı ziyaretten sonra modernleşme politikalarında daha kararlı olduğu ve

Türkiye ile İran'ın benzer tecrübelerden geçtiği vurgulanır.³Hâlbuki Muhammed Rıza Şah dönemi de İranlı kadınlar için önemli bir dönemdir. Özellikle 1963'te ilan edilen Beyaz Devrim hem toprak reformunun sonuçları hem de kadınlara verilen haklar nedeniyle önem arz eder. Muhammed Rıza Şah da babasının modernleşme politikalarının takipçisi olmuştur. Dolayısıyla, İran'da kadın modernleşmesi Rıza Şah dönemiyle sınırlı değildir. Muhammed Rıza Şah döneminde de kadın modernleşmesi bağlamında önemli adımlar atılmıştır.

Bu çalışmada üstünde durulacak iki kavram modernleşme ve kadın olacağı için modernleşme politikalarının uygulayıcısı olan devlet ve devletin kadın perspektifi de incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, modernleşme kavramı teorik bir çerçevede incelenecektir. Modernleşme kavramı açıklandıktan sonra modernleşme kuramlarına değinilecektir. Modernleşme projelerinin topluma yayılmasında en önemli unsur olan kadınlar da kadın ve modernleşme projeleri arasındaki ilişki bağlamında incelenecektir. 20. yüzyıl İran'ı düşünüldüğünde modernleşme projesinin en önemli parçası ulus-devlet inşası olmuştur. Ulus- devlet inşasında da kadınlara özellikle annelik rolü bağlamında gönderme yapılmıştır. Buna göre kadın yetiştireceği evlatlar aracılığıyla vatanına hizmet edecektir. Modernleşme kavramının kuramsal bağlamı, ulus devlet inşasındaki önemi vurgulandıktan sonra modernleşme tartışmalarının kavramsal çerçevesinin bir parçası olan batı dışı modernleşme kavramı anlatılacaktır.

Bu çalışmanın temelini oluşturan kavramlar ve kuramlar açıklandıktan sonra birinci bölümün sonunda tarihsel çerçeve çizilecektir. Bu tarihsel çerçevenin bağlamından kopmaması için modernleşme çalışmaları Kaçarlar döneminden başlanarak anlatılacaktır.

Kaçarların ardından iktidara gelen Rıza Şah'ın dönemi yapılan modernleşme çalışmaları bağlamında anlatılacaktır. Rıza Şah dönemi politikaları anlatıldıktan sonra da onun modernleşme politikalarını devam ettiren Muhammed Rıza Şah dönemi ve reformları

---

³ Türkiye ve İran 20. yüzyılın başında kıyafet kanunu, eğitim reformları gibi birçok alanda benzer modernleşme politikalarını uygulamıştır.

anlatılacaktır. Pehlevi döneminin tarihsel çerçevesi verildikten sonra modernleşme politikaları ile Pehlevilerin iktidarının meşruiyeti tartışılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Rıza Şah dönemi üçüncü bölümünde de Muhammed Rıza Şah dönemi kadınlara yönelik reformları bağlamında anlatılacaktır. Kadın reformları anlatılırken kronolojik bir sıralama vermektten ziyade dönemin genel atmosferini daha anlaşılır kılabilmek adına o dönemde kadın modernleşme politikalarında etkili olan temalar bir arada anlatılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, İran'da modernleşmeyi resmi devlet politikası haline getiren Rıza Şah dönemi kadın politikaları bağlamında incelenecektir. Öncelikle, Rıza Şah döneminin önemli aktörlerinden olan ulemanın Şah ile olan diyalogu izah edilecektir. Ulemanın başta Şah ile iyi olan fakat özellikle örtü yasağından sonra kötüleşen ilişkileri vurgulanacaktır. Örtü yasağının topluma yansması, ulemanın tepkileri ve kadınlar arasındaki etkileri belirtilecektir. Örtü yasağına değinildikten sonra Rıza Şah döneminde kadınlar ile ilgili, evlilik yaşı, medeni kanun gibi konularda yapılan yasal düzenlemeler incelenecektir. Modernleşmenin önemli bir göstergesi olarak iletişimdeki gelişmelerin yani basındaki gelişmelerin kadınlar üzerindeki etkileri anlatılacaktır. Bu bağlamda dönemin önemli kadın dergi ve gazeteleri ve bu basın organlarının başında bulunan kişilerin ortak özellikleri incelenecektir. Basında kadının yeri anlatıldıktan sonra eğitim alanında yapılan reformlara değinilecektir. Daha öncesinde yasak olan kadınların okullarda eğitim alması anlatılacak ve yeni açılan karma eğitim veren okullardan bahsedilecektir. Son olarak, kadınların eğitimi ile ilgili yasak kalktıktan sonra açılan kız okulları ve kadınların eğitime artan katılım oranları açıklanacaktır.

Üçüncü bölümde ise Şah döneminin en önemli gelişmesi olan 1958-1963 yılları arasında hazırlanan ve 1963 yılında da ilan edilen Beyaz Devrim anlatılacaktır. Her ne kadar Beyaz Devrim'in kadınları sadece oy kullanma hakkı gibi yasal düzenlemeler ile etkilediği düşünülse de Beyaz Devrim'de uygulanan Toprak Reformu'nun sonuçlarından da kadınlar etkilenmiştir. Şöyle ki topraksız kalan köylüler kentlere göç etmiş ve eski konumlarından daha kötü bir ekonomik durumda kent yaşamına ayak uydurmaya çalışmışlardır. Bu da ilerleyen dönemlerde bu grupların Şah karşıtı gösterilere katılmalarının en önemli nedenlerinden biri olacaktır. Beyaz Devrim İranlı kadınların

devlet desteği ile örgütlenmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Beyaz Devrim ilan edildikten sonra kadın örgütlerinin birleştirilmiş hali olan İran Kadın Örgütü kuruluş amacı itibariyle açıklanacaktır. Ayrıca, uygulamada çok etkili olmasa da kadınlara verilen Oy Kullanma Hakkı ile ilgili kanun ve Şah'ın bu konudaki düşüncelerine yer verilecektir. 1967'de ilan edilen Aile Koruma Yasası ve bu yasa ile yapılan değişiklikler izah edilecektir. Ardından batı tarzı eğitim almış olan ve örtü takmayan kadınlar için 'garbzedegi' olarak tanımlanan kavramı da detaylı olarak açıklanacaktır. Son olarak da İslam Devrimi'ne katılan kadın profilinden bahsedilecektir.

1.BÖLÜM

MODERNLEŞME KAVRAMI, KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İRAN'DA MODERNLEŞME

1.1. MODERNLEŞME KAVRAMI, KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1.1. Modernleşme Kavramı

Modernleşme kavramı ilk olarak Batı toplumlarında ortaya çıkmıştır fakat zamanla Batılı olmayan toplumlara da yayılmıştır. Modernleşme kavramı açıklanırken içinden çıktığı Batı toplumu ile Batılı olmayan toplumların kıyaslanması yoluyla bir tanımlamaya gidilir. Modernleşme kavramı hakkında birçok tanım yapılmıştır.

Modernleşmeyi Eisenstadt (1966) şu şekilde ifade etmektedir:

“Modernleşme, tarihsel olarak, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da geliştirilmiş olan toplumsal, ekonomik ve siyasal sistemlerin, diğer Avrupa ülkelerine ve 19. ve 20. yüzyıllarda da Güney Amerika, Asya ve Afrika kıtalarına yayıldığı bir değişme sürecidir. (Aktaran: Aydın, 1993:23)⁴”.

Parsons, “Batılı olmayan toplumların modernleşmeden etkilenmelerini anlatırken aslında bu sürecin 15. ve 16.y.y.’dan başladığını ve ticaret, misyonerlik faaliyetleri, yerleşim, ve sömürgeleştirme çalışmaları ile Batılı olmayan toplumlara yayıldığı vurgulamıştır (1971:134)”.

Berman’a göre (2013: 28) “Yirminci yüzyıla gelene kadar modernleşme birçok süreçten geçmiştir. Bu süreçler kısaca; yeni tekelci iktidar ve sınıf mücadelesi biçimlerini yaratan sanayileşme; kentleşme, demografik altüst oluşlar, insanları ve toplumları birbirine bağlayan kitle iletişim sistemleri, ulus-devletler, yaşamlarına dair denetim sağlayabilme çabası içinde olan insanların kitlesel toplumsal hareketleri ve kapitalist dünya pazarıdır”.

---

⁴ Metin içi referanslarda ‘aktaran’ ifadesi, kullanılan kaynağın içinde başka bir kaynaktan alıntı yapıldığını belirtmek için vurgulanmıştır.

Berman'ın ifade ettiği modernleşme süreçlerine bakıldığında Pehlevi Döneminde uygulanan modernleşme politikaları ulus-devlet inşa süreciyle uyumluluk göstermektedir. Pehlevi döneminde de zamanla kentleşme oranı yükselmiş, sanayileşmeye dair uygulamalar hayata geçirilmiş, eğitim ile ilgili reformlar yapılmış (karma okulların açılması, üniversitelerin açılması), birçok basın organı faaliyete geçmiş, merkezi devleti güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Siyasal otoritenin toplum üzerindeki gücü modernleşme projesinin uygulanmasında da belirleyici olmaktadır. Birçok konuda olduğu gibi modernleşme projelerinde de devlet hem yasaları koyan hem de yasaların uygulanmasını denetleyen bir konumdadır.

Siyasal modernleşme süreci üç temel özelliğe sahiptir: “geleneksel otoritenin zayıflaması ile beraber yükselen güçlü bir merkezi devlet, siyasal kurumlarda uzmanlaşma ve farklılaştırma, siyasal yaşama artan katılım” (Chodak, 1973: 272).

Chodak'ın bahsettiği siyasal modernleşme ve kadınlara uygulanacak olan modernleşme politikaları düşünüldüğünde dönemin geleneksel otoritelerinin varlığı, kadınların siyasal ve toplumsal yaşama katılımını engelleyecek bir güç olarak durmaktaydı. Bu geleneksel otoritelerin en başında ulema gelmekteydi. Rıza Şah da Chodak'ın vurguladığı geleneksel otoritenin zayıflaması sürecini ulemanın rolünü azaltarak tecrübe etmiştir.

Yine İran özelinde düşünüldüğü zaman İran'daki modernleşme türü Chodak' a göre siyasal ve kültürel modernleşme kapsamına giren güdümlü (induced) modernleşmedir. Güdümlü modernleşmede modernleşme politikaları gelişmiş ülkelerdeki yapı ve kurumlara benzerlik taşımak gibi bir yöntem izler (Chodak, 1973). İran'da da modernleşme çalışmalarında geleneksel kurumların devamlılığı ya da ıslah edilmesinden ziyade Batı toplumlarında olan kurumları fazla değiştirmeden yürürlüğe koyma eğilimi gözlemlenmiştir. Batılılaşma uygulanan modernleşme politikaları çerçevesinde kaçınılmaz olmuştur.

Ayrıca, kökenleri Max Weber' e kadar dayanan modernleşme okulunun Suavi Aydın'ın da belirttiği gibi temel yaklaşımına göre az gelişmişliğin nedeni o kültürlerin kendi iç toplumsal yapı ve değerleridir. Bu toplumlar kapitalizm öncesi çağın Batı Avrupası'na

benzer 'geleneksel' toplumlardır. Bu nedenle az gelişmişler, bugünün modern toplumlarının geçtikleri yolu kat ederek 'modernleşeceklerdir' (Aydın, 1993: 22).

Burada gelişme kavramıyla vurgulanan aslında azgelişmiş olan ülkenin gelişmeye olan ihtiyacıyla duyduğu eksikliklerdir. Gelişmiş batılı ülkelere uydurarak aslında eksiklerini kapatmaya çalışmaktadır. 20.y.y.'da İran'da 'gelişmişlik' tartışmaları bağlamında düşünülünce eksikliklerini kurumsal ve toplumsal olarak 'Batı'ya benzeyerek kapatmaya çalışmaktadır. Bir başka ifade ile gelişmek batılılaşma ile eş görülmektedir.

1.1.2 Modernleşme Kuramları

“Modernleşme kuramı Batılı olmayan toplumlardaki değişim süreçlerini açıklamak için geliştirilmiştir. Bu değişim süreci de 'modern' ve 'geleneksel' olmak üzere iki toplum türünü karşılaştırmak için anlatılır (Köker, 1990: 23)”.

Bu şekilde bir tanımlama ve karşılaştırma yapılırken esasen modern toplum kendisinin karşıtıyla yani modern olmayan 'geleneksel' toplumun açıklanmasıyla anlatılır. 20. yy İran'ında da modernleşme çalışmaları İran'ın benzemeye çalıştığı modern-Batı toplumu üzerinden yapılmıştır. Bu durumda İran kendini modern olan toplumlara bakarak tanımlamaya çalışır. Kendi 'geleneksel' olma durumunu sorunsallaştırıp diğerine yani 'modern' olana benzemeye çalışmaktadır. Ayrıca burada kast edilen geleneksellik modern olmayan her şeyi kapsayan bir olgudur.

Modern toplumlarda insan ilişkileri de geleneksel toplumlara kıyasla daha farklıdır. “Modern toplumda insanlar 'birey' olarak algılanır ve modern toplumdaki bireylerarası ilişkiler de 'eşitlik' temeli üzerine kurulur (Köker, 1990: 24)”. Bu bağlamda kadın- erkek ilişkileri de yeniden düzenlenir. Bu durum İran modernleşme politikaları özelinde düşünüldüğünde, kadın erkek ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi geleneksel bakış açısının değişmesi demektir.

“Ayrıca modern toplum soyutlamasının siyasal boyutu bireysellik kavramıyla bağlantılı bir şekilde, çoğulculuk, katılımcılık ve otoritenin rasyonelleşmesi gibi özellikler de taşımaktadır (Köker, 1990: 26)”.

Rasyonelleşme, bireysellik, geleneksel otoritenin reddi gibi modernleşmeye has bu özelliklerin İran modernleşme çalışmalarında ne kadar uygulandığı tartışmalı bir konudur. Örnek vermek gerekirse, otoritenin rasyonelleşmesi özelliği, geleneksel bir otorite ile modernleşme çalışmaları yapan İran Şahının politikaları ile uyumlu değildi.

Değişim ve Modernleşme Kuramları arasında bir bağlantı vardır. Aslında 'modernleşme' kavramı içeriği itibariyle değişimi de kastetmektedir. Bir toplumun modernleşme aşamalarından geçmesi demek toplumsal kurumlar açısından belli bir dönüşüm ve değişim tecrübesini demektir. Çünkü modernleşmedeki temel kasıt ya da amaç aslında eski kurumsal oluşumlar yerine yenilerini getirmek ya da eskilerini modernleşme bağlamında dönüştürmektir. Modernleşme kuramlarının iki temel kavramı gelişme ve değişimdir.

Modernleşme kuramlarının temelinde olan olgu değişimdir. Modernleşme ile beraber eskiden bir kopuş başlar. Bu bakımdan modernleşme ile toplumsal değişim kuramları arasında bir bağ kurulur. Suavi Aydın'a göre “ modernleşme kuramcıları ya da toplumsal değişim konusunda çalışanlar, modernleşmeyi toplumsal değişimin bir özel türü olarak ele alırlar (1993: 22)”.

Modernleşme kuramlarının ‘ilerlemeci’ özelliğine bakıldığında, Aksu Bora'nın (2010: 51) vurguladığı gibi modernleşmeye doğrusal ve dönüşsüz bir süreç olarak değil, birden fazla boyutu olan farklı yorum ve müdahalelere açık bir anlatı olarak yaklaşılması gerekmektedir. 20. yy. İran tarihine de bu açıdan yaklaşıldığında daha kapsamlı bir yoruma ulaşılabilecektir. Modernleşmeden kastedilen ilerlemecilik ve gelişme gibi olgular bir taraftan eski olandan kopuşu kastetmektedir.

Batı ülkelerini örnek alarak tarih sahnesine çıkan modernleşme projelerinin eleştiriye açık olan yönleri vardır. Öncelikle kabul edilmiş olan ‘ileri’ ve ‘gelişmiş’ olan bir Batı algısı. Bu ön kabulden yola çıkarak toplumlarının kendi iç dinamiklerini yeterince irdelemeden yapılan düzenlemeler eleştiriye açık olmuş ve toplumun çeşitli kesimleri tarafından eleştirilmiştir.

“Modernleşme hareketleri bir anlamda bu coğrafya ve tarih kurgularını kendi içinden dönüştürme girişimleridir. Yani, kurgunun kendisini değiştirmeden, o kurgu içindeki rolün değiştirilmesine yönelik bir çaba olarak da ifade edebiliriz. “Doğu” kurgusuna ilişkin

herhangi bir itirazda bulunmadan “doğulu” olmaktan kurtulmaya çalışmak, doğulu toplumları tarihin dışındaki bir “İslamiyet” tarafından belirlenmiş olarak inşa eden oryantalist kurguyu değiştirmeden bu dinin toplumsal rolünü azaltmak suretiyle tarih sahnesine çıkmayı arzulamak... (Bora, 2010: 53)”.

Bu tür bir dönüştürme girişiminde Doğu için kendini ötekine yani Batı’ya bakarak bir tanımlama teşebbüsü vardır. Dolayısıyla kavramsal olarak Doğu’nun inşası, Batı’nın tanımlanması ve ‘Batı’ ya atfedilen ilerlemecilik gibi özelliklerin vurgulanmasıyla mümkün olmuştur.

1.1.3.Kadın ve Modernleşme

Kadınların reform çalışmalarında ön planda olmaya başlamaları yakın coğrafyalarda benzer dönemlerde yaşanmaya başlamıştır. Aksu Bora’nın da ifade ettiği üzere

“On dokuzuncu yüzyıldan itibaren bütün bir coğrafyayı belirleyen toplumsal ve ekonomik reform hareketlerinde, kadınların aktif bir rolü olmuştur. Özellikle modernleşme hareketlerinin başladığı Osmanlı İmparatorluğu (daha sonra Türkiye Cumhuriyeti), İran ve Mısır, ‘kadın sorununun’ sadece erkekler değil, kadınlar tarafından da tanımlandığı ve tartışıldığı yerlerdir (2010: 53)”.

Kadınların modernleşme politikalarının öznesi olması genelde toplumun elit, yönetime yakın, kentli kesimlerinin talepleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Devlet eliyle uygulanan modernleşme politikalarında toplumun elit kesimleri –özellikle de kadın mensuplar- politikaların uygulanmasının en büyük destekleyiciler olmuştur.

Batılı olmayan toplumlarda 20. y.y.’ın başında modernleşme politikaları birbirine yakın tarihlerde uygulamaya konmuştur. “İran’da 1906, Osmanlı İmparatorluğunda 1908, Afganistan’da 1923 tarihli anayasal reformlar, kadınların ilk kez güçlü bir biçimde kamusal alana çıkmalarını, siyasal gösterilere katılmalarını, dergi ve gazetelerde görüşlerini ifade etmelerini sağlamıştır (Bora, 2010: 54)”.

Modernleşme projelerinde kurulan yeni kadınlık inşası esas itibariyle dönemin sosyal ve tarihsel koşullarına bağlı olarak ulus- devlet ve modernleşme projeleri arasında sıkışmış bir kadınlıktır. Bu kadınlık durumunun inşasında en başta toplumun yönetime yakın elit erkek mensupları aktif bir rol oynamıştır. Bir diğer aktif grup ise kentli, eğitilmiş, elit ailelerin üyeleri olan kadınlardır. Bu bağlamda modernleşmenin ilerlemeci özelliğinin kadın politikalarında uygulanma düzeyi de tartışmalıdır. Dolayısıyla Aksu Bora’nın ifade

ettiği gibi modernleşmenin bir “gelenekselden kopuş ve yeni bir dünyayı kurma” hikâyesinden çok, geleneğin ve “yeni” nin yeniden tanımlanırken yeni iktidar ilişkilerinin kurulup işler hale getirilmesi süreci olduğunu hatırd tutmakta yarar vardır (2010:55).

Modernleşmenin bir anlamı da aslında rasyonelleşme kavramı ile beraber düşünüldüğünde kurumsallaşmanın olmasıdır. Tabii bu kurumsallaşma yine bir süreç gerektirmektedir. Kurumsallaşmanın yaşandığı bu süreçte de devlet yöneticilerinin modernleşmeyi nasıl yorumladıkları ve modernleşme politikalarını topluma nasıl uyarladıkları önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda kadınlara modernleşme projelerinde atfedilen rol tartışmalı bir noktada olmaktadır.

Tokuroğlu, kadınların modernleşme projelerindeki tartışmalı konumunu şöyle ifade etmektedir:

Toplumsal cinsiyet anlayışı içinde kadın iki taraflı bir görmezden gelinme stratejisine uğramıştır. Bir taraftan doğrudan içinde yer aldığı modernizasyon süreçlerinde sadece eğitimsel, ekonomik girdi ya da en çoğu bir aile kurucusu-çocuk yetiştiricisi olarak var olurken, diğer taraftan bu süreçlerin kavranılmasında süreç içinde kendisine layık görülen konumun üzerinde konuşur (Tokuroğlu, 2004: 174).

Sonuç olarak kadınların modernleşme projelerindeki konumu tartışmalıdır. Bir taraftan özgürlük verilirken diğer taraftan verilen özgürlük modernleşme gibi belli sınırlar çerçevesinde devlet eliyle uygulanmaktadır.

1.1.4. Modernleşme ve Ulus Devlet İnşası

Batı’daki ulus-devlet modernliği İrem’e göre “Aydınlanmanın evrenselci medeniyetçiliğine tepki olarak doğmuştur. Batı dışında ise medeniyetçilik kolonyalizmin göstergeleri arasında sayılmıştır (İrem, 2006-2007: 163)”.

Milliyetçilik ile ilgili çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan bazıları Batı-dışı toplumların milliyetçilik ideolojisinin yorumlarıdır veya eleştirileridir. “Chatterjee, milliyetçiliğin ikiyüzlü bir hareket olduğunu; bir taraftan ‘Aydınlanma sonrası Avrupa düşüncesinden kaynaklanan baskın temalara karşı çıkarken’, diğer taraftan da diğer taraftan da ‘bu üstünlüğü kitlelere kabul ettirdiğini’ ifade etmektedir (İrem, 2006-2007: 158)”. Bu baskın temalardan kastedilen romantizm akımı ile gelen evrensel değerlerdir aslında. Fakat milliyetçilik benzerlik ve ortak noktaların olması gibi kısıtlamalar getirir.

Bu durum romantizm akımı ile milliyetçilik arasında temelde bazı farkların olduğunu gösterir.

“Milliyetçi hareketler, destekledikleri kalkınma/gelişme siyasetinin temel aktörü haline getirdikleri ulus-devleti de modernitenin göstergesi olan ilerleme ruhuna can veren bir güç örgütlenmesi olarak, Batılı olmayan coğrafyalarda kutsayan ideolojik-siyasal bir dil yaratmışlardır. (Chatterjee, 1986: 21; 37; 132-33. Aktaran İrem 2006-2007: 158)”.

İran’daki modernleşme çalışmaları ulus devlet inşasıyla iç içe geçmiştir. Ayrıca, tepeden inmesinden dolayı toplumun bütün kesimlerine aynı anda ve aynı derecede ulaşamamıştır. Dolayısıyla, modernleşme ve milliyetçilik gibi Batı toplumlarında ortaya çıkan olguların Batı dışı toplumlara uyarlanması sorun teşkil etmiştir. Pehlevi döneminde hâkim olan modernite çalışmalarının da temel sorusu bu bilgiler ışığında şudur: Batılı olmayan bir toplum moderniteyi Batı’dan aldığı şekilde nasıl uygulayabilir? Hangi boyutlarıyla içselleştirebilir?

Batılı olmayan bir toplum olarak İran’da modernleşme politikaları uygulanırken en büyük eleştiri, İran toplumunun geleneksel güçlerinden gelmiştir. Ulemanın gösterdiği tepkiler modernleşme politikalarının toplumun her kesimine izah edilemediğini göstermektedir. Zira ulemanın yalnızca dini bir rolü yoktu. Özellikle kırsal kesimlerde ulema resmîyette olmayan bir otoriteye sahipti. Modernleşme ile gelen bürokrasi de ulemanın sahip olduğu imtiyazların sonlandırılması ve ulemanın merkezi devletin kontrolü altına girmesi demektir.

Batılı olmayan toplumlardaki moderniteyi İrem şöyle ifade etmektedir:

“Batı-dışında ulus-devletin gelişme siyaseti yoluyla kurumsallaşan modernite, Aydınlanma’nın üvey evladı olan parçalanmış/ sınırlandırılmış modernitedir. Parçalanmış modernite de Aydınlanma’nın normatif iddialarını kültürün sınırları içine hapseden sınırlı bir modernlik isteği yaratmaktadır (İrem, 2006-2007: 162)”.

Modernleşme ve milliyetçilik arasında güçlü bir bağ vardır ve Rıza Şah'ın yaratmaya çalıştığı ulus devlet politikaları incelenirken milliyetçilik kuramlarında modernist yaklaşımlar önem kazanmaktadır. “Modernist ve entelektüel Pehlevi söyleminin,

çekirdek unsurlarından birini İran milliyetçiliği, yani ‘bütün İran toplumunda ulusal bir İranlı kimliği oluşturabilmek için gayret göstermek’ oluşturuyordu (Beşiriye, 2009: 80)’’.

“Modernistlerin milliyetçilik anlayışlarına göre milliyetçilik ve modernleşme benzer tarihsel koşulların ürünüdür. Şöyle ki milletler ve milliyetçilik kentleşme, sanayileşme, laikleşme, merkezi devletlerin kurulması gibi modern süreçlerle veya onların ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Özkırmı, 2009: 105-106)’’.

Dolayısıyla milliyetçilik de bu tarihsel sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Milliyetçiliği bahsedilen sosyolojik gelişmelerden bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Modernleşme politikalarında ulus-devlet inşası da önemli bir yer tutmuştur. Avrupa modeli doğası gereği ulus ve devlet kavramları etrafında örgütlenmiş uyumlu bir toplum gerektiriyordu. (Atabaki, 2012:6)

Şah gibi geleneksel bir otoritenin temsiliyeti tarafından uygulanan modernleşme çalışmaları düşünüldüğünde, modernleşme ile beraber gelen bireyselliğin geleneksel bir otorite tarafından, topluma nasıl aktarılacağı veya topluma bireyselliğin verdiği geleneksel otoriteyi eleştirme, reddetme hakkının nasıl uygulanacağı da sorunsallaşmış olmaktadır. “Modern toplumdaki bir birey, en azından ilke düzeyinde, kendisine ilahi veya buyurgan bir otorite vakfedilmiş belirli bir kral ya da rahip, padişah, şah veya şeyhin tebaası ya da vasıtası değildi(Atabaki, 2012: 1-2)’’.

Bireyselliğin yükselmesi beraberinde modern toplumda değişiklikler getirmişti. “Artık birey daha çok yasalarla tanımlanmış akli ve gayri şahsi hükümlere uygun bir şekilde hareket edecekti. Ticaret ve sanayi ile uğraşan şehirli orta sınıfın yükselişi yine bu bireyselcilikle ayrılmaz bir biçimde ilintiliydi (Atabaki, 2012:2)’’.

Ulus devletler ‘ulus’ tanımı yaparken belirli benzerliklerden, coğrafi sınırlamalardan yola çıkarak ulusları tanımlamışlardır. ‘‘Ulus- devlet’ kavramı, milletin sınırıyla, belli bir devlette yaşayanların sınırı arasında tam bir çakışma olduğunu varsaymaktadır (Davis, 2010: 35)’’.

Dolayısıyla ulus- devlet kavramında hâkim olan husus belli benzerlikler kurma çabasıdır. Bu açıdan bakıldığında kadınlara sınırları belirlenmiş bir yaşam tarzı düşünülmüş olması ve bu kararın iktidar erki tarafından verilmiş olması, ulus- devlet kurmaya çalışan bir iktidar tarafından şaşırtıcı görünmemektedir.

“Modernleşmenin siyasal formu olarak, ulus- devletin kuruluşunu belirleyen yasal ve anayasal çerçevenin bir tür formel yapı oluşturduğunu ve burada ister istemez kadının ve cinsiyet sorununun prosedürel de olsa ele alınması gerektiğini düşünebiliriz (Tokuroğlu, 2004: 174)”.

Kadının bütün bu modernleşme, rasyonelleşme politikalarında geçirdiği değişimlere baktığımızda vardığımız bir sonuç da şudur ki kadın toplumda biraz daha görünür olmuştur. Kadınlar kendilerine verilen yasal haklar çerçevesinde eski dönemlere nazaran statü değiştirmiş ve birçok konuda erkekler ile eşit konumda sayılmıştır.

1.1.5. Batı Dışı Modernleşme

Modernleşme kavramı içinden çıktığı Batı toplumunun özelliklerini taşımaktadır. Bundan dolayı modernleşmenin en verimli bir şekilde sonuç vereceği toplumlar Batı toplumları olacaktır⁵. 20. yy. ‘da ise modernleşme yalnız Batı toplumlarında değil ulus-devlet kurmaya çalışan, geleneksel yapıdan kurtulmaya çalışan birçok toplum tarafından benimsenmiştir. Bu toplumların büyük bir kısmı kökeni itibariyle Batılı değildir. Batılı olmayan bu toplumlar modernleşmeyi uygularken birtakım uyum problemleri yaşamışlardır. Bu çalışmanın konusu olan İran toplumu benzer bir şekilde modernleşmenin özünde olan Batı değerlerini uygulamaya çalışmıştır. Fakat bu uygulamalar İran toplumunun bütün kesimleri tarafından eşit bir biçimde benimsenmemiştir. Bunun nedeni İran toplumunun ve Batı toplumlarının farklı sosyokültürel yapılaraya sahip olmalarıdır. Bu noktada yine Batı toplumları çıkış noktası olarak alınmak şartıyla Batı dışı modernleşme kavramı üzerinden modernleşme tartışmaları yapılmıştır.

---

⁵ Batı toplumları 20.yy’a gelene kadar Rönesans ve Reform gibi toplumda köklü değişimler ile sonuçlanan tecrübelerden geçmişlerdir. Feodal toplumdan sanayi toplumuna geçiş, kent kültürünün oluşması, sanayi devrimi batının modernleşme sürecinde mihenk taşları olmuştur.

Nilüfer Göle'nin katkılarının olduğu Batı dışı modernlik kavramsallaştırmasının amacı modernlik mefhumunun Batılı olmayan toplumlarındaki uygulamalarına kavramsal bir katkıda bulunmaktır. Buna göre Batı dışı modernlikte 'Batıyı merkezden kaydırarak modernlik üzerine Batı'nın kıyısından yeni bir okuma ve dil üretmeye çalışmaktadır, yani yerel olguların analizinin evrensel bir dil kazandırabileceğine işaret etmektedir (Göle, 2004: 59)'.

Göle'nin (2004: 60) Batı dışı modernlikte dikkat çekmek istediği nokta Batılı olmayan toplumların modernlik ile ilişkilerinin farklı bir bakış açısıyla irdelenmesidir. Bu kavramsallaştırmada hedeflenen Batılı olmayıp Batı'dan etkilenmiş toplumları modernliğin aynasından değil modernliği bu toplumların aynasından değerlendirmektir.

Modernlik Batılı olmayan toplumların çerçevesinden yorumlandığında bu toplumların Batı karşısındaki konumlarında farklılık meydana gelir. Bir başka deyişle Batılı olmayan toplum pasif bir pozisyonda değildir artık. Batı dışı modernleşmede ön planda olan kavram Batı değil modernleşmedir.

Göle'nin kavramsallaştırmasının kadınlara dair dikkat çekici noktası ise Batılı olan toplumlar ile Batılı olmayan toplumların modernleşmede kadınlara verdiği rolüdür.

'Kamusal alan, Batı toplumlarında başlangıçta işçi sınıfı ve kadınları dışlayarak bir burjuva alanı olarak kurulmuştur. Batı'dan farklı olmak üzere, birçok Müslüman ülkenin modernleşme projesinde ise kadınlar merkez bir konumda yer almışlar hatta kamusal alanın sınırlarının temel taşı oluşturmuşlardır (Göle, 2004: 64)'.⁶

---

⁶ Göle (2004) Batı dışı modernleşmeyi detaylı bir şekilde 1. Batı modelinin merkezden kaydırılması; 2. İlerlemeci zaman anlayışından eş zamanlı modernlik anlayışına geçilmesi; 3. Eksik yerine ekstra modern olanın gözlemlenmesi; 4. Geleneksel yerine geleneksizleşme tezleri ile açıklamıştır. Kadınlara değindiği kısım ise 'ekstra modernlik' tezini izah ettiği başlıktadır.

1.2.İRAN'DA MODERNLEŞME

1.2.1.Kaçarlar Dönemi (1794-1925) ⁷

Pehlevi Dönemi kadın modernleşmesi anlatılmadan önce genel hatları itibariyle dönemin İran'ındaki modernleşme çalışmalarına kısaca bakmak gerekmektedir. Her ne kadar Kaçarlar döneminde kadınlara yönelik devletin doğrudan modernleşme politikaları olmasa da Kaçarların iktidar dönemi, Batı'da daha sonraki dönemlerde İran'da etkileri görülecek olan kadın hareketlerinin yaşandığı döneme denk gelmektedir. Modernleşme çalışmaları Kaçarların son dönemlerinde başlamak üzere dönemin siyasal koşulları ile bağlantılı olarak Rıza Pehlevi ve Muhammed Rıza Pehlevi döneminde yoğunlaşmıştır.

İran'da 20. yüzyılın başında olan Anayasa Devrimi'ne bakıldığında Jön Türk Devrimi ile aynı dönemlerde yaşandığı görülmektedir. 'Landen'in vurguladığı üzere (1970) 1905-1909 Anayasa Devrimi dönemi- 1908 Jön Türk Devrimi ile eş zamanlıdır. Bu fikir akımının merkezi Tebriz idi. Dönemin önemli fikir adamları Hasan Takizâde (d 1878) gibi Azeri kökenlilerdi. (Aktaran Suavi Aydın, 1993)'.

Pehlevi döneminden önce Kaçarlar döneminde hâkim ideoloji, kaynağını geleneksel bir otoriteden almaktaydı. "Pehlevi döneminden önce Kaçarlar dönemindeki reform çalışmalarında ve Meşrutiyet Hareketi'nde kendini gösteren hâkim siyasi söylem geleneksel patrimonyalizm idi (Beşiriyye, 2009: 77)".

Kaçarların döneminde hâkim olan geleneksel patrimonyalizmin de kendine has özellikleri bulunmaktaydı. Burada önem atfedilen geleneksel otorite Kaçar hanedanı idi.

---

⁷ Kaçarlar döneminin kuruluş tarihine dair farklı görüşler vardır. Abrahamian'a göre (2011: 12) Kaçarlar 1796'da hanedanlıklarını kurmuşlardır. Buna göre Kaçarlar 1780-90 arasında ülkeyi parça parça ele geçirmiş, 1786'da Tahran'ı başkent yapmış ve 1796'da ise hanedanlıklarını kurmuşlardır. Dabashi'ye göre ise Kaçarlar dönemi 1789-1926 arasındadır (2008: 50). Kaçarların bitiş tarihi de aynı şekilde farklılık göstermektedir. Kaçarlar yıkılışı ile ilgili de kaynaklarda fikir birliği yoktur. Bazılarında 1925 (Abrahamian'a göre) bitiş tarihi olarak sayılırken bazılarında 1926 (Dabashi'ye göre) olarak kabul edilir. Fakat bu durum Rıza Pehlevi'nin 1921'de iktidara geldiği gerçeğini değiştirmez. Dolayısıyla Pehlevi dönemini 1921-1979 arası dönem olarak tanımlamak daha uygundur.

“Bahsi geçen bu dönemde ‘patrimonyalizm’ özel bir dinsel saltanat söylemiydi ve dönemin hâkim tabakaları olan Kaçar boyu, saltanat hanedanı, saray soyluları ve güç sahibi din adamları tarafından dillendiriliyordu (Beşiriyye, 2009: 77)”.

Kaçarlarda toplumun farklı kesimlerini tanımlayan ifadeler bulunmaktadır. Bu farklı kesimlerde hâkim olan düşünsel yaklaşımı tahmin etmek oldukça güçtür. Merkez ile merkezden uzak olan toplum arasındaki kopukluk hâkim olan düşünsel söylemlere de yansımış ve tutarlılık gibi bir sorun ortaya çıkmıştır.

“Kaçar boyu, hanedan, saray soyluları gibi toplumun elit kesimleri için patrimonyalizm söylemi hâkimken reaya kavramı da kimlikleri açıklamakta kullanılıyordu fakat bu kavram da sorun teşkil etmekteydi. İçinde çok çeşitli kimlikler bulunmakta fakat bunların hiçbiri ideolojik bir ehemmiyet taşımamaktaydı (Beşiriyye, 2009: 77)”.

Sonraları ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında, İranlı aydınların düşüncelerinde reaya mefhumunun yerine, yeni bir kimlik olarak İran ulusu mefhumu ortaya çıktı (Beşiriyye, 2009: 77).

‘İran bu dönemde yani Kaçarlar Döneminde entelektüel ortamını, Azerîler aracılığıyla Rusya ve İstanbul besliyordu (Aydın, 1993: 119).

İran’daki modernleşmenin özellikleri kolonyal tecrübeden geçilmemiş olması ve bürokratik bir dayatmayla modernleşme politikalarının uygulanmasıdır.

İran’da Azerîlerin başlatıcı etkisi anayasacı devrime yol açmışsa da, Pehlevî hanedanı ile birlikte İranlılığın öne çıkması Azerîlerin bu etkisini eritmiştir.(Aydın, 1993: 120)

İranda ulus- devlet çalışmaları Türkiyedeki ulus- devlet inşası ve modernleşme çalışmaları ile eş bir döneme tekabül etmektedir.

19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Avrupa toplumuyla tanışma, keyfi yönetime karşı yasalara dayalı bir siyasal sistemin ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Böylece Anayasal Devrim İran tarihinde ilk kez tüm toplumun devlete karşı ayaklanması olarak başlamışken- sadece adil olmayan keyfi bir yöneticiyi değil, kadim keyfi yönetimin bizzat kendisinin yok edilmesini ve bu yönetim yerine yasalara bağlı yeni bir yönetimle değiştirilmesini hedef aldı (Katozian, 2012: 14).

Şiiğin resmi mezhep olarak tanındığı Safevilerin hâkimiyetinden sonra Kaçarlar 1789-1926 yılları arasında İran'ı yönetmişlerdir. Kaçarların iktidara geldiği dönem Avrupa'nın önemli değişimlerin eşiğinde olduğu bir döneme tekabül etmektedir. Kaçarlar, Fransız Devrimi'nin olduğu, Avrupa'nın askeri güç ve ekonomik refah bakımından yükselişe geçip, toplumsal ve entelektüel devrimlerin yaşandığı dönemde iktidara gelmişti (Dabashi, 2008:50).

Kaçar monarşisinin en uzun dönemi 1848'de Muhammed Şah'ın ölümünden sonra başa geçen oğlu Nasıreddin Şah dönemidir. Nasıreddin Şah 1896'ya kadar yönetimde kalmıştır. Nasıreddin Şah döneminin önemli gelişmeleri, Vezir-i Azâm Mirza Taki Han Farhanî'nin başlattığı ordu teşkilâtında düzenlemeler, devlet finans sisteminde düzenlemeler, yolsuzlukla mücadele, saray masraflarının kısılması gibi düzenlemeler ve Avrupa ülkeleri ile temasların yoğunlaşmasıdır. (Djalili, Kellner, 2011).

Nasıreddin Şah döneminin önemli gelişmelerinden biri İranlı kadınların aktif bir şekilde katıldıkları “Tütün Boykotu” dur. 1890'da Şah'ın tütün üretim, satış ve ihraç tekeli imtiyazını, Reji Talbot adlı bir İngiliz şirketine devretmesine toplumun birçok kesiminden (tütün işçileri, çarşı, ulema...) tepkiler gelmişti (Djalili, Kellner , 2011: 30).

Delrish'in (1996, aktaran Shojaei, 2010:259) vurguladığı üzere İranlı Kadınların Tütün Boykotuna önemli katkıları olmuş, ancak ataerkil kültür ve geleneksel kültür kadınların toplumdaki durumlarının değişmesine engel olmuştur.

Nasıreddin Şah'dan sonra yerine oğlu Muzaffereddin Şah (1853-1907) geçmiştir. Muzaffereddin Şah, ekonomik zorluklardan çıkış yolu olarak 1902'de Rusya ile ürünlerinin İran'a girişini kolaylaştıran antlaşma imzalayınca toplumun birçok kesiminden tepki almıştır. Bu kargaşa dönemine mali zorluklar, kötü geçen hasat, kolera salgını gibi sorunlar da eklenince 1906'da Anayasa Devrimi oldu ve bu devrim ile anayasası olan erkek seçmenlerin oy kullanabileceği parlamenter bir monarşiye dönmüştür (Djalili, Kellner , 2011: 34-35).

1906-11 Anayasa Devrimi zorunlu olarak ulusçu bağlamda ifade bulmuş ve içerde yerel zorbalığa dışarıda ise yabancı işgali ve nüfuzuna karşı başlatılmış bir harekettir (Dabashi, 2008:101).

Kaçarlar döneminin iç politikası toplumun belli kesimleri ile (din adamları, göçebe boylar) denge politikasına, dış politika ise dönemin büyük güçleri (Rusya ve İngiltere) arasında denge politikasına dayanmıştır.

Kaçarlar dönemine kısaca baktığımızda ulaştığımız sonuç şudur ki merkezi yönetimden yoksun, toplumda birden fazla gücün iktidarı (resmiyette olmasa bile) kontrol edebildiği bir yapı görebilmekteyiz. Kadınlar açısından baktığımızda, kadınlar ilk defa “Tütün Boykotu” ile kamusal alana çıkmış ve Anayasal Devrim döneminde birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ancak bu gelişmelerden kadınların doğrudan etkilendiğini ve devletten birtakım kazanımlar elde ettiğini söylememiz güçtür. Ayrıca bürokrasi ve merkezi otorite olması gerekenden daha uzak ve zayıf bir konumdadır. Merkezi otorite başkentin dışında varlığını gösterememektedir.

1.2.2. Rıza Pehlevi Dönemi (1921-1941)

Rıza Şah, hükümetin başına 22 Şubat 1921’de ordu destekli bir darbeyle geçmiştir. Göreve başladığı tarihten 25 Nisan 1926’ya kadar ‘Han’ unvanını kullanmış bu tarihten sonra oğlu Muhammed Rıza Şah’ın kullandığı gibi ‘Şah’ unvanını almıştır (Dabashi, 2008:129).⁸

19. yüzyılın ortasından beri İran’ın modernite politikaları, milliyetçi ve İslâmcı söylemler yelpazesinin ortaya çıkışıyla dikkat çeker. Bu yelpaze içerisinde İran moderniteyi bir anlayış olarak ele almış ve Avrupa’yı, söylemin iki temel kavramı olan ilerleme ve medeniyetin (terakki ve temeddün) modeli olarak kabul etmiştir. Bu bilgiler çerçevesinde Namjabadî’ye göre İran, Avrupalılaşıma çabalarını İslam öncesi İranlılık olgusunu canlandırarak devam ettirmiştir (2010: 205).

“Pehlevi modernizm söylemi, Avrupa tarzı kalkınma ve gelişme, İran milliyetçiliği, kültürel modernizm, modernist rasyonalizm, laiklik gibi kavramlara vurguda bulunarak

---

⁸ Rıza Pehlevi 1921’de ordu destekli bir darbe ile hükümetin başına geçmiş, Şah unvanını 1925’te almıştır. Bazı kaynaklarda Şah unvanını aldığı 1925 iktidara gelişi tarihi olarak kabul edilir. Fakat hükümetin başına geçtiği tarih 1921’dir ve Pehlevi dönemi de 1921’de başlar.

'İran ulusu' için kuşatıcı bir kimlik tesis etmek ve önceki dönemin bölük börçük kimliklerini zayıflatmak istiyordu (Beşiriyiye, 2009: 79)".

Kaçarlar döneminde başkent dışında varlığını göstermemiş olan devlet, Rıza Şah döneminde enikonu merkezileşmiş bir devlet olarak devam etmiştir (Abrahamian, 2011:88).

Rıza Şah için devletin merkezi otoritesi ve modernleşme politikalarının uygulanması önem taşımaktaydı. Onun ideolojik dağarcığında öne çıkan şey düzen, disiplin ve devletin kudretiydi. *Hudâ* (Tanrı), *Şah* ve *Mihan* (Anayurt) gibi üç kavramı devlete kazandırmıştı (Abrahamian, 2008:89).

Rıza Şah için devletin merkezden kontrol edilmesi önemliydi. Rıza Şah'ın en önemli amaçlarından biri "güçlü, birliğini sağlamış, merkezden yönetilen, modern ve gerçekten bağımsız, topraklarını korumaya muktedir ve ülkede düzeni sağlayabilecek bir devlet yaratmaktı (Djalili, Kellner, 2011: 68)". Dolayısıyla Rıza Şah için İran toplumunun modernleşmesi önemli bir devlet politikasıydı ve bu modernleşme çalışmaları bağlamında ordunun ve bürokrasinin geliştirilmesi gerekmektedir. Şah da yöntem olarak aldığı askeri eğitimin ve çağın ürünü olan sert bir tarz seçti. Önünde Türkiye'deki Kemalist model ve 1930'lu yılların her yerde yaygın otoriterciliği vardı (Atabaki ve Zürcher,2004-Aktaran Djalili, Kellner , 2011: 68).

Rıza Şah'ın ulus inşasındaki çalışmalarından en önemlisi, ülkenin resmi adını 'Persia'dan 'İran'a 1935 yılında çevirmesidir (Dabashi, 2008:128). Kamuoyuna ulusal bilincin aşılması için Fransız Akademisini örnek alan Ferhengistan (Kültür Akademisi), Kültürel Varlıkları Koruma Derneği, Coğrafya Komisyonu, İran-i Bastan (Eski İran) dergisinin yanında İttılaat (Haber) ile hem eski İran'ı övmek hem de dilde sadeleşme çalışmalarına ağırlık verilmiştir (Abrahamian, 2008:114).

'Rıza Şah döneminde modernleşme politikaları dönemin ilerici ve sol eğilimli aydınlarının da desteğini görmüştü. Bu desteğin en önemli nedeni sekülerizm, batıcılık ve meritokratizmle harmanlanmış kültürel ve siyasal merkezileşme politikalarıdır (Atabaki, 2012:7)'. Kısaca devletin politikaları dönemin aydınlarının görüşleri ile örtüşmektedir.

Bununla birlikte Rıza Şah'ın modernleşme politikaları bazı yayın organları tarafından da desteklenmiştir. Dönemin ideolojik ortamına hâkim olan *Kaveh* (1916-22), *Ferhengistan* (1924-25), *İranşehr* (1922-27) ve *Ayende* (1925-26) gibi Farsi dergiler bu siyasetleri teşvik etmek ve yaymakta öncü rol oynadılar (Atabaki, 2012:7).

Bunlardan başka modernleşme politikaları bağlamında kadın ve erkek giyiminde de bazı düzenlemeler yapılmış, kadınların çarşafı yasaklanmış, erkeklerin de yine benzer şekilde batı tarzında giyinmeleri ve 'Pehlevi' başlığı⁹ adı verilen özel bir şapka türünü takmaları istenmiştir.

Rıza Şah'ın Modernleşme ve Batılılaşmaya yönelik politikaları ülkenin geleneksel yapısının mümessilleri olan ruhban sınıfı tarafından olumlu karşılanmamaktaydı. Dabashi'ye (2008:137) göre, Şii ruhban camiasına en büyük darbe 1934 yılında kurulan Tahran Üniversitesi olmuştur. Zira bu modern ve seküler üniversite, modernist bağlamda bağımsız bilgi üretimini de mümkün kılmıştır.¹⁰

Ekonomik anlamda da İran'da Rıza Şah döneminde düzenlemeler yapılmıştır. Taşımacılık ve iletişim ağının geliştirilmesi (Trans-İran demiryolunun tamamlanması), karayollarının genişletilmesi, özel teşebbüsün teşvik edilmesi, maden kaynaklarının işletilmesi gibi reformlarla (Djalili, Kellner, 2011) Rıza Şah ekonomiyi kısmen de olsa geliştirmiştir. Fakat toplumun bütün kesimlerinin bir ekonomik refah yaşadığı söylenemez. Gelir dağılımında eşitsizlik devam etmiştir.

Fakat Şah'ın bütün bu düzenlemeleri yaparken otoriter bir tutum takınması toplumun bazı kesimlerinden tepki görmüştür. Başlangıçta geniş bir halk kitlesinin desteğini görmesine rağmen ilerleyen dönemlerde, "hürriyet noksanlığı ve saltanat dönemi boyunca biriktirdiği toprağa karşı doymak bilmeyen iştahı yüzünden aydın grubundan, boyları yerleşik düzene sokma politikasından dolayı boy mensupları ve göçebelerden, din ve

⁹ Pehlevi başlığı hakkında detaylı bilgi almak için Atabaki ve Zürcher'in derlediği *Türkiye ve İran'da otoriter modernleşme: Atatürk ve Rıza Şah dönemleri* adlı kitapta Houchang Chehabi tarafından yazılan "Türkiye ve İran'da Erkekler için Kıyafet Kanunları" (189-214) adlı makaleye bakılabilir.

¹⁰ İran tarihinde din adamlarının devlet yönetiminde ve politik mevzularda güçlü bir rolü olmuştur. "Şiilik İran'ın devlet dini ilan edildiği on altıncı yüzyıldan beri İran kimliğinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Şii İslam, başından itibaren siyasete bulaşmıştır ve bu haliyle, siyasal krizlerde yorumlanabilen ve yararlanılabilen bir inanç tarihi ve sistemidir (Esposito, Voll, 1998: 76)".

ekonomi politikalarından dolayı çarşı esnafından, modernleşme ve batılılaşma politikalarından dolayı da Ruhban sınıfından tepki almıştır (Djalili, Kellner, 2011: 69)”.

İran’ın 1941’de Sovyet Rusya ve İngiliz birlikleri tarafından işgal edilmesi üzerine Rıza Şah tahttan inmek zorunda kalıp yönetimi oğlu Muhammed Rıza Şah’a bırakmıştır.

1.2.3. Muhammed Rıza Pehlevi Dönemi (1941-1979)

Babasının sürgüne gitmesinden sonra tahta geçen Muhammed Rıza saltanata geldiği ilk dönemde siyasi eylemlerini 1906 Anayasası çerçevesinde sürdürmek için çaba gösteriyordu. Ülkenin siyasi atmosferine yeni aktörler katılmaktaydı. Rıza Şah döneminde iktidardan uzak bırakılmış olan ruhban sınıfı da yeniden siyasi faaliyetlere başlamış, 1941’de *Tudeh* (Kitleler) adıyla Komünist Parti oluşturulmuştu. (Djalili, Kellner , 2011: 81)

Muhammed Rıza Şah’ın tahta geçtiği dönemde İran’ın uluslararası alanda öne çıktığı konu petrol konusuydu. Petrol meselesi Muhammed Rıza Şah’ın saltanatının ilerleyen dönemlerinde İran’ın iç işlerinde bile dış müdahalelere maruz kalmasına neden olmuştur.

Abrahamian’a göre (2011) Muhammed Rıza Şah döneminde 1953’e kadar iki önemli gücün etkisi olmuştur. ¹¹Bunlardan birincisi, daha önce bahsi geçen Tudeh Partisidir. Tudeh 1941-1949 yılları arası dönemde sosyalist hareketin etkili olmasında en önemli rolü oynamıştır. Bu bağlamda 1945-46 yıllarında etkinlik alanını genişleterek kabinede Eğitim, Sağlık, Ticaret Bakanlığını elinde tutup, *Rehber* adlı yayın organıyla kitlelere ulaşmıştır. En büyük desteği de kentli ücretli kesim ve aylıklı orta sınıftan almıştır. Yalnız beyaz yakalılar değil aydınların da desteğini almıştır. Ayrıca İran’ı diğer komşularından ayıran kültürel özelliklerini vurgulayıp ulusal kimliği ön plana çıkartmıştır. 1949-53 arasındaki 2. dönem ulusal politikalarda öne çıkan isim olan Muhammed Musaddıktır. Destekçileri arasında dönemin önemli isimlerinden olan Ayetullah Seyyid Abdülkasım Kâşani vardır. Muhammed Musaddık daha sonraları amacı petrol sanayiini millileştirmek olan Milli Cephe ittifakını korudu. Fakat 1953’te CIA, İngiliz istihbaratının da desteğiyle,

---

¹¹ Abrahamian’ın (2011) Modern İran Tarihi adlı kitabınının 142-161 arasındaki bölümünde “Sosyalist Hareket” ve “ Milliyetçi Hareket” başlığı altında detaylı olarak anlatılmıştır.

Musaddık hükümetini devirip Muhammed Rıza Şah'ı tekrar iktidara getirmiştir (Dabashi, 2008: 143).

Musaddık döneminin bitmesi, 1941'de Rıza Şah'ın tahttan feragat etmesiyle başlayan çoğulcu politika döneminin de sonunu getirdi. (Djalili, Kellner, 2011:102) Musaddık döneminden sonra 1979'daki İslâm Devrimi'ne kadar devletin başında Muhammed Rıza Şah olacaktır. Bundan sonraki dönemin belirleyici tarafı, Şah'ın artan kişisel otoritesi ve bunu bazı reformlarla uygulamaya koymaya çalışmasıdır. Ayrıca 1958'de vergiden muaf olan Pehlevi Vakfi'nı kurmuştur. 1963 yılında Ak Devrim veya Beyaz Devrim olarak adlandırılan bir takım reform çalışmaları yapmıştır. Toprak reformu ve kadınların sosyal yaşama katılımı, Beyaz Devrim'in iki temel prensibi idi. Ekonomik sıkıntılar, reformların halkın bütün kesimlerine eşit bir şekilde ulaşmaması, Şah'ın giderek artan otoriter politikaları 1979'daki İslâm Devrimi'nin zeminini hazırlamıştır.

Sonuç olarak Pehlevi dönemi modernleşmesine bakıldığında, devletin resmi ideolojisinin önemli bir parçası haline gelen modernleşme politikaları mevcut toplumsal ortam ile uyumluluk problemi yaşamaktaydı. Bu uyumluluk probleminin en önemli sebebi modernleşme politikalarında örnek alınan 'Batı'nın bir uyarlaması yerine 'Batı'nın birebir taklit edilmesidir. Bir diğer sorun ise özellikle kadın modernleşme politikalarında yapılan değişikliklerden toplumun bütün kesimlerinin eşit derecede faydalanamamasıdır. Örnek vermek gerekirse kırsal bölgede yaşayan kadınlar modernleşme ile elde ettikleri haklardan kentlerde yaşayan kadınlar kadar faydalanamamıştır.

1.2.4. Pehlevi Döneminde İktidarın Meşruiyeti

İran'da Rıza Pehlevi'nin devlet yönetimine dair yaptığı reformlar ile beraber ön plana çıkan hususlardan biri de iktidarın meşruiyeti olmuştur. Rıza Pehlevi dönemi ile başlayan devlet yönetiminde kurumsallaşma, din adamlarının yönetimdeki etkilerini azaltma gibi değişimler modern devlet pratiklerinin uygulamaya konulduğunun göstergesi olarak düşünülebilir. Bu dönemdeki modernleşme politikalarına baktığımızda devletin meşruiyetinin eskiye kıyasla değiştiğini söyleyebiliriz. Rıza Pehlevi döneminin ardından gelen Muhammed Rıza Pehlevi dönemi kalkınma politikalarına, Beyaz Devrim'in toprak ile ilgili reformlarına baktığımızda toplumun geleneksel ekonomik kalıplarının kırılmaya

çalışıldığını, sanayi toplumuna geçilmeye çalışıldığını görebiliriz. Pehlevi dönemine baktığımızda tamamen olmasa bile modernleşme politikaları bağlamında modern bir devlet sistemi yaratılmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. Max Weber'e göre modern devlet:

'Yasaları değiştirebilecek idarî ve hukukî düzene sahiptir. Bu şekilde kendileri de yasal düzenlemelere tabi olan idarî görevlilerin örgütlü kurumsal eylemi ortaya çıkar. Bu yasal sistem sadece, çoğu doğum sebebiyle devletin üyesi haline gelmiş vatandaşlar üzerinde değil, çok daha geniş bir kapsamda, hükmettiği alandaki tüm eylemlerde nihaî söz sahibidir. Yani coğrafi anlamda yaptırım olan bir birliktir (Weber, 2013)'.

Weber'in modern devlet tanımında vurguladığı devletin coğrafi anlamda yaptırımının olması Pehlevi dönemi devlet yönetiminin de temel prensiplerinden biri olarak yorumlanabilir. Kaçarlar döneminde devletin otoritesi başkentin ötesine gidemezken. Pehlevi döneminde yapılan reformlar yalnızca başkenti değil kırsal alanları ve diğer kentleri de etkileme amacı taşımaktaydı. Örnek vermek gerekirse Rıza Pehlevi döneminde demiryollarının inşa edilmesi (trans-İran demiryolu), eğitim reformlarının yapılması (karma eğitim), eğitimin devlet kontrolüne geçmesi, Muhammed Rıza Pehlevi döneminde Toprak Reformu ile kırsal bölgedeki geleneksel yapıyı değiştirme çabaları, kadın örgütlerini birleştirip kadınların toplumsal yaşamında düzenlemeler yapılması merkezi otoritenin yayılmasının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Pehlevi döneminde devletin meşruiyetini tamamen rasyonel normlardan aldığını ve bu doğrultuda İran'ı yönettiklerini iddia etmek güçtür. Zira bir taraftan devlette modern anlamda bir kurumsallaşmaya gidilirken bir diğer taraftan hem Rıza Pehlevi hem de Muhammed Rıza Pehlevi 'Şah' gibi geleneksel bir unvanı taşımışlardır.

2. BÖLÜM

RIZA ŞAH DÖNEMİNDE KADIN MODERNLEŞMESİ (1921-1941)

20. yüzyıl İran kadınlarının tarihine bakıldığında, Pehlevi dönemi (1921-1979), kadınların yasalar önündeki statüsünün tanımlandığı ve değiştiği bir döneme tekabül etmektedir. 58 yıllık Pehlevi iktidarında (1921-1979) kadınların genel konumunu etkileyen üç önemli gelişme olmuştur.

“Birincisi, 1935’te kadınların *chador* (İranlılara özgü kadınların taktığı örtü)’un yasaklanması, ikincisi 1963’te kadınlara oy hakkı verilmesi ve kamu kurumlarında çalışma imkânı verilmesi, üçüncüsü de 1967’de uygulamaya konulan Aile Koruma Yasasıdır. Bu yasa sayesinde erkeklerin birden fazla evlilik yapmaları yasaklanmıştır (Vatandoust, 1985:108)”.

Rıza Şah, iktidarının ilk yıllarında toplumda birbirinden farklı birçok gruptan destek görmüştür. Her grubun Rıza Şah’ı destekleme gerekçeleri farklı idi. Bu gruplar sosyalistler, din adamları ve milliyetçiler idi.

‘Milliyetçiler Rıza Şah’ın milleti birleştireceğine inanmaktaydı. Din adamlarına göre ise Rıza Şah, Mustafa Kemal Atatürk’ün seküler reformlarının İran’a yayılmasını engelleyecekti. Sol görüşlülere göre ise Rıza Şah eski toprak ilişkilerini kaldıracak ve ülkeyi sosyalizm ile sonuçlanacak olan kapitalist bir gelişmeye götürecektir (Afary, 2009:143)’.

Fakat Şah tepkilerini çekmek pahasına ulema etkisini azaltmış, ülkeyi batı ülkelerindekine benzer bir modernleşme politikası içerisine sokmuştur.

İran toplumunun Rıza Şah dönemindeki durumuna bakıldığında, nüfusun tamamının aynı dili konuşmadığı ve İran’ın etnik, dini ve kültürel olarak farklı gruplardan oluştuğu görülmektedir. Nüfusun %50’den azı Farsça konuşmaktaydı (Afary, 2009:145).

Şah’ın modernleşme politikalarının en önemli yanlarından biri, bu politikaların yukarıdan

aşağı olmasıdır. Fakat bu yöntemin doğurduğu önemli sonuçlar olmuştur. Niki Keddie'nin tartıştığı üzere Rıza Şah'ın ısrarlı bir şekilde seküler eğitim ve kültürel programını hızlı ve tepeden gelen modernizasyon ile yürütmesi, İran'da iki kültürlü bir durumun ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Üst ve yeni orta sınıf hızla Batılılaşmış fakat hemşerilerinin geleneksel ve dini kültürlerini nerdeyse hiç anlamamışlardır (Aktaran: Afary, 2009: 146).

Şah, modernleşme politikalarını uygularken bir bakıma da kendi rejiminin devamlılığı için sadık bir seçmen grubu yaratmak istemiştir. Bunu gerçekleştirmek için kültürel anlamda bazı uygulamalar yapıldı. Mesela Sazeman-e Parvaresh-e Afkar (Düşünce Gelişimi Enstitüsü) ve Sazeman-e Tablighat (Propaganda için Enstitü kurulmuştur). Bu kurumların görevi, modernite ile milliyetçiliği ve Şaha bağlılığı, gazeteler, dergiler, vatansever müzikler, tiyatrolar, radyo programları, konferanslar ve kitaplar aracılığıyla yaymaktır (Afary, 2009: 147).

Bu dönemde İran'daki toplumsal sınıflar, ülkenin dini geleneğine ve coğrafyasına bağlı olarak farklı özelliklerle taşımaktadır.

“İran nüfusunun % 80'i muhafazakârdır, erkek merkezli yapıya sahip kesim kırsal bölgede yaşamaktadır ve tarımla uğraşmaktadır. Değişen toplumsal şartlara az da olsa ayak uydurarak, eğitimini sürdüren köylü genç kızlar genellikle cinsiyet niteliği nedeniyle öğretmenlik gibi meslekleri tercih etmektedirler. Kırsal kesimde çalışan kadınların mülk edinme hakları ve ekonomik gelirleri, İslami yasalarca ve erkek kontrollü sivil kurullarca belirlenmiştir. Kentli kadın ise kazancını kendisi kontrol etmektedir (Aşıkutlu,2011:80)”.

Rıza Şah döneminde kadın modernleşmesinin amacı, kadın-erkek eşitliğini sağlamaktan ziyade kadının modernleşme projesine daha iyi hizmet etmesini sağlamaktır. Bu nedenden dolayı kadının ailedeki geleneksel rolüne müdahale edilmemiştir. Medeni Yasa Şeriat kurallarına göre düzenlenmiştir. Hatta Rıza Şah'ın üç eşi vardır.

Şah'ın istediği, kadın politikalarının ve sosyal haklarının temininin kendi kontrolünde yapılmasıdır. 1935'te kendi talimatıyla Kanun-e Banuvan ¹² (Kadın Merkezi)'in

---

¹² Serpil Üşür'ün çalışmasında Kadın Merkezi, Kanun- Banuvan olarak belirtilmiştir. Ancak birçok kaynakta Kanun-e Banuvan olarak geçer.

kurulması bunun tipik bir örneğini teşkil eder¹³. Bu örgüt, devletten maddi yardım almış ve Şah'ın kızı Eşref Pehlevi'nin yardımıyla çalışmıştır. (Aslında örgütün amacı, kadınlar için eşit haklar talep etmek değil kadınları gönüllü sosyal faaliyetlere çekmektir). Bir diğer örnek ise Yurtsever Kadınlar Derneği'nin kapanmadan önce yaptığı Doğu Kadın Kongresi (Oriental Women's Congress) Tahran'da toplandığında kongre başkanlığını Rıza Şah'ın kızı Eşref Pehlevi'nin yapmasıdır (Üşür, 1991:188).

Kadınlarla alakalı düzenlemelere bakıldığında, yapılan çalışmaların kentte yaşayan kadınlara ait bazı bilgilere ulaşmamıza yardımcı olmaktadır. Bu dönemde yapılan reformlara çeşitli aşiretlerin, kırsalda ve kentlerde yaşayan toplum kesimlerinin, dini ve etnik azınlıkların nasıl tepkiler verdiğine dair çok az bilgi mevcuttur (Paidar, 1995: 82).

İran'da kadın aktivizmi, 20. yüzyılın başlarında farklı gruplara ayrılmıştır. 20. yüzyılın başında İranlı kadınlar arasında belirli konularda tartışmalar olmuş olsa da farklılıklar birbirlerini dışlayacak derecede zıt ve bağdaşması imkânsız noktaya varmamıştır. Ayrıca, Najmabadi'ye göre, 20. yüzyılın başında İranlı kadınlar kendilerini üç çeşit kimlikle tanımlamışlardır: *Hâherân-ı vatani* (vatanperver kız kardeşler), *Hâherân-ı dini* (dindaş kız kardeşler) ve *Hâherân-ı nevi* (hemcins kız kardeşler).(2010: 206-207).

İran kadınının ilk defa modern anlamda kamusal alanda yer alması, fakir ailelere mensup kadınların vergi ve yüksek fiyatlara karşı başlattıkları sokak eylemleriyle olmuştur. Fakat kadınlar yok sayıldıkları için, bu tür eylemlerde bile eşleri tutuklanmıştır. 1800'lerde kadınların ekmek kıtlığına karşı gerçekleştirdikleri eylemlerden sonra 1000'den fazla kadının kocasının mahkeme önüne çıkartılması, bu durumun açık bir örneğidir (Moghissi:1996 Aktaran: Aşıkutlu, 2011: 83).

Anayasal Devrim döneminde de kadınlar bazı haklar talep etmişlerdir. Fakat bunlar gerçekleşmemiştir. İran'da Anayasal Devrim (1906-1911) sürecinde kadınların önemli kazanımlarının olmamasının bir nedeni bu dönemde Anayasal Devrim Hareketinin

---

¹³ Bkz. Resim 1'de Şah'ın desteğiyle kurulan Kanun-e Banuvan üyelerinin örtülerini çıkardıktan sonraki resimleri verilmiştir. Bu da Şah'ın kadınlar ile ilgili yaptığı yasal düzenlemeleri ilk olarak kendi desteğiyle kurulan kurumlarda uygulamaya koyduğunu gösterir.

monarşiye dayalı despotizmi bir anayasal temsili demokrasiye çevirmesindeki başarısızlığıdır (Tohidi, 1994:111).

İran’da 1919-1932 yılları arasında yürütülen kadın hakları mücadelesine katılan kadınların ortak özelliklerine bakıldığında, birçoğunun erken yaşta evlendirilmiş olduğu, İran’ın saygın ve zengin ailelerinden geldikleri ve iyi bir eğitim görmüş olan üst sınıfa mensup kadınlar olduğu görülmektedir.¹⁵ Bir diğer dikkat çeken nokta ise kadınların bu dönemde oy hakkı için güçlü bir mücadele vermemiş olmalarıdır (Üşür,1991: 181-182). Kadınların bu dönemde oy kullanma hakları konusunda güçlü bir mücadele vermemesinin nedenleri dönemin toplumsal atmosferi ile yakından ilişkilidir. Bu dönemde İranlı kadınların hayatında eğitim talepleri önemli bir yer tutmaktaydı. Oy kullanma hakkı için mücadele kadınların öncelikleri arasında değildi. Fakat oy kullanma hakkı talep etmeleri ya da bu hakkı kazanmaları için toplumun buna hazır olması gerekmektedir. Serpil Üşür’e göre, bu dönemde çoğulcu bir siyasal yaşam önem teşkil etmemekteydi. Ayrıca ‘çoğulcu bir siyasal yaşamın olmaması ve siyasal gruplara iktidarı ele geçirmek için rekabet olanağının verilmemesi sadece kadınlar için değil erkekler için de oy verme hakkını anlamlı bir hak olmaktan çıkarmaktadır (1991:182).

Rıza Şah döneminde kurulan önemli kadın dernekleri vardır. Bunlardan ilki 1927’de Zahdoht Şirazi tarafından kurulan Devrimci Kadınlar Birliği (*Majma-i İnkilab Nisvan*)’dir. Kuruluş amacı kadınların özgürlüğü ve örtünme ile mücadeledir. İkinci örgüt 1926’da Marziye Zarrabi tarafından kurulan Doğulu Kadın örgütü ve 1931’de Zandaht Şirazi tarafından kurulan İran’ın Kızları (*Dohtarane İran*)’dır (Üşür,1991: 184).¹⁴

Kadınların günlük yaşamda da erkeklerden ayrılmış bir yaşam alanı vardı. Örnek vermek gerekirse eve gelen kadın misafirler kadınlar tarafından erkek misafirler erkekler

---

¹⁴ ¹⁵ 20.yüzyılda İran’da kadın haklarının öncü isimlerinden biri Mohtaram Eskandiari’dir (1895-1925). İran’da “Jam’iyat-e taraqqi-e neswân” adındaki ilk kadın kuruluşunun başkanlığını yapmıştır. Eskandiari’nin ailesi siyasetin içinde olan liberal bir ailedir. Babası Dar’ül Fünun’da eğitim veren dönemin önemli isimlerinden Şâzda ‘Alî Han adıyla bilinen Muhammed Ali Mirza Han’dır (Dawlatşâhî, 2012).

tarafından ağırlanırdı (Sanasarian, 1985: 88). Bir diğerk örnek ise kadınlar belli saatlerden sonra erkekler ile yolun aynı tarafında yürüyemezdi. Yürümesini gerektirecek zorunlu bir durum olduğunda da polisten izin almak zorundaydı (Bamdad, 1977: 17, Aktaran: Sanasarian,1985).

Yukarıda anlatılanlar bağlamında bu bölümde öncelikle Rıza Şah döneminde kadınlarla ilgili yapılan yasal düzenlemeler anlatılacaktır. Ardından kadın modernleşmesinin önemli bir parçası olan eğitim politikaları hakkında bilgi verilecektir. Eğitimde yapılan düzenlemeler anlatıldıktan sonra örtünün kaldırılması ve ulema bir arada anlatılacaktır. Rıza Şah döneminin kadın modernleşme çalışmalarının önemli kısımlarından biri olan örtünün kaldırılması meselesi anlatılmadan önce dönemin İran toplumunda kadın modernleşmesinin önünde engel teşkil eden ulemadan bahsedilecektir. Bu bağlamda Rıza Şah ile ulemanın başta iyi olan fakat daha sonra bozulan ilişkileri hakkında bilgi verilecektir. Ardından örtü tartışmaları yapılan uygulamalar ve geçirdiği evreler detaylandırılarak anlatılacaktır. Son olarak da kadınların basındaki yeri ve kadınlar tarafından hazırlanan dönemin önemli dergi ve gazetelerine yer verilecektir.

2.1. KADINLAR İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Rıza Şah döneminde kadınların aile içindeki yasal statülerinde büyük bir değışim yaşanmamıştır. Her ne kadar batı giyim tarzına ayak uydurmaya çalışsan, eğitilmiş bir kadın profili yaratılmaya çalışılsa bu kadının aile içinde geleneksel görevlerini muhafaza etmesi bekleniyordu.

“Kadınlar için kadınların tam vatandaşlığı ve özgürlüğünün de eşlik ettiği ‘Kadınların Uyanışı’ propagandası ile erkeklerin korumasına hala bağımlı olan bir modern İranlı kadın profili çizilmiştir (Amin, 2001:350)”.

Bu dönemde gündelik yaşamda da kadınlar açısından büyük değışimler yaşanmamıştır. “Kamuya açık alanlarda kadınlar yeni giyim tarzları ile gezebiliyorken geleneksel mekânlarda tepki görebiliyorlardı. Aileleriyle seyahat etmeyen ve örtü takmayan kadınlar eski tarz kahvehanelerde hoş karşılanmamasına rağmen kahvehanelere, restoranlara ve

kamuya açık diğer yemek yeme yerlerine kadınlar rahatça gidebiliyorlardı (Afary, 2009: 150)”.

Birçok konuda seküler yasalar uygulamaya konulurken aile yasasında şeriat kuralları geçerliliğini korumaktaydı. Günlük yaşamda ikinci plana itilen ve eğitim hakkından yoksun olan kadın, yasalar karşısında ikinci plandaydı. Şöyle ki, erkek istediği zaman karısını boşayabilir, birden fazla kadınla evlenebilirdi ve çocuk yaşta kadınlar zorla evlendirilebilirdi. Bu duruma karşı çıkmak ise dinsiz olmak ya da İslam’a karşı olmakla eş tutulmaktaydı (Sanasarian,1985: 88).

Rıza Şah döneminde kadınların yasal konumunda yapılan değişiklikler şöyledir:

1931’de tamamlanan yeni medeni yasa, 1335 maddeden oluşmakla birlikte bunların içinden 100 madde aile ile ilgiliydi. Kadının toplumsal konumu, ailesinin geçmişi, bireysel yetenekleri ve içinde yetiştiği yerel toplumun geleneklerine göre belirlenmekteydi. Kadınlarda evlilik yaşı 9’dan 15’e erkeklerde 15’ten 18’e çıkarılmıştır (Afary, 2009: 153). Medeni Yasa’nın 1059 ve 1060. bendine göre Müslüman kadınların Gayri Müslim erkeklerle evlenmesi yasaklanmış ve başka milletlerden olan biri ile evlenmesi yasal izine bağlanmıştır. Medeni Yasa’nın 1015.bendine göre erkek hane reisi olmuştur. Eşinin bakımından erkek sorumlu tutulmuştur. 1133.bende göre boşanmayı talep etme hakkı erkeğe aitti ve 1134.bende göre de erkek hiçbir gerekçe vermeden eşini boşayabilmekteydi. Medeni Yasa’nın 1121 ve 1132. bendine göre kadının eşini belli gerekçeler ile boşayabilme izni alabilirdi. Bu gerekçeler: eşinin aileyi geçindirememesi ve akli dengesinin yerinde olmamasıydı. 1127.bend erkeğin zührevi bir hastalığı varsa kadının boşanma talep edemeyeceğini, ancak cinsel beraberliği reddedebileceğini belirtiyordu. Dolayısıyla boşanma talebi, genellikle erkeğin rızası ile olmaktaydı (Paidar, 1995:109-110).

“Evlilik dışında aileyi ilgilendiren diğer yasalarda da yine erkeğin kararı yasalar önünde geçerliydi. Medeni Yasa’nın 1117. bendine göre kadın eşinin izni olmadan seyahat edemez ve çalışamazdı (Paidar, 1995:111)”.

Ayrıca evliliklerin kayıt altına alınması zorunlu hale getirilmiştir. Böylelikle de “geçici evliliğin ya da diğer adıyla mut’a nikahının (Şiilikte geçerli olan) da önüne geçilmiş oldu (Esfahani, 2014:37)”.

Sonuç olarak yasalar karşısında kadının ailedeki konumunda büyük bir değişim yapılmamıştı ancak o dönemde aktif olan kadınlar bazı yasal haklar talep etmişlerdir.

Örnek vermek gerekirse:

Muhammed Rıza Şah döneminde daha belirgin bir şekilde ifade edilecek olan kadınların oy kullanma hakkı 1940’larda ilk defa kadınların oy hakkı için yapılan kampanya ile gündeme gelmiştir (1944-1946). Kadınların oy hakkı için yapılan kampanya 1944’ te kadınlar tarafından kurulan ilk siyasi parti olan Saffiyyeh Firuz ve Fatimih Sayyah’ın Kadınların Partisi tarafından gerçek cinsiyet eşitliği için basında yapılan düzenli çağrılarda dile getirilmiştir (Amin, 2001:353).

2.2. EĞİTİM POLİTİKALARI

İranlı kadınların 20. yüzyıl başlarındaki durumlarına bakıldığında, toplumda erkeklere göre ikinci plana atıldıkları eğitim gibi birçok temel haklarının ise son derece kısıtlı olduğu bilinmektedir. Döneme dair kısıtlı kaynaklardan edinilen verilere göre, 1925’te kadınların yalnızca % 3’ü okuma-yazma bilmekteydi (Rahman, 1957: 27, Aktaran: Sanasarian, 1985).

Kadınların eğitim imkânlarının az olmasının, kadınların bu konuda engellenmesinin önemli bir sebebi dönemin din görevlilerinin kadınların eğitime dair görüşleridir. Bu dönemde din görevlileri arasında hâkim iki görüş mevcuttu. “Birinci görüşe göre kadınların çoğu eğitim alacak bir beyin kapasitesine sahip değildir. İkinci görüşe göre ise kadınların eğitimi İslam’a aykırıdır (Sanasarian, 1985: 88)”.

Kadın okullarının açılmasına ulemadan gelen tepkilere örnek olarak tutucu bir din adamı olan Şeyh Fazlullah Nuri yeni kadın okullarının açılmasına karşı çıkmış ve bu tür okulların açılmasının nihayetinde milletin ‘namus’unun gitmesi anlamına gelecek olan kadınların örtüsüz olması ile sonuçlanacağını söylemiştir (Afary, 1989: 82).

Anayasa Devrimi döneminde kadınların ağırlıklı olarak üzerinde durdukları konu eğitim olmuştur. O dönemin kadın hakları savunucularının talepleri kız okullarının açılmasıydı. Kızların eğitim görebileceği ilk okul, 1906'da Fransız asıllı bir İranlı olan Mr. Richard tarafından açılmıştır. Müslüman kızların eğitimi için 1907 yılında ilk defa Namus adlı okul açılır (kadınların kendi imkânları ile kurup yönettiği) ardından başka okullar da açılır.¹⁵ Ama bu okullar devlet desteğinden ziyade bireysel imkânlarla açılan okullardır (Tohidi, 1994: 111-112). Devlet, bu okullara destek vermeyi 1918'de kabul etmiştir ve ilk resmi kız okulu da bu tarihte açılmıştır (Üşür, 1991:178-179).

Kaçarlar döneminde şöyle de bir ayrıntı mevcuttur. Eğitimli kadınlar okumayı bilmekteydi ancak yazma kasıtlı bir şekilde kadınlara öğretilmemekteydi. Bunun arka planındaki gerekçe ise “kadınların yazmayı öğrenip sevgililerine mektup yazarak ailelerini küçük düşürme riskiydi (Sanasarian, 1985: 89)”.

İran'da kadın eğitiminin önündeki en büyük engel, kamusal alanda kadınların eğitim alacağı okulların olmaması ve eğitim almak isteyen kadınların ancak ailelerinin ekonomik imkânları dâhilinde evlerinde özel eğitim almasıydı. Fakat 1920'lerde ve 1930'larda kamusal alanda kadınların eğitim imkânları artmıştır. 1926-27'de 17.000 kız ilkokula gitmiştir. Bu da toplam kayıtların %21'ine denk gelmekteydi. Orta dereceli okulda ise 700 kız öğrenci vardı ki bu da öğrencilerin toplamının %6'sına denk gelmekteydi (İranica, 2011).¹⁶

Eğitimin verileceği bireyler değişince kapsamında da değişiklikler olmuştur. 1930'larda karma eğitim ile beraber verilecek eğitimin içeriği değişti. Geleneksel dini metinlerin çevirilerine dayalı bir eğitim yerine artık günlük hayatta karşılığı olan konulara yer

---

¹⁵ Kadınların eğitiminde öncü olan isimlerden biri Fatema Dorrat-Al-Ma'ali'dir. 1873'te Tahranda doğan Dorrat-Al-Ma'ali'nin babası Nasreddin Şah döneminde yaşayan ünlü bir fizikçidir. Dorrat-Al-Ma'ali yaşadığı dönemde Tahran'da birçok kız okulu açmıştır. Bunlardan bazıları; Dabestân-e moqaddarât-e eslâmîya, Dabestân-e pardagîân, Mastûrât, Kawâtîn ve Dorrat-al-madâres'dir (Najmabadi-İranica, 2011).

¹⁶ İranica'nın eğitim ile ilgili alt başlıklarından biri olan 'Education XXVI. Women's Education in the Pahlavi Period and After' adlı kısımlar alınmıştır. Bu başlığın birden fazla yazar tarafından hazırlandığı belirtilmiş ancak yazarların isimleri aktarılmamıştır. ¹⁶ Bkz. Resim 4

verilecek eğitimlere de değinilmiştir. Ev idaresi, çocukların eğitimi, hijyen, yemek, güzel sanatlar gibi alanlarda dersler verilmeye başlanmıştır (İranica, 2011).¹⁶

1940'ta İran'da erkek öğrenciler için 114.116 talebe ile 670 ilkokul, kızlar için 21.790 talebe ile 117 okul, 1.524 karma okul da 60.169 kız öğrenci ve 70.830 erkek öğrenci ile eğitim vermiştir (Wezārat-e farhang, 1319 Š./1940, Aktaran: İranica 2011).

1946'da kızların ilkokula katılım oranı % 26'ya yükselmiş, orta dereceli okullara katılım da %6'dan %21'e yükselmiştir. Yükseköğretime de katılım oranı ise %8'dir. 11 Ekim 1935'te vilayetlere Eğitim Bakanlığı tarafından (Wezarat-e ma'āref) gönderilen bir beyannâmede kadın öğretmenlerin gençlerle daha iyi anlaşacağı düşünülerek eğitimin ilk aşamalarında görevlendirilmesi (erkek öğrenciler dâhil) desteklenmiştir. (Wezārat-e ma'āref, s. 89, Aktaran: İranica: 2011) Ayrıca bu dönemde yalnızca büyük kentlerde değil kırsal bölgelerde de karma eğitim veren ilkokullar (kūdakestān-e moқтаlet) açılmıştır¹⁷. Örnek vermek gerekirse, Tahran, Kazvin, Batı Azerbaycan'ın kasabalarında ve Gilan'da bu tür okullar açılmıştır. Özellikle kırsal bölgedeki okuma-yazma bilen kadın oranının düşük olması, bu tür eğitim reformları ile kadınların eğitim oranının artacağını düşündürmektedir.

Kadınların eğitime katılımının artması yine de kadınların eğitimle ilgili bütün sorunlarının çözüldüğü anlamına gelmemektedir. Birçok durumda olduğu gibi eğitim konusunda ulemanın tepkisi mevcuttu. Eğitimde ilköğretimden sonra kadın ve erkek ayrımı hâlâ vardı.

Rıza Şah için kadınların ulus- devlet projesi ve modernleşme politikalarında önemli bir rolü vardı. 8 Ocak 1936'da Rıza Şah bir grup öğretmen ve kadın öğrenciye yaptığı konuşmada:

'Bu ülkede kadınlar [Bu örtü çıkarma/ açılma gününden önce] kendilerinde var olan yetenekleri göstermiyorlardı. Çünkü toplumun dışında tutulmuşlardı, katkılarını tam olarak sunamıyorlardı, kendilerine yakışan fedakârlıkları yapamıyorlardı ve hizmet edemiyorlardı. Şimdi ise ilerliyor, fevkalade annelik görevinin dışında toplumdaki diğer avantajlardan faydalanabiliyorlar... Şu anda siz kızlarım ve kız kardeşlerim cemiyet sahnesine girdiniz... Bilmeniz gerekir ki ülkeniz için çalışmak sizin görevinizdir. Gelecekteki refah sizin

¹⁷ Bu bölümdeki sayısal veriler İranica İnternet Ansiklopedisi'nin 'Women's Education in the Pahlavi Period and After' adlı başlığından derlenmiştir.

elinizdedir. Siz gelecek kuşakları eğitiyorsunuz. Siz iyi bir öğretmen olabilirsiniz ve iyi insanlar sizin eğitiminizden geçebilir (Sadeqipur, Aktaran: Najmabadi, 1991: 54)'.

Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere Rıza Şah kadınların geleneksel rollerine atıfta bulunmuş, onların annelik rollerinin toplumda ileriki kuşakların eğitilmesinde nasıl bir önemi olduğunu vurgulamıştır. Fakat Rıza Şah bu düşünceleri savunurken yalnız değildi. Belli kesimlere göre de kadının eğitimi erkekler için önemliydi.

Dönemin ünlü Mısırlı düşünürlerinden Qasım Amin (1863-1908)'e göre de:

“Bir kadın belirli bir düzeyde entelektüel ve kültürel bilgiye sahip olmadıkça evini iyi idare edemez. Bir kadın en azından bir erkeğin ilkokulda öğrenmesi gereken bilgileri öğrenmelidir (Amin, 2001: 12)”.

Aslında kadının eğitim görmesi yalnız kendisi için değil erkekler için de faydalı olacaktır. “Ayrıca bir kadın okuyup yazabilmeli, bilimsel bilginin temelini inceleyebilmeli, birçok ülkenin tarihinden haberdar olmalı ve doğa bilimleri ile siyaset biliminin bilgisini alabilecek düzeyde olmalıdır (Amin, 2001: 12)”.

Ayrıca sağlık iyileştirme çabalarıyla hemşirelik eğitimi geliştirilmeye başlanmıştır. Şah'tan önce ülkede Müslüman hemşire ve ebe yokken, 1947'de Müslüman hemşire sayısı 2'ye, açılan hemşirelik okullarıyla hemşire sayısı 1956'da 25'e, ebe sayısı 600'e yükseldi. 1944-1954 arası 74 kız öğrenci tıp okumuş, 1948-1955 arası 6.498 kız öğrenci öğretmenlik okumuştur. Eğitim psikolojisi uzmanı olan Dr. Parvin Birjandi, 1958'de İran'ın ilk kadın dekanı olmuştur. 1968'de atanan bakan Bayan Parsha'dan sonra¹⁸ 1976'da Mahnaz Afkhami Kadın İşleri Bakanlığına atanmıştır (Woodsmall, 1960 Aktaran: Aşikkutlu:2011: 88). Ayrıca Şah, 1928'den itibaren de yırt dışına gidecek kız öğrencilere parasal destek vermiştir (Esfahani, 2014: 37).

Rıza Şah'ın modernleşme ve endüstrileşme çalışmalarında Tahran Üniversitesi başta olmak üzere birçok yeni okul açılmıştı (Mirsepassi, 2010:169). Bu dönemde yapılan eğitim reformlarına bakıldığında kadınların kalıplaşmış cinsiyet rollerinde büyük bir

---

¹⁸ Bkz. Resim 5

değişim yaşanmadığı gözlemlenmiştir. Kadınlar için hazırlanan eğitim müfredatı ağırlıklı olarak kadınların bilinçli ve eğitilmiş ev hanımı olması için hazırlanmıştır.

Fakat kadınlar ile ilgili birçok konuda olduğu gibi bu konuda da en belirgin tepki ulemadan gelmiştir. Din adamları sayıları Tahran’da 50’yi geçen kız okullarının İslam’ı tehdit ettiği gerekçesiyle şiddetli bir muhalefete başladılar (Üşür, 1991:178).

2.3. ULEMA

Ulema İran toplumunun geleneksel bileşenlerinden biri olarak toplumda önemli bir yer teşkil etmiştir. Rıza Şah ülkenin yönetimini ele geçirmeden önce ulema gerek dini açıdan gerekse hukuksal açıdan toplumda belirli yetkilere sahipti. Kaçar Hanedanlığının zayıf olan merkezi otoritesi de ulemanın toplumdaki etkisinin güçlü olmasına neden olmaktadır. Fakat Rıza Şah’ın yönetime geçmesi ile beraber ulemanın eski gücü yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Rıza Şah döneminde ulema ile devlet arasındaki ilişki her zaman aynı düzeyde olmamıştır¹⁹. Başlarda Rıza Şah ulema ile devlet arasında daha ılımlı bir çizgide diyalog kurmuştur fakat zamanla Rıza Şah’ın bazı uygulamaları ulema tarafından eleştirilince Rıza Şah ulemanın devlet mekanizmasındaki rolünü azaltmıştır. “Rıza Şah’ın devlet politikalarının ulema üzerinde olumsuz etkileri iki alan üzerinde açıkça görülmektedir. Rıza Pehlevi’ nin devletinin kurulması, ulemanın eğitim ve yargı üzerindeki kontrolünü yitirmesine neden oldu (Paidar, 1995: 83)”.

İran’da kadınlar çoğu zaman ulema ile karşı karşıya gelmişlerdir. Kendilerine biçilen geleneksel rollerin dışına çıktıklarında ilk ve en büyük tepkiyi dini gruplardan almışlardır. Ansari’nin (2002:2) söylediği gibi İran’da kadınlar için din hem gücün hem de ikinci plana itilmenin kaynağı olagelmıştır.

---

¹⁹ Ulemanın iktidar ile bağından söz etmeden önce Şiiilikte siyasetin önemine değinmek gerekmektedir. Erkilet’e göre “Şiiilerde, siyasete karşı genel bir kayıtsızlık bulunmasına rağmen, gaib imamın temsilcisi olarak kadılık ya da müçtehidlik yapacak olanlarda belli nitelikler aranması ve insanların yapılabiliğine ilişkin inanç, devrim öncesinde bile imamların rehberliğini gündeme getirmiştir (1999: 358)”. Ayrıca Şiiilikte din adamları kendi aralarında hiyerarşik bir düzene tabidirler. Bu yapının aşağısında mollalar bulunur. Mollaların üstünde müçtehidler, müçtehidlerin üstünde ise Ayetullahlar vardır. Şii din adamlarının bulunduğu hiyerarşik yapı toplumla içindedir.

Ulema ile devlet arasındaki anlaşmazlığa gelmeden önce 20. yüzyılda ulemanın toplumdaki yerine bakmak gerekmektedir. 20. yüzyıla gelindiğinde ulemanın beş temel görevi vardı:

“Birincisi Cuma günleri yapılan ibadetleri yönetmek, ikincisi cihat yani din için savaş ilan etme yetkisi, üçüncüsü dini metinleri yorumlamak, din eğitimi vermek, dördüncüsü Şeriata yani İslami kurallara uygun olarak tapu, miras, ceza ve aile hukuku ile ilgili belgeleri yazma yetkisine sahipti. Son olarak ulemanın dini vergileri toplama ve dağıtma yetkisi vardı. (Keshavarzian, 2003: 89)”.

Dolayısıyla yeni merkezi devletin uygulamaları ulemanın toplum içindeki görev ve yetkilerini kısıtlamaktaydı. Ancak bir diğer görüşe göre de Rıza Şah’ın modernleşme ve batılılaşmaya dayalı politikaları, ulemanın da rolünün belli sınırlar çerçevesinde tanımlanmasına yol açmıştır. Bunda Rıza Şah’ın yürürlüğe koyduğu 1928’deki kıyafet kanunu ve 1925’teki merkezi otoriteyi sağlamak için yaptığı uygulamalar önemli bir yer tutmaktadır. Böylelikle ilk defa İran tarihinde din adamları bir ‘sınıf’ olarak toplumdaki güç unsurlarından ayrılmıştır (Keshavarzian, 2003:82). Ayrıca bu iki yasa ile beraber yeni düzende din adamları sahip oldukları gücün pazarlığını yapmıştır (Keshavarzian, 2003:86).

Rıza Han iktidara geldiği ilk dönemlerde, yani 1920’lerde, ulemanın desteğini alma çabasındaydı. Bu dönemde ulemanın mecliste ve kent siyasetinde dini konumundan dolayı önemli bir yeri vardı. Öncelikle Rıza Han sembolik bazı tavırlar ile ulemaya saygısını göstermek amacıyla Ayetullah Muhammed Hüseyin Na’ini ve Seyyid Abu’l Hasan İsfahani gibi dönemin önemli din adamları ile tanışmıştır. Ayrıca dini cemaatlere ve ulemaya bazı politik imtiyazlar vermiştir. Fakat dönemin önemli dini merkezi olan Kum’da yaşayan ulema, Atatürk Türkiye’sindeki gibi seküler bir değişim yöntemini benimsemeyeceğini söylemiştir. (Keshavarzian, 2003: 92-93).

Ulema, Kaçarların son dönemlerinde Kaçar monarşisine karşı Rıza Han’ı desteklemiştir. Rıza Han ulemanın desteğini almak için bazı dini etkinliklere katılmıştır. Örnek vermek gerekirse, “Muharrem ayında Şii yas törenlerine ordu üyeleriyle beraber katılmış, buna karşılık ulemadan Rıza Han’ın İslam’ın ve İran’ın lideri olduğuna dair yazılı destekler almıştır (Keshavarzian, 2003:93)”.

1920’lerin başında Rıza Han ulemadan aldığı desteğin etkisiyle 31 Ekim 1925’te İran meclisinde Kaçar monarşisine son vermiş ve bir süre sonra da Rıza Han, Pehlevi

Hanedanlığı'nı ilan edip Rıza Şah olarak devam etmiştir. Bu dönemin başında beklendiği üzere ulemeden da Rıza Han'ı kutlama mesajları gelmiştir. Necef'ten gelen kutlama mesajında da Rıza Han'a 'İslam'ın Kralı' unvanı ile hitap edilmiştir (Keshavarzian, 2003: 94).

Fakat ulema, devlet ilişkileri özellikle 1928'den sonra değişmiştir. İlk dönemin aksine devlet, ulemayı kontrol altında tutmak istemiştir. Eğitimin tamamen ulema tarafından kontrol edildiği önceki dönemlerin aksine Rıza Şah'ın eğitim politikaları, yeni açılan kız okulları ve karma eğitimin yaygınlaştırılma çabaları ulemanın tepkisiyle karşılaşmıştır. Dini eğitime karşı yükseköğretimde seküler eğitimin önemli bir göstergesi olan Tahran Üniversitesi'nin 1935'te açılması ile hükümet ileride yetişecek olan devlet görevlilerini de kontrol etme imkânı elde etmiştir. Tahran Üniversitesi ortaöğretim sistemi gibi Napoleon modeline dayanmaktaydı. Yalnızca eğitim birliği sağlamaya değil kamu hizmetlisi yetiştirmeye de önem verilirdi (Abrahamian, 2011:112).

Bu gelişmelere rağmen devlet tamamen ulemeden bağımsız bir yasal zeminde kanunları çıkarmamıştır. Yapılan reformlarda ulemeden gelmesi beklenen tepkileri önlemek amacıyla şeriat yasaları tamamıyla çıkarılmamıştır. Özellikle aile ve kadınlar ile ilgili reformlarda buna dikkat edilmiştir. Batılı anlamda yapılan yeniliklerde ulemanın etkisi hâlâ gözlemlenmekteydi. Örnek vermek gerekirse; 1928 yılında hukuk alanında Batılı kanunların alınıp şeriata uygun düzenlenip yürürlüğe konulması girişimi görülür (Metin, 2011: 301).

Adalet Bakanlığı dini mahkemeleri ve yargıçları seküler olanlarla değiştirmiştir. Fakat aile mahkemeleri bunun dışında tutulmuştur. Aile mahkemelerinin yargıçlarının değiştirilmemesi, ulemanın otoritesinin sarsılmasında bir istisnai durumdur.

Ulemanın modernleşmeye tepkisi kadın konusu ile sınırlı kalmamıştır. Gündelik yaşamda modernleşme ile gelen bazı değişimlere de ulema tepki göstermiştir. Örnek vermek gerekirse, yeni uygulamalara göre halkın ortak kullanımına açık hamamlar yerine modern evlerin içinde olan banyoların kullanılması teşvik edilmiştir. Fakat Şiiğin ritüellerine göre yapılan boy abdesti (*ghosl*) için hamamlar daha uygun görülmekteydi. Yeni banyolara ulemeden tepki gelmiştir fakat doktorlar ve ılımlı din adamları yeni uygulamayı

savunmuşlardır. Doktorlar ve ılımlı din adamlarının desteğine rağmen halkı ikna etmek uzun yıllar almıştır (Afary, 2009: 149). Diğer örnek ise İslam dinindeki alkol yasağıydı. Kadınların yazdığı basın organlarında yaranın temizliği ve tedavisi için alkolle temizlenmesi gerektiği yazmaktaydı. Bu durum da yine ulema tarafından eleştirilmiştir (Afary, 2009:149).

Afsaneh Najmabadi, kadınlar için modernleşme politikaları üreten devlet ile bu politikalara karşı çıkan ulema arasındaki anlaşmazlık ile gelenekçi ve modernleşme taraftarı kadınlar arasındaki anlaşmazlığı şu şekilde özetlemektedir:

“Gelenekçi ve modernist kadınlar arasındaki uçurum...büyük oranda Rıza Şah tarafından girişilen belirli devlet politikalarından ve ulemanın bu politikalara gösterdiği tepkiden kaynaklanmıştır...Birincisi 1930’larda ikincisi de 1950 ve 1960’larda olmak üzere Pehlevi idaresi iki defa kadınların bağımsız girişim yollarının tümünü tıkamış ve ‘kadın meselesini’ bir devlet politikası alanı olarak kabul etmiştir. Buna cevaben her iki dönemde de ulema kanadı kadınların toplumsal koşullarında herhangi bir değişim yapılmasına karşı çıkmış, kadınların özgürleştirilmesini İslâm dışı gayri meşru bir girişim ve devlet tarafından sürdürülegelen bir yozlaşma olarak görmüştür (Najmabadi,1998:76)”.

Rıza Şah dönemine bakıldığında ulemanın geçmişten gelen geleneksel bir misyonu olduğu ve yeni rejimde de bu misyonu devam ettirmek istediği söylenebilir. Fakat Rıza Şah’ın uygulayacağı modernleşme politikaları ile ulemanın geleneksel rolleri arasında çelişkiler bulunmaktaydı. Rıza Şah’ın Aile ve kadınlar ile ilgili yasalar dışında da ulemanın etkisini azaltmaya çalıştığı görülmüştür. Sonuç olarak ulema toplumda modernleşme bağlamında yapılan birçok yeniliğe karşı çıkmıştır.

2.4.ÖRTÜNÜN KALDIRILMASI

Örtü tartışmaları, 20. yüzyılın başlarında modernleşme politikalarını kadınlar üzerinde uygulayan Batılı olmayan devletlerin en önemli uygulamalarından sayılmaktadır. Zira batılılaşma gibi bir politikayı izleyen devletler batılı olmanın gözle görülen en önemli uygulamasını giyim konusunda tatbik etmişlerdir. O dönemdeki uygulamaların aksine giyim ile modernleşme arasında tartışmalı bir bağ vardır. Kıyafet kanunları modernleşme ile beraber çıkmamıştır. “Geleneksel toplumlarda bunlar, genellikle topluluklar arasındaki ayrımları sürdürmeyi amaçlar ve etnisite, aşiret, sınıf ve dini kimliklerin görünür imleri olarak işlev görürler (Chebabi, 2012: 189)”.

Örtü tartışmasında karıştırılmaması gereken önemli nokta şudur (20.yüzyılın başlarında) ki o dönemlerde örtüyü savunmak ya da örtünün karşıtı olmak modernliğin savunulması ile veya karşı olunması ile her zaman aynı anlama gelmemekteydi. Örtü tartışmasının farklı düşüncelerden oluşan geniş bir yelpazesi vardır. Bizzat kadın hakları savunucuları arasında bu konu üzerinde anlaşmazlık vardı. Ancak bu anlaşmazlık bir tarafın diğerini modernlik karşıtı, reform karşıtı ya da gelenekçi olarak yaftalamasını getirecek zıt tavırlara dönüşmemiştir (Najmabadi, 2010:210) Najmabadi'ye göre çeşitliliklerin zıtlık kategorilerine dönüşmesi konusunda kritik dönem Rıza Şah Pehlevi'nin (1925-1941) saltanat yıllarıdır (2010:210).

Örtü konusunda dikkat çekici bir diğer nokta da şudur ki 20.yüzyılın başında olan örtü ile 1979 sonrasında kast edilen örtünün farklıdır. 20.yüzyılın başlarında İran'da bir kadının dışarı kıyafeti (*hicab*) şunlardan oluşuyordu: Bir çarşaf (*çador*), yüz örtüsü (*rubandah*), ve çok daha sıkı durumlarda *chaqchur* (19.yüzyılda sıklıkla kullanılıp 20.yüzyılın başında seyrek kullanılan ve giyilen çarşafın rüzgârın esmesiyle kalkması durumunda yabancıların gözünden koruyan bir kol kıyafeti) (Najmabadi, 2010: 209).

İran'da batılılaşma çerçevesinde yapılan uygulamalarda genelde kadın ve erkek giyimine odaklanılmıştır. Dolayısıyla giyim görselliğin ötesinde bir anlam taşımıştır. Örtü de aynı şekilde sadece giysi olarak değil batılılaşmanın göstergesi olarak bir anlam taşımıştır.

Örtü ile ilgili tartışmalar yalnızca politik mecralarda olan tartışmalar değildir. “Bir sembol olmaya başladığında anlamının ötesinde tartışmalara neden olmaktadır. Devlet inşasının kültürel gelişme evresinde toplumsal gruplar arasında ve devlet ile toplum arasındaki mücadele yoğunluk kazanmaktadır (Keshavarzian, 2003:87)”. Örtünün kaldırılması din adamlarının tepkisine neden olmuştur. Din adamlarına göre örtüsüz kadınlar İran'a karşı yapılan emperyalist komplonun aracıydı (Moghissi, 2004:209).

Örtü tartışmasının tarihsel arka planına bakıldığında,19. yüzyılda İranlı kadınlar ile Avrupalı kadınlar arasında bir ayrım çizilmesinin en önemli ölçütü örtü tartışmasıydı. Muhammad Tavakoli- Targhi'ye göre Avrupalı ve İranlı/Müslüman kadınlar siyasi ve kültürel bir çatışma alan(lar)ı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca örtü tartışmasında modernistler ve modernizm karşıtları arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Avrupalı

kadınların eğitilmiş ve kültürlü olduğunu düşünen İranlı modernistler için örtü bir geri kalmışlık simgesi haline gelmişti. Onlara göre örtünün ortadan kaldırılması İran'ın gelişmesi ve Arap-İslâm kültüründen kopması için hayati bir öneme sahipti. Diğer taraftan modernizm karşıtları için Avrupalı kadınlar yozlaşmışlığın, ahlâksızlığın, Batılılaşmanın ve gücün kadınlaşmasının simgesi haline gelmişti (Aktaran Najmabadi, 2010: 208).

Kadınlar anayasacı faaliyetlerin olduğu dönemden başlamak üzere zaman içinde kamusal alanda ve gündelik yaşamda önceki dönemlere nazaran daha 'görünür' olmuşlardır. Örnek vermek gerekirse: kadınlar anayasacı faaliyetleri sayesinde toplumsal sahnenin gözle görünür bir parçası olmuş, dernekler kurup anayasacı faaliyetler düzenlemiş, okullar açıp öğrenciler için mezuniyet törenleri tertip etmiş ve basında yazılar yazıp kadın dergileri yayınlamışlardır (Najmabadi, 2010: 214).

Ayrıca bu tür değişimlerden yalnız elit ailelere mensup kadınlar değil diğer kadınlar da faydalanmaya başlamış ve belli bir değişim geçirmişlerdir.

'Elit olmayan sınıflara mensup kadınlar taziye'lere, belirli vesilelerle cami ve çarşılarla, sizdebidar'da (İran takviminde yılbaşının 13. günü) şehir bahçelerine ve açık alanlara, hanabenden (özel adaklara bağlı olarak Ramazanın 27'sinde düzenlenen kına törenleri) ve benzeri vesilelerle, İmamzade Zeyd'e benzer yerlere ve diğer vesilelerle düzenlenen törenlere giderlerdi (Najmabadi, 2010:214)'.

Örtü konusunda İranlı kadınlar arasında belli bir görüş birliği olduğunu iddia etmek zordur. Kadın hakları savunucuları da kendi aralarında fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. Örnek vermek gerekirse, 1912 yılından 1916 yılına kadar yayınlanan *Şuküfe* adlı kadın dergisinin sayfalarında Şahnaz Azad ve Şems Kasmai gibi yazarlar örtünün kaldırılmasını desteklemeleriyle (ve zaman zaman bu konuda yazmalarıyla) meşhurken derginin sahibi ve editörü olan Mozeyyenü'l-Saltaneh dâhil diğer bazıları şiddetle buna karşı çıkmaktaydı (Najmabadi, 2010:209).

1936 yılında örtünme yasağı gelmeden önce örtüyü reddeden kadınlar vardı. Örtüye tepki olarak kadınlar farklı yöntemler seçmiştir. 1920'lerin sonlarından itibaren eğitilmiş kadınlar yerel toplumun tepkisine yol açacak geleneksel olmayan renklerde ve modellerde çador giymişlerdir (Bamdad, 1977 Aktaran: Paidar,1995). Özellikle Tahran'da yaşayan

yurtdışında eğitim almış olan diğerleri de tepkilere rağmen dışarı çador giymeden çıkmışlardır (Boyce,1930 Aktaran: Paidar,1995).²⁰

1920'lerde örtü tartışması basında da en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu dönemin önemli örnekleri *Name-i Banuvan* ve *Cihan-ı Zenan* adlı dergilerdir. *Name-i Banuvan*'ın yazarı Şehnaz Azad açık bir şekilde örtünün kaldırılmasını savunmuş, *Cihanı Zenan* adlı derginin editörü Fahr Afak Parsa ise “kendi kıyafetlerini bile seçme hakkına sahip olmayan kadınlar... temiz hava ve özgürlük solumaktan bile mahrumdurlar” demiştir. Bu tartışmaların en belirgin tarafı açılma mevzusunun kadınların istihdamı ile ilişkilendirilmesidir. Açılmanın taraftarları kadınların istihdam edilmemesinin ülkenin refahını tehlikeye sokacağını savunurken muhalifleri ise kadınların temel görevinin ev kadınlığı ve annelik olduğunu ve kadınların değerli olan memurlukları erkeklerin elinden alabilecek bir tehlike olarak görmüşlerdir (Najmabadi,2010: 222). İranlı kadınlar arasında örtü mevzusunun her dönemde gündemde olduğunu iddia etmek güçtür. Zira örtü İran kadınlarının tamamı için sorun teşkil etmemekteydi. ‘Ayrıca, 20.yüzyılın başına gelindiğinde reformcu kadın aktivizminin başka konuları da mevcuttur, kadınların eğitimi, evlenme ve boşanma gibi konular kadınların en çok üzerine düşündüğü konular arasındaydı (Najmabadi, 2010:208-209)’.

Rıza Şah'ın modernleşme uygulamalarında attığı iki önemli adım vardır. Bunlardan birincisi, Batı tarzı giyim uygulamaları (örtünün kaldırılması), diğeri ise halkın üzerinde önemli bir güce sahip olan geleneksel bir oluşum olan ulemanın etkisinin azaltılmasıydı (Vatandoust, 1985: 108).

Rıza Şah, modern disiplin uygulamalarını kadın ve erkek giyimi üzerinden uygulamaya koymuştur. Yani süreç içerisinde 1928'de erkeklerin batı tarzı giysi ve şapkalar kullanmasını, kadınların da 1936'da örtülerini çıkarmasını zorunlu hale getirmiştir. Foucault'un tezine göre “İran'da modern özgürlükler idari ve disiplin mekanizmaları ile beraber hayata geçirilmiştir (Afary ve Anderson,2005 Aktaran: Afary, 2009: 143)”.

---

²⁰ Bkz. Janet Afary'nin Hüseyin Filizadeh'in kitabından aldığı resimde 1931 yılında Tahran'da yaşayan elit kadınların kendilerine uyarladıkları yeni örtü biçimi gösterilmiştir (Resim 2).

Giyim konusunda yapılan reformlar da Rıza Şah'ın ulus-devlet politikasının bir parçasıydı. Bu dönemde dış görünüşte yapılan değişikliklerin bir millet olmak için önemli unsurlardan biri olduğu düşünülmektedir. Hatta kamu görevlilerine ailelerine ve kendilerine yeni uygulamaya göre kıyafet almaları için fazladan maaş verilmişti (Arasteh, 1969:184).

Batı tarzı giyim, Rıza Şah'ın modernleşme politikalarında önemli bir yer teşkil etmekteydi. Hem kadınlar hem de erkekler için belli başlı kıyafet kanunları getirilmişti. Erkeklerin geleneksel şapkalar yerine "Pehlevi Şapkası" adı verilen şapkayı takması kadınların da geleneksel giysileri olan "çador" u çıkarması kanunlaştırıldı. Örtünün çıkarılmasının toplumda kabul görmesi için en başta Rıza Şah ailesi ile (karısı ve kızları) söylediği biçimde –batı tarzı, çadorsuz giyimleri ile halkın karşısına çıkmıştır. Ayrıca polisler de gerektiğinde kadınların örtülerini zorla (makasla keserek) çıkarma yetkisi vermiş, örtülü kadınların toplu taşımadan yararlanmaları ve birçok dükkândan alışveriş yapmaları yasaklanmıştır. Bu dönemde dindar olarak tanımlanan birçok ailenin kadın üyesi örtülerinin zorla çıkarılması korkusuyla dışarı çıkmamıştır (Vatandoust,1985: 108109).

Rıza Şah örtü ile ilgili uygulamalara halkı alıştırmak için öncelikle aile üyeleriyle beraber yeni yasaya uygun kıyafetlerle çıkmıştır. Ailesinin kadın üyelerinin örtüsüz çıkmasını eleştiren bir molla, herkesin önünde sarığı çıkarılıp, saç ve sakalı kesilerek cezalandırılmıştır (A. Pahlavi,1925, Aktaran: Paidar,1995:107).

Rıza Şah kadınların örtüsünü 1936'da kaldırmıştır. Fakat bu tarihten önce örtü konusunda kendi içinde tutarlı bir politika yürüttüğünü söylemek güçtür. 1920'li ve 1930'lu yılların başında en yaygın tartışma kadınların çarşaf yerine Afzal Vaziri ve Sadiqah Dawlatabadi gibi kadınların savunduğu boydan bir kıyafet giymesiydi. 1932'de bile Rıza Şah hükümeti bî-çadori'ye yani çarşafın başka bir giysiyle değiştirilmesine karşı çıkmıştır (Najmabadi, 2010:210).

Afsal Vaziri bir makalesinde hükümetin örtü hakkındaki uygulamalarını şu şekilde eleştirmektedir:

'Polis aşırı bir ciddiyetle kızların okula çarşafsız girmesini engelliyor. Eğitim Genel İdaresi bu konuda fazlasıyla titiz. Öyle ki yedi ya da sekiz yaşında bir kız çocuğu okula çarşafsız gitse okul müdiresi Eğitim Genel İdaresi'nin emriyle onu okuldan dışarı atacaktır... İnsanlar

seçimlerinde özgür bırakılmalıdır; bî-çadori emri de vermeyin çarşaflarını çıkaran kadınlara engel de olmayın... hükümet yalnızca düzene sahip çıkmak ve kadınları erkeklerin tacizlerinden korumakla meşgul olmalıdır (Aktaran: Najmabadi, 2010: 211)’.

Örtünün yasaklanmasından sonra kadınların kamu görevi (hukuk alanı hariç) yapması kolaylaştı. Kadınlar genellikle öğretmenlik ve ebelik yapmışlardır. Yeni kurulan sağlık bakanlığı Fransız bir kadın doktorun kontrolünde devlet hastanesinde ebelik için üç yıllık bir eğitim programı hazırlamıştır (Bagley, 1971 Aktaran: Paidar: 1995:108).

2.5. KADINLARIN BASINDAKİ YERİ

20.yüzyılda İranlı kadınları sadece devlet politikaları bağlamında anlatmak kadınlara dair bir düşünsel çerçeveyi eksik bırakacaktır. Bu dönemde “kadınların aktiviteleri kentlerde kadın yayın organlarının basılması, kadın örgütlerinin kurulması ve kız okullarının açılması olmak üzere üç şekilde olmaktadır(Sanasarian: 1985: 88)”.

Kadınlar değişen yasaların öznesi olarak belli taleplere ve görüşlere sahipti. Basın da kadınların seslerini duyurmasında önemli araçlardan biriydi. “Bağımsız, küçük gazeteler kadınların İran gibi ataerkil bir toplumdan beklentilerini kamuoyu ile paylaşmalarında aracı olmuştur (Khiabany, Sreberny, 2007: 15)”. Ancak dönemin koşulları (20.yüzyılın başındaki İran) düşünüldüğünde İran toplumunun bütün kesimlerinden gelen kadınların aynı yaşam standartlarına sahip olmadığını göz ardı etmemek gerekir. Öncelikle o dönemde bütün kadınlar okuma yazma bilmiyordu. Dolayısıyla gazetelerde yazmak, okuma yazma bilen ve toplumun üst kesimlerinde olup yazdıklarını geniş mecralara iletebilme imkânına sahip kadınlara mahsustu. Bir diğer önemli husus ise her şehirde gazete basılmıyordu. Mesela; *Daniş*, *Şuküfe*, *Kadınların Mektubu*, *Yurtsever Kadınlar* Tahran’da basılıyor, *Kadının Sesi* İsfahan’da, *Kadınlar Dünyası* da Meşhed’de yayınlanıyordu.

Kaçarların çöküşünden sonra Pehlevi rejimi ile 1921’den itibaren basılı kültürde özellikle kadın basınında sıkıntılı bir dönem başladı. 10 yıldan uzun bir sürede kadınlara hitap eden 2 yayın organı çıkmıştır. Bunlar *Name-yi Banuvan* (Kadınların Mektubu) ve *Dohtaran-e İran* (İran’ın Kızları)’dır. 1941-1953 arası dönem ise kadın basınında 2. dalga olarak adlandırılır ve göreceli bir rahatlama dönemi yaşanır. Örnek vermek gerekirse bu dönemde 373 yayın organından 70’i Musaddık aleyhine idi. Ama yayına devam

edebiliyordu. *Banu* (Hanım), *Zan-e Emruz* (Bugünün Kadını), *Neday-e Zan* (Kadın Beyanı), *Nezhat* (Nezaket), *Hoghugh-e Zanan* (Kadınların Hakkı), *Jahan-e Taban* (Parlayan Dünya) bu dönemdeki önemli yayın organlarıdır. 1952'den sonra ise durum değişmiştir. Sadece 1952'de basındaki kadın sayısı İslam Cumhuriyetinin ilk 11 yılında basında olan kadın sayısından fazla idi. 1950'lerin ortasından 1979'a kadar az sayıda yayın organı bulunmaktaydı ve bu zaman aralığında iki basım evi (Ettela'at- e Banovan ve Keyhan) basını kontrol etmekte ve bu basım evlerinin yayın organları basılmaktaydı.

Bahsi geçen yayın organlarında ise temel konular, magazin, ünlülerin ve Şah'ın yaşamı, moda ve genel olarak siyaset dışı konular idi (Khiabany, Sreberny, 2007: 18-20).

İran'da ilk kadın yayın organı *Daniş* (1910) adlı gazetedir. Editörlüğünü kendisi de bir kadın aktivist olan Dr. Kahal yapmıştır ve bu gazete bir yıldan az bir süre yayın hayatına devam etmiş, ancak 30 sayı basabilmiştir. *Daniş* adlı yayın organında o dönemde okuma-yazma bilen kadınların sayısının çok az olması ve bu kadınların okuma yazma bilmeyen kadınlara dergiyi okuma fırsatı bulamama ihtimaline karşılık "Okuma bilmeyen kadınlar için saygılı bir beyefendinin görevi her hafta onlara dergiyi okumaktır ki kadınlar bu güzellikten mahrum olmasınlar" ibaresi konulmuştur (Shahidi, 2002: 71). *Daniş*'in kapanmasından bir yıl sonra *Şuküfe* (1913) adlı gazete Müzeyyen Sultan tarafından kurulmuş ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. *Şuküfe*'de de temel konular, çocuk bakımı, ev işi, kadınları batıl inançlara karşı uyarma, kadınları eğitim konusunda teşvik etmek idi. Çok sayıda kız okulunu açmış olan Müzeyyen Al- Saltanah'ın

editörlüğünü yaptığı *Şuküfe* adlı gazetede de kadınların eşlerini ellerinde tutmak için annelerinden veya nenelerinden öğrendikleri mantıksız uygulamaları terk etmelerini öğütlemiştir. Ayrıca Al-Saltanah genç kızların ahlaki gelişiminde eğitim ve okulların önemli bir yeri olduğunu vurgulamıştır (Najmabadi, 2005: 205) İsminde 'kadın' olan ilk gazete ise *Zaban-e Zanan*'dir. (O tarihe kadar ise derginin isminde kadın kelimesinin kullanılması yasaktı). Temel konular, kadınların eğitimi ve ekonomik özgürlüğü idi.

Ayrıca bu gazetede örtü de eleştirilmekteydi. Sıdika Devletabadi²¹ tarafından İsfahan'da çıkarılmış daha sonra da Tahran'a taşınmıştır. Bir yıl sonra da 1920'de iki ayda bir çıkan ve 13 yıl boyunca devam eden *Âlem Nisvan* (Kadınlar Âlemi) kurulmuştur. Kadınlar tarafından ve kadınlara yönelik basılan ilk dergilerden biridir. Eylül 1920'de yayın hayatına başlamış ve on üç yıl boyunca da yayımlanmaya devam etmiştir. Bu dergiye katkıda bulunanlar İran'daki Amerikan Kız Koleji mezun derneğinin üyeleridir. Aylık olarak yayımlanan dergi sağlık, hijyen, çocuk bakımı, yemek, giyim, moda gibi konulara yoğunlaşmıştır. Kadın yazarların edebi çalışmalarına ve şiirlerine yer verilmiştir. Ayrıca, gerek İran'da gerekse o dönem dünyanın diğer bölgelerinde kadınların özgürleşmesi ve kazanımlarına dair haberlere yer verilmiştir. Siyasal mevzulara değinmekten özellikle kaçınılmıştır (Elwell-Sutton,2014). Yine aynı yıl *Name-i Banovan* (Kadınlar Mektubu) "kadınlar erkeklerin ilk öğretmenidir" sloganıyla kuruldu. Yalnızca kadınlar tarafından yazılan makalelere yer verilmiştir. Ayrıca, kadınların örtünmesini eleştirmiştir. *Cihan Zanan* (Kadınlar Dünyası) ise 1921'de Meşhed'de Fakhr Afag Parsa'nın editörlüğünde kuruldu. Bu dergi kadınların eğitimi, kadın mücadelesinin tarihi, örtünme ile mücadele gibi dönemin 'tartışmalı' konularını ele alınca din karşıtı olarak tanımlandı (Khiabany, Sreberny, 2007: 16-17). Diğer gazetelere kıyasla daha ılımlı bir tutuma sahip olmasına rağmen örtünün kaldırılmasını ve eşitliği savunan yazılardan sonra İslam karşıtı olmakla suçlanmıştır (Sanasarian, 1985: 91- 92 ve Üşür, 1991:183). *Nâma-ye Banovan-e İran* adlı gazete, Mart 1938 ile Haziran 1940 yılları arasında çıkmıştır. Haftalık olarak yayımlanan gazete genelde 'kadın' temalı konulara değinmiştir. Hijyen, eğitim gibi genel konular hakkında haberler yapılmıştır. Bu gazetenin farklı tarafı 'siyasi' konulara değinmekten kaçınmasıdır (Parvin, 2010).

Özetle, Pehlevi dönemi ve öncesinde çıkan kadın gazete ve dergilerine bakıldığında

---

²¹ Sıdika Devletabadi yaşadığı dönemin önemli kadınlarından olmuştur. Devletabadi, Mohtaram Eskandiari ve Dorrat-Al-Ma'ali gibi elit bir aileden gelmiştir. Annesi ulema bir aileden gelen Devletabadi'nin babası dönemin bilinen müçtehdilerinden Molla Hadi Devletabadidir. Sıdika Devletabadi, eğitimci, gazeteci ve kadın hakları mücadelesinin önemli isimlerinden biridir. Yaptığı faaliyetlerden bazıları; İsfahan'da ilk kız okulunu açmak, kadınlar tarafından kurulan 3.gazete olan *Zaban-e Zanan*'ı kurmak olmuştur (Manoutchehrian, 1994).

1913-1921 arası Rza Han'ın darbesinden önce 2, Rıza Han'ın otoriter yönetiminde 1921-1940 yılları arasında 10, Muhammed Rıza Şah'ın ilk dönemlerinde 1941-1952 yılları arasında 23, Muhammed Rıza Şah'ın otoriter yönetim yıllarında da 1953-1967 yılları arasında 10 adet kadın gazete ve dergisi basılmıştır (Kaynak: Sheik ul-İslami, Aktaran: Vatandoust,1985: 111).

Rıza Şah, kadınların kurdukları örgütler ve yayın organlarını kendi rejimi için tehlikeli görmüştür. 1931'de Şah, Meclis'ten zorla geçirdiği yasa ile komünist ve monarşi karşıtı bütün parti ve siyasal hareketleri yasadışı ilan etmiş basına da sıkı bir sansür uygulamıştır. Bu baskılar sonucunda İran'da yayımlanan dergi sayısı 50'ye kadar düşmüştür. Bu yayımlanan dergilerin çoğu da resmi makamların yayımladıkları dergilerdir (Üşür, 1991:185).

Genel olarak söylemek gerekirse bu dönemde yayımlanan kadın dergilerinin temaları çocuk bakımı, temizlik, kadınların eğitimi, ev işleri, moda, örtünün kaldırılması, kadınların ekonomik özgürlüğü, sağlık, yemek ve az da olsa kadınların yazdığı edebi çalışmalar olmuştur. Kadın dergi ve gazetelerinde temel konulardan biri de kadınların kocalarını nasıl ellerinde tutmaları gerektiği idi ²². Kadınların başka kadınlara vakit ayırmak yerine eşleriyle ilgilenmeleri gerektiği söylenmiştir. Ülkenin kadınları eğitilmelidir eğer erkekler evlerinde huzur ve rahatı bulamazlarsa ülkenin ve milletin hizmetinde çalışmaları zorlaşacaktır.²³

---

²² Bkz. Resim 3'te de İran-e Emruz adlı dergide 'eğitimli ev kadınları'na vurgu yapılmıştır. Rıza Şah döneminde birçok dergi ve gazetede kadınların eğitim almasının iyi bir ev hanımı olmalarına yarayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca Amin'in çalışmasında (2002) bulunan resimler Chicago Üniversitesi Orta Doğu Dokümantasyon Merkezi'nin Süreli Yayınlar Kataloğundan aldığı resimlerdir.

²³ Bu mektup Daniş adlı gazeteye Hacı Mirza Yahya adlı bir kişinin geleneksel düşüncelere sahip olduğu düşünülen eşi tarafından 28 Eylül 1910 tarihinde gönderilmiştir (Aktaran: Najmabadi: 2005).

Tablo 1.**1910-1932 Yılları Arasında Kadın Yayınları²⁴**

Adı	Kuruluş Tarihi	Kurucu Kişi/Dernek Editör
<i>Danış</i>	1910	Kahal (Editör)
<i>Şüküfe</i>	1913	Miriam Amid Müzeyyen Sultan 'Al-Saltaneh' (Editör)
<i>Zaban-Zanan</i> (Kadınların Sesi)	1919	Sıdika Devletabadi
<i>Name-i Banovan</i> (Kadınların Mektubu)	1920	Şehnaz Azad
<i>Âlem Nisvan</i> (Kadınlar Âlemi)	1920	Amerikan Kız Okulu
<i>Cihan Zanan</i> (Kadınlar Dünyası)	1921	Parsa (Editör)
Yurtsever Kadınlar	1923	Muhterem İskendari
<i>Dohtaran İran</i> (İran'ın Kızları)	1931	Zandoht Şirazi
<i>Doğu'nun Kadınları</i>	1925	Zarabi (Editör)

²⁴ Tablo 1. Serpil Üşür'ün (1991:183) Eliz Sanasarian'ın (1982) İran'daki kadın haklarına değindiği kitabından ve Khibany ve Sreberny'nin çağdaş İran'da Kadın Basını'nı ele aldığı makaleden derlenmiştir.

3.BÖLÜM

MUHAMMED RIZA ŞAH DÖNEMİNDE KADIN MODERNLEŞMESİ (1941-1979)

3.1. MUHAMMED RIZA PEHLEVİ DÖNEMİ (1941-1979)

Muhammed Rıza Pehlevi Döneminin kadın modernleşme politikaları bağlamında inceleneceği bu bölümde Şah'ın başta olduğu dönemin önemli gelişmeleri ve o dönemki İran toplumunun yapısı verildikten sonra Şah'ın 1963'te ilan ettiği Beyaz Devrim yine kadın politikaları bağlamında incelenecektir.

Muhammed Rıza Pehlevi dönemi, 20. yüzyıl İran tarihinde iki sebepten dolayı önemlidir. Birincisi İran'da modernleşmeyi başlatan babası Rıza Şah'ın politikalarını devam ettirmesi, ikincisi ise 1979'da olan İslam Devrimi'ne zemin hazırlayan döneme tanıklık etmiş olmasıdır.

20. yüzyılın başına kadar yani modernleşme ve batılılaşma projesine kadar İran'da sivil toplumun iki önemli unsuru vardı. Birincisi Bazarı (Çarşı) ikincisi ise ulema'dır (Kamali, 1997:192). Toplumda modernleşme akımı iktidar tarafından uygulamaya konulduğu zaman geleneksel bir rolü olan ulema tepkisini topluma ulaşabileceği mecraları kullanarak koymuştur. Bu mekânlar Kamali'nin (1997:192) vurguladığı üzere camiler, hamamlar, minberler, pazarlar, taziyeler, dini törenler ve imamların ölüm yıldönümleri olmuştur.

Şah da babası gibi modernleşme reformlarına inanmıştır. Bu doğrultuda İran'ın alt yapısı, eğitim kurumları ve halk sağlığına yönelik geliştirme çalışmaları oldu. Karayolları, limanlar, su ve gemi atığı projeleri, fabrikalar, okullar ile üniversiteler ve hastaneler inşa edildi (Kheirabadi, 2003: 51). Muhammed Rıza Şah 1941'de iktidara geldiğinde meşruluğu ve tahtının devamı söz konusu idi ve onu destekleyenler babasının destekçileri ile sınırlıydı (Theberge, 1973:5).

Muhammed Rıza Şah, iktidara geldiği dönemde farklı siyasi gruplarda dönemin İran politikasında yer almaya başlamıştı. İşçi sınıfının büyük bir bölümü (ülke nüfusuna göre

hala az olmakla beraber) ve radikal entelektüeller 1942 yılında kurulan Tudeh (kitleler) partisine katılmıştır. Ulusalıcı orta sınıflar, yabancı karşıtı dini yönelimleri olan orta sınıf ve diğer gruplar daha esnek bir oluşum olan Milli Cephe'ye katılmışlardır. Milli Cephe'nin başında Dr. Muhammed Musaddık vardı ve üyeleri de meclisten gelen ulusalıcı vekillerdi (Theberge, 1973:6).

Muhammed Rıza Şah döneminde Şah'ın iktidarının güçlenmesinin ve devam etmesinin önünde birçok engel vardı. Bunlar: toplumun üst kesimlerinden gelenler, ordudaki bazı generaller ve en çok da İran toplumunda yaygınlaşan milliyetçilik akımıydı. Şah bunlarla baş edebilmek için güçlü bir ordu kurup ordunun desteği ile iktidarını güçlendirme yöntemini izledi. Bunun için Amerika'dan ordusunu eğitecek ekipler gelmiştir (Theberge, 1973: 6). Ayrıca, 1950'lerde Amerika'dan aldığı geniş çaplı yardım kapsamında 1 milyar dolarlık maddi yardım ve teknik destek (Bill, 1971, Aktaran: Theberge, 1973:6) ile ordusunu güçlendirmiştir.

Muhammed Rıza Şah döneminde İran geliştirmekte olan ülkeler arasında iyi bir konumda gösterilmekteydi. Fakat istatistikler insanların mali durumlarını yansıtmakta yetersiz kalmaktaydı. İran'da kişi başına düşen GSMH son on yılda her yıl %10 artıyor gözükmekteydi. Fakat ekonomik büyümenin göstergesi olarak sayılan bu istatistikler insanların temel ihtiyaçlarını ve durumlarını yansıtmamaktaydı (Theberge, 1973:8).

Muhammed Rıza Şah ile babası Rıza Şah'ın kadınlara yönelik reformları hakkında farklar olmasına rağmen ülkeyi modernleştirme gibi ortak noktaları da olmuştur.

Bu reformlar teoride iyi duruyorken uygulamada büyük ölçüde başarısız oldu. Çünkü hükümetin kurumlarında ve bazı organlarında yozlaşma vardı. Bu reformların bazıları, toprak reformuyla zengin toprak sahiplerinin topraklarını topraksız köylülere dağıtma ve kadınların özgürleştirilmesi gibi düzenlemeler, ulemanın tepki göstermesine neden olmuştur (Kheirabadi, 2003: 52).

Muhammed Rıza Pehlevi döneminde örtü meselesi ile ilgili babası Rıza Şah döneminde olduğu gibi yasal bir zorunluluk ve baskı olmamaktaydı. Fakat toplumsal yaşamda örtü kullanan kadınlara dair belli bir bakış açısı mevcuttu.

Örtü yasağı kaldırılmış ve kadınların tercihlerine bırakılmıştır. Fakat örtü kullanan kadınların üst sınıfa atlamalarında önemli bir engel teşkil etmekteydi. Ayrıca örtü kadınların mensubu oldukları sınıfın ve geri kalmışlığın göstergesi olarak düşünülmekteydi. Yüksek tabakaya ait oteller ve restoranlarda *chador* kullanan kadınların girmelerine izin verilmemekteydi. Okullarda hoş karşılanmamasına rağmen başörtüsü kullanılmasına müsamaha gösterilmekteydi

(Tajuddin, 2000:160).

1963 yılında Şah Beyaz Devrim'i ilan ettiğinde bu reform politikasının en önemli iki kısmı Toprak Reformu ve kadınlar ile ilgili yaptığı düzenlemeler olmuştur. Muhammed Rıza Pehlevi Beyaz Devrim ve kadınlar ile ilgili görüşlerini gazeteci Oriana Fallaci ile yaptığı görüşmede şu şekilde ifade etmiştir:

Kadınlar, biliyorsunuz... Onları küçümsemiyorum; benim Beyaz Devrimi'mden herkesten daha çok faydalandılar. Onların eşit haklar ve sorumluluklar alması için gayretle uğraştım. Onları orduya bile yerleştirdim ki altı aylık askeri eğitim alabilsinler ve onları köylere cehaletle savaşmaları için gönderdim. Ve şunu da unutmayın ki ben İran'da başörtüyü kaldıran adamın oğluyum... Kadınlar bir erkeğin hayatında çekiciliklerini ve kadınsılıklarını korudukları sürece önemli olurlar... Bu feminizmin işi mesela... Bu feministler ne istemekte? Siz eşitlik diyorsunuz. Kaba görünmek istemiyorum ama. Evet, siz (kadınlar) yasaların gözünde eşit görünüyorsunuz, böyle söylediğim için başışlayın, fakat yetenekte eşit değilsiniz (2011: 15).

Fakat babasının döneminde olduğu gibi Muhammed Rıza Şah'ın iktidarı döneminde de modernleşme politikalarından hoşnut olamayan bazı gruplar olmuştur.

İran'da modernleşmeden olumsuz etkilenen grupların başında geleneksel rollere sahip olan ulema gelmiştir. Ulema tekrar gücünü kazanmak için modern düşünceler olan milliyetçilik ve sosyalizm gibi akımlara meydan okumuştur(Kamali, 1997:191).

Muhammed Rıza Şah'ın iktidarının ilk dönemi ve Beyaz Devrim bile gerçekleşmeden yapılan bir çalışmada Muhammed Rıza Şah ile ulema arasındaki ilişkiler şöyle özetlenmiştir:

Din adamları 1941'den beri politikalarını ve aktivitelerini ayırmıştı. Rıza Şah tahttan çekildiğinden beri önde gelen Şii din adamları Muhammed Rıza Şah ile barış

yapmışlardır. Mevcut Şah, kariyerinin önemli dönüm noktalarında ulemanın desteğini almış gözükmekteydi (Upton, 1960:110).

Bir taraftan Şah'ın modernleşme politikalarına uyan gruplar diğer taraftan da tepki gösterenler varken toplumda yeni sosyal gruplar ile eski gruplar arasında bir etkileşim güç olmuştur. “Yeni toplumsal gruplar ve ilişkiler geleneksel olanların varlığı ile birbirinden ayrılmış ve sivil toplumun geleneksel olarak bölünmediği ve geleneksel siyasal gücün olmadığı bir toplum yaratmıştır (Kamali, 1997: 191)”.

Muhammed Rıza Şah döneminde dış politikada belirleyici olan ülke Amerika idi. Şah iktidarı döneminde daima Amerika'nın desteğine başvurmuştur. “En başından beri Şah, Amerika'yı İran'ın bağımsızlığını koruması ve Pehlevi rejiminin destekçisi olması için İran'a yakınlaştırmıştır (Mackey, 1996:240)”. İran ile Amerika'nın yakınlaşması bürokratik alan ile sınırlı kalmamıştır 1960'ta İran yalnızca Amerika hükümetinin değil Amerika medyasının da ilgisini çekmeye başlamıştı. “Dönemin imaj danışmanları magazin dergilerinde Şah'ı göz kamaştırıcı, ülkesini modernleştiren ve aynı zamanda Amerika ile beraber komünizmle mücadele eden bir hükümdar olarak yansıtmışlardır (Mackey, 1996: 247)”.

Muhammed Rıza Pehlevi döneminde İran toplumunda dönüşümler yaşanmaktaydı. Özellikle Beyaz Devrimle gelen toprak reformunda kentlere yoğun bir göç olmuştur. Şah döneminde yaşanan toplumsal değişimde iç göçlerin önemli bir etkisi olmuştur. “1960-61 ile 1970-71 arası dönemde kent nüfusu %63. 4 artarken kırsal nüfus aynı zaman dilimi içerisinde yalnızca %23. 4 artmıştır (Theberge, 1973: 10)”. Kırdan kente göçlerin bu kadar kısa zaman içinde artması beraberinde kentlerde işsiz nüfusun artması ve çevre kirliliği, yaşam standartlarının da düşmesi anlamına gelmektedir.

Şah 1963'teki Beyaz Devrim girişiminden önce iki defa yedi yıllık kalkınma programını yürürlüğe sokmuştur. Birincisi 1948-55 yılları arasında Amerikan firmasının ekonomik araştırmasından sonra beklenen petrol gelirleri ile yapılacak altyapı, iletişim araç gereçlerini geliştirmek amacıyla uygulanmış fakat Muhammed Musaddık'ın İran petrollerini millileştirme politikalarından dolayı başarılı olamamıştır. İkinci yedi yıllık ekonomik plan ise 1955-62 yılları arasında uygulanmıştır. İkinci kalkınma planı ilkinde

göre başarılı olmuş ve endüstri sektöründe gelişmeler yaşanmıştır. Fakat bu plan orta sınıf tüccarlar ile toprak sahibi aristokrasinin siyasi rekabet yaşadığı döneme denk gelmiştir (Theberge, 1973:10).

Petrol gelirlerinin hızla artması (1973 Petrol krizi ile) İran'ın ekonomik kalkınma hızını yüzde 10 gibi gayet yüksek bir seviyeye çıkardı. İran en kısa zamanda en gelişmiş ülkeler arasında yerini alacak gibi görünüyordu. Bu doğrultuda Amerika'ya milyarlarca dolarlık silah sipariş etti. İran gözlerini Basra Körfezi'nin hâkimiyetine çevirmişti. Bu politika ile beraber ekonomik kalkınma ve sanayileşme politikasına da hız verdiği gerçektir. Bunun için 1978 yılı geldiğinde, ülkede, 50.000'i Amerikalı olmak üzere 100.000 kadar yabancı uzman bulunuyordu (Armaoğlu, 2010: 896-897).

Ülkede Amerika'nın bu kadar etkili olması ulusal değerleri savunan kesimlerin tepkisiyle sonuçlanmıştır ve İslam Devrimi'ni hazırlayan gerekçelerden biri olmuştur.

Bir diğer gerekçe ise sanayileşme ve şehirleşme idi. Bunlar kırsal alandan şehre akını hızlandırdı. Bu ise tarımın zayıflamasına ve tarımsal üretimde düşüşe neden olduğu gibi, şehirlere akın şehirlerde bir işsiz kitlesinin ortaya çıkması neticesini verdi (Armaoğlu, 2010:897).

Şah'ın gizli istihbarat servisi Savak da halk ile Şah arasında bir mesafe olması ve halkın tepkilerine neden olmuştur. Çünkü Şah anlamadığı toplumsal kesimleri ya da kendisine karşı çıkanları Savak aracılığıyla cezalandırmaktaydı. “Şah'ın politikalarına karşı tepkiler 1978 Ocak ayından itibaren şiddetlenmiş ve 1979 Ocak ayında Şah ülkeyi terk etmiş ve Şubat ayında monarşik rejim yerini Humeyni liderliğindeki yeni bir rejime bırakmıştır (Armaoğlu, 2010:895)”.

Ülkeyi İslam Devrimi'ne hazırlayan koşullardan biri Şah'ın gerek modernleşme çalışmalarında gerekse ekonomik gelirlerde orduya öncelik vermesidir. Orduya öncelik verip petrolden elde ettiği geliri topluma eşit bir şekilde dağıtmaması halkı devrime götüren gerekçelerden olmuştur.

3.1.1.Beyaz Devrim

Muhammed Rıza Şah, 1941’de iktidara gelmesine rağmen iktidarının ilk dönemlerinde kadınlar ile ilgili kayda değer bir değişim politikasını hayata geçirmemiştir. Kadınların çador giymesi önceki dönemde olduğu gibi zor kullanılarak yasaklanmamaktaydı ve kadınlar hâlâ çador giymekteydi. Fakat Şah, iktidara gelişinden yirmi yıl sonra hanedanın kadın üyelerinin de desteğiyle Beyaz Devrim’i ilan etmiştir.

Beyaz Devrim Muhammed Rıza Pehlevi döneminde 1958-1963 yılları arasında hazırlanan reform politikalarıdır ve 1963’te yapılan referandum sonucunda Ocak 1963’te ilan edilmiştir. Tepeden yapılan bir reform girişimi olan Beyaz Devrim’de Şah’a göre ‘beyaz’ kelimesi onu o dönemde yapılan diğer devrimlerden ayırmak ve kansız bir devrim olacağını vurgulamak için yapılmıştır (Ansari, 2001). Çiftçilere yaptığı bir konuşmada Şah:

“Bu hareket İran toplumunu dönüştürecektir. Bir başka deyişle bu derin ve gerçekte devrimci uygulamalardan biri olacaktır ki böyle bir şey bir milletin yaşamında olur. Öbür milletler böyle büyük çalışmaları ancak yavaşça, yüzyıllar süren ve bazen kanlı devrimler sonucunda elde etmişlerdir (Ansari 2001, 15)”.

Beyaz Devrim’in önemli maddeleri: 1)Toprak Reformu; 2) Ormanların ve meraların millileştirilmesi; 3) Toprak Reformuna gelir sağlamak amacıyla devlete ait şirketlerin özel sektöre satılması; 4) endüstride çalışanlar için kâr paylaşımı şeması; 5) seçim yasasında düzenlemeler; 6) özellikle kırsal bölgeler için eğitim ordularının (okumayazma kursları) kurulması; 7) sağlık ordularının kurulmasıdır (Lenczowski, 1978: 104).

Beyaz Devrim halk sağlığı, eğitimi ve refahında büyük gelişmelere neden olmuştur. Doktor sayısı 4.500’den 13.000’e yükselmiş, okuma yazma oranı %26’dan %42’ye yükselmiş, çocuk ölüm oranı %20’den %12’ye düşmüştür. Fakat Beyaz Devrim’den 14 yıl sonra eğitimsiz (okuma-yazma bilmeyen) yetişkin oranı %68 olmuş, yetişkin okuryazar sayısı 13 milyondan 15 milyona çıkmıştır. Çocukların da en fazla %40’ı ilkokul eğitimi alabilmiştir. İran o dönemde Ortadoğu ülkeleri arasında yükseköğretim oranının en düşük olduğu ülkelerden biriydi (Abrahamian, 1980: 23). Beyaz Devrim ilk dönemlerde her ne kadar okur- yazar sayısında yükselme sağladıysa da ilerleyen dönemlerde bu gelişmelerde süreklilik sağlanamamıştır.

Rıza Şah dönemi ile başlayan modernleşme politikaları ile başlayıp Muhammed Rıza Şah'ın Beyaz Devrimi'ne kadar gelen süreçte İran'da karmaşık bir sınıf yapısı ortaya çıkmıştır.

Ervand Abarahamian'a göre üst sınıf toplumun %0,1'ini oluşturan Pehlevi ailesi, üst düzey devlet memurları, sarayla bağlantılı girişimcilerden oluşmaktaydı. Orta sınıfta toplumun %10'unu oluşturan serbest meslek sahipleri, devlet memurları, büro çalışanları, üniversite öğrencileri ve toplumun %13'ünü oluşturan yine orta sınıfa mensup mülk sahibi olan geleneksel orta sınıf bulunmaktaydı. Bu geleneksel orta sınıfın da üyeleri ulema, pazarcılar, küçük fabrika sahipleri, atölye sahipleri, ticari çiftçilerden oluşmaktaydı. Alt sınıfta ise %32'si kentli olan sanayi işçileri, küçük fabrika işçileri, atölye işçileri, inşaat işçileri, seyyar satıcılar, işsizler ve %45'i kırsal kökenli olan toprak sahibi köylüler, neredeyse topraksız köylüler, topraksız köylüler ve işsiz kırsal kesim bulunmaktaydı (2011: 184).

Abrahamian'ın aktardığı verilerden de anlaşılacaktır ki İran'da Muhammed Rıza Pehlevi döneminde ekonomik anlamda toplumsal refahtan söz etmek güçtür. Toplumsal refahın olabilmesi için orta sınıfın toplumun en geniş tabakası olması ve alt sınıfın da üyelerinin en az olması gerekmektedir. Fakat İran toplumunun %77'si alt sınıftan oluşmaktadır.

Eşitsizliğin en çok görüldüğü yer, zenginlerin kuzeydeki saraylarda, yoksulların başta doğru dürüst ulaşım sistemi olmak üzere hemen hemen tüm kamu hizmetlerinden yoksun gecekonduarda yaşadığı Tahran'dı (Abrahamian, 2011:185).

Beyaz Devrim'in sonuçları ve İran Devrimi'nin nedenlerine değindiği çalışmasında Abrahamian aslında Şah'ın rejiminin ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu fakat iki gerekçeden dolayı başarısız olduğunu vurgulamıştır. Bunlardan ilki maaşlı orta sınıf ve kentli çalışan sınıfın desteğini alamamış olmasıdır. İkincisi de Şah'ın rejimi orta sınıf ve alt sınıfın çıkarlarından ziyade üst sınıfın çıkarlarını koruyacak politikalar üretmesidir (1980: 22).

Haziran 1963 ile Ekim 1964 arasındaki Beyaz Devrim'e karşı yapılan gösterilerin olduğu 17 aylık süreçte meclis güçler anlaşması statüsünü onaylamıştır. Ayetullah Ruhullah Humeyni ve Muhammed Rıza Şah bütün maddi, ideolojik ve sembolik güçlerini

birbirlerinin meşruiyetlerini hatta varlıklarını reddetmek için harekete geçmişlerdir (Mackey, 1996: 248).

Modernleşme politikalarından kentlerde yaşayan eğitilmiş üst düzey ailelere mensup kadınların faydalanması sonucunda kırsal bölgelerde yaşayan kadınların toplumdaki konumlarında büyük bir değişim olmamıştır. Sonuç olarak “sınıf ayrımları yeniden üretilmiş ve güçlendirilmiş, geleneksel olarak adlandırılan toplumun alt tabakalarına mensup kadınlar yabancılaştırılmıştır (Kia, 2005: 244)”.

Toplumsal eşitsizliğin yoğun olduğu, reformların hazırlıksız ve toplumun ihtiyaçlarından ziyade tepeden gelmesinden dolayı Beyaz Devrim büyük oranda başarısızlığa uğramıştır.

3.1.2. Toprak Reformu

Toprak Reformu, İran tarafından uygulanan birçok reform gibi tutucu hükümet tarafından yalnızca ekonomik gerekçelerle değil politik amaçlarla da kırsal bölgelerde yürütülmüştür. Bu politikanın amacı Halliday’a göre (1979, Aktaran: Ghaffary, 2006: 290) olası bir devrim tehlikesinin halinden memnun olmayan köylü sınıfı tarafından gerçekleştirilmesine engel olmak ve hükümetin politikalarını destekleyecek kırsalda yaşayan bir toplumsal grup yaratmaktır.

Görünürde Muhammed Rıza Şah’ın amacı Toprak Reformu ile tarım toplumunu endüstri toplumuna çevirmektir. Bu programın (Beyaz Devrim) amacı toprak sahiplerini güçlü burjuva yatırımcılara dönüştürmektir. Fakat Ghaffary’e göre Şah, gelişme sürecini büyütecek gerekli siyasal değişimleri yapmamıştır (2006:284).

Hülâsa, beklenenin aksine köylülerin müşterek olarak teşkilatlı çalışmaları yerine devlete bağımlılıkları artmış ve özgüvenleri azalmış, küçük düşürülmüş ve toplumsal eşitsizlik artmıştır (Ghaffary, 2006:291).

Muhammed Rıza Şah’ın Beyaz Devrimi kapsamında yürürlüğe giren toprak reformundan geleneksel gücü olan ulema da olumsuz etkilenmiştir. 1970’ler ve 1960’lar boyunca son Şah, devlet gücünü modernleşme programını Şii din adamlarına saldırmak için

kullanmıştır. 1960’larda tepeden gelen toprak reformu birçok din adamı ve dini kurumu topraksız bırakmış ve üst sınıf toprak sahipleri ile din adamları arasındaki bağların kopmasına neden olmuştur (Skocpol, 1982:274).

Nayereh Tohidi’nin de ifade ettiği üzere çiftçilik için ağır iş gücü ve küçük topraklarının tarımsal verimsizliği de kadınları olumsuz etkilemiştir (1994:116). Kırsal bölgede yaşayan kadınlar modernleşme politikaları ve Toprak Reformundan yeteri kadar faydalanamamışlardır. Çünkü Toprak Reformu modernleşme politikalarının aksine kadınların geleneksel rollerini daha da güçlendirmiştir.

Kısaca, İran’da kırsal alanlarda kadınların konumunu güçlendirecek uygulamalar başarılı olamamıştır. “Kırsal bölgede erkeklerin ekonomik bağımlılık, erken evlilik ve erkek evlatlarının hamiliği gibi geleneksel vurgular kadınların yükünü artmıştır. Okuma-yazma bilmeme oranı kırsal bölgedeki kadınlarda 1976’da bile %83 gibi yüksek bir rakam olmuştur (1976 nüfus sayımına göre) (Tohidi, 1994: 117)”.

Toprak reformunun olumsuz etkilerine gelince, Beyaz Devrim’in bazı çiftçilere arazi, kooperatif, traktör ve gübre sağladığı doğrudur. Aynı şekilde Beyaz Devrim’in kırsal kesime pek dokunmadığı da gerçektir. Köylülerin çoğu ya hiç arazi alamamış ya da çok azla yetinmek zorunda kalmıştı (Abrahamian, 2011:186). Her ne kadar Beyaz Devrim’in diğer parçası olan toprak reformu kadınları etkilenememiş gibi gözükse de kırsal kesimde toprak sahibi olmayıp kentlere göç eden nüfus içinde kadınlar da bulunmaktaydı.

Topraklarının verimsizliği ve gelirlerindeki düşüşün sonucunda köylülerden kentlere yoğun göç olmuştur. Bu göçler hem erkekleri hem de kadınları olumsuz etkilemiştir. Çünkü bu insanlar devletin maddi desteğinden yoksun olarak göç edip kentlerin varoş bölgelerine göç etmişlerdir. “Son dönemde Tahran gibi büyük kent merkezlerine olan kadın göçleri onlara üretici rollerinin aksine, erkeklere artmış bir ekonomik bağımlılık, sınırlı bir toplumsal konum ile sınırlandırılmış bir ev hanımlığı rolü vermiştir (Tohidi 1994, 118)”.

Kırsal bölgelerden kentlere göç etmiş ve varoşlarda yaşayan bu kadın ve erkekler anti-Şah harekete katılan ve geleneksel orta grupla beraber Humeyni’yi destekleyen ilk militan gruplara dönüşmüşlerdir (Tohidi 1994, 118).

Kırsal bölgede yaşayan kadınlar modernleşme politikaları ve Toprak Reformundan yeteri kadar faydalanamamışlardır. Çünkü Toprak Reformu modernleşme politikalarının aksine kadınların geleneksel rollerini daha da güçlendirmiştir.

Kuşaklar boyunca kent merkezlerinde yaşayan kadınlar Şah'ın reformlarından en çok faydalanan grup olmuştur. Fakat modernleşme politikaları bütün kentli kadınlar tarafından aynı derecede benimsenmemiştir. Geleneksel eğilimi olan kadınlar da reformlara tepki göstermiştir.

3.1.3.Kadınlar

Modernleşme süreci etkili bir şekilde 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır fakat 1960'lardan itibaren gözle görülür bir ivme kazanmıştır. Kadınların 1960'lardan önce çalışma yaşamlarına dair bilgiler son derecede sınırlıdır. Fakat İran'ın birçok kesimi endüstrileşmemiş, tarıma ve kabile yaşamına bağlıydı... Kentleşme kır kent ikiliğini etkilemiş olmasına rağmen kırsal bölgede kadın istihdamının doğa ve yapısı modernleşme süreciyle bir değişime uğramamıştır (Bahramitash, 2004: 163).

1950'lerde ve 1960'lı yılların başlarında İran ve Irak'ta olan toprak reformları dikkate değer bir ölçüde kentlere göçü arttırmıştır. "Eğitimin hem kentlerde hem de bazı kırsal alanlarda yaygınlaşması da kadınların artan imkânlarla beraber kendi evlerinin hudutlarının dışarısına çıkıp dışarda çalışma imkânı bulmasıyla sonuçlanmıştır (Mojab, 2001: 143)".²⁵

Kadınlar Beyaz Devrim ile beraber farklı sektörlerde çalışma imkânı bulabilmişlerdir. Örnek vermek gerekirse, bir kadın kamusal alanda çalışabiliyor, hükümette bakan olabiliyor ve güvenlik güçlerinin üyesi olabiliyordu. Aynı zamanda kadınlar özel sektörde fabrika işçisi, büro asistanı ve sekreter olarak çalışabiliyorlardı. Ayrıca kadınların ikinci

²⁵ Mojab'ın yaptığı genelleme tartışmalıdır. Zira kırsal bölgede yaşayan kadınlar kentlere göç ettiklerinde yaşamlarında olumsuz anlamda büyük değişimler meydana gelmiştir. Köyde küçük bir toprak parçasına bile sahip olsalar üretici konumda idiler ancak, kente göç ettiklerinde genellikle tüketici konumda yaşamışlardır. Kötüye giden maddi imkânları düşünüldüğünde kente göç ettikleri zaman kazandıkları gelir ile tükettikleri arasında eşitsizlik olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bundan dolayıdır ki İslam Devrimi'ne katılan ve 'varoş' olarak tabir edilen kesim genellikle toprak reformundan sonra kentlere göç eden bu gruplardan oluşmuştur.

derecedeki okullara ve yüksekokullara katılımları ile yurtdışında okuma imkânları artmıştır. Kadınlar aldıkları eğitimin ve kendilerini geliştirme çabalarının sonucunda buldukları küçük köy ve kasabalardan büyük şehirlere göç etmişlerdir (Shojaei, 2010:260).

Eğitim sistemi Pehlevi Hanedanlığı döneminde, geleneksel cinsiyet rollerini az miktarda değiştirebilmiş; okul müfredatı ve ders kitapları kızları anneliğe ve ev içi rollere hazırlar nitelikte kalmıştır (Aşıkkutlu,2011: 80). Eğitimde ve iş yaşamındaki toplam kadın sayısı ise 1979 İslam devriminden sonra azalmaya başlamıştır. Çalışan kadın sayısı 1956'da % 9.3'ten, 1976'da % 13.7'ye yükselmiş; ancak bu rakam İslam rejimi döneminde % 9'a gerilemiştir. 1966 ile 1976 yılları arasındaki rakamlar, kırsal kesim çalışanlarının % 91'inin ücretsiz aile kurumlarında çalışmakta olduğunu ve bunların da % 85'ini kadınların oluşturduğunu göstermektedir. Birleşmiş Milletler'in 1986 verilerine göre, ülkedeki üniversitelerden eğitim alan kız öğrenci sayısı toplam öğrenci sayısının % 2'sini (49 bin) oluşturmaktadır. Şehirlerde okullu kız öğrenci sayısı 1976'da, yani İslam devrimi öncesinde % 64 oranında iken, bu rakam devrim sonrasında 1986'da % 51 oranına gerilemiştir (Moghissi,1996 Aktaran: Aşıkkutlu:2011: 81).

Beyaz Devrim'in kadınlar ile ilgili içerdiği yasalar: kadınların oy kullanma, seçme ve seçilme hakkı, yargıda önce avukat sonrasında da yargıç olma gibi haklar tanımıştır.

'Peçe hepten yasaklanmadıysa da kamu kurumlarına peçeyle girilmesi hoş karşılanmıyordu. Buna ek olarak Okuma Yazma ve Sağlık ordusu eğitim ve sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmaya yönelik özel şubeler de açtı. Bunların başında da kadınları doğum kontrolü hakkında bilgilendirecek kuruluşlar geliyordu (Abrahamian, 2011: 178)'. İranlı kadınlar ile ilgili yapılan çalışmalarda kırsal kesimlerdeki kadınlar dışında farklı dinlere mensup olan kadınların Pehlevi Dönemi kadın modernleşme reformlarından nasıl etkilendiğine dair çalışmalar son derecede sınırlıdır. İranlı Yahudi kadınlara dair Saba Soomekh (2009) tarafından yapılan sözlü tarih çalışması Gayri Müslim İranlı kadınlara dair sayılı çalışmalardan biridir. Bahsedilen çalışmada yazar Anayasal Devrim (1906) ve Pehlevi (1921-1979) döneminde İran'da yaşayıp 1979'da gerçekleşen İslam Devrimi sürecinde Los Angeles'a göç eden İranlı Yahudi kadınlarla yapmıştır. Yazar bu grubu

seçmesinin nedeni bu grubun ilk dönemlerde daha aktif verimli bir dini yaşamlarına olmasına karşın sonraki dönemde yani Muhammed Rıza Şah (1941-1979) döneminde dini pratiklerini daha az yapmalarındır. Sonraki kuşağa mensup kadınların çoğu eğitilmiş, orta sınıf üyeleri olup Şah'ın onlara eğitim ve meslek imkânlarını veren seküler politikalarını benimsemişlerdir. Sonuç olarak birçoğu annelerinin uyguladığı birçok dini ritüeli uygulamamışlardır (2009: 15).

Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen veriler daha çok kentli, orta sınıf veya üst sınıf ya da Beyaz Devrim'den olumsuz etkilenip kentlere göç eden kadınlara dair verilerdir.

Muhammed Rıza Pehlevi dönemindeki kadın politikaları hem eleştirilmiş hem de desteklenmiştir. Modernleşme politikalarının destekleyicileri bu uygulamaların ülkede kadınların toplumsal, sosyal, ekonomik ve eğitim haklarını geliştireceğini.

Fakat hem seküler hem de İslamcı taraflardan bu düşünceye eleştiriler gelmiştir. Seküler eleştiriler bu reformların gerçekten ziyade yüzeysel kaldığını ve Pehlevi yönetiminin genel ekonomik ve toplumsal değişimlerinin üst sınıf küçük bir azınlık dışında kadınların yaşadıkları eziyeti arttırdığını söylemişlerdir. İslamcı eleştiriler ise Pehlevilerin ahlaki çöküşten ve İslam toplumunun sömürgeci güçlerin boyunduruğu altına girmesinden sorumlu olduğunu söylemişlerdir (Najmabadi 1991, 50-51).

Muhammed Rıza Pehlevi döneminde kadınlar ile ilgili yasal düzenlemelere bakıldığında kadınların toplumsal yaşamdaki konumlarının daha iyi bir noktaya geldiği söylenebilir. Fakat yasaların günlük yaşamdaki karşılığı bir başka deyişle pratikteki uygulaması aynı düzeyde olmamıştır.

Çıkarılan yasalar yalnızca üst sınıflara mensup bazı kadınların toplumsal ve siyasal konumlarını geliştirmelerine yardımcı olmuştur fakat bu yasalar karar mekanizmalarına kadınların geniş çaplı katılımı ile sonuçlanmamıştır (Shojaei, 2010:260).

3.1.4. İran Kadın Örgütü

Muhammed Rıza Pehlevi döneminde kadın örgütleri zamanla devlete bağlı kurumlar olmaya başlamışlardır. Bu dönemde kadınların devletten bağımsız bir organizasyon

kuramamalarının en büyük nedeni devletin baskıcı politikaları ve devlet destekli kuruluşların ekonomik imkânlarının daha iyi olmasıdır.

1950'ler, 60'lar ve 70'ler boyunca kadın örgütleri devlet kontrolünde olmuştur. 1959'da 14 kadın örgütü Kadın Örgütleri Federasyonu şemsiyesi altında birleşmişlerdir. Daha sonra bu organizasyon da yeni ve daha merkezi bir şekilde İranlı Kadınların Yüksek Konseyi (Shoraa-ye Ali-ye Jamiat-e Zanaan-e İran) adını almıştır. Ayrıca İranlı Kadınların Örgütleri Yüksek Konseyi Şah'ın kız kardeşi Eşref Pehlevi tarafından idare edilmekteydi. Bu örgütler 1966'da İran Kadın Örgütü olarak birleştirildiğinde bütçesi Şah'ın kız kardeşi ve annesi Faridih Diba tarafından kontrol edilmekteydi (Naghibi 2007, 78). 1966'da da İran Kadınları Yüksek Konseyi İran Kadın Örgütü (Saazeman-e Zanaane İran) olarak değiştirilmiştir. Son kurulan İran Kadın Örgütü Pehlevi rejiminin son dönemlerine kadar (1978) devam etmiştir (Mahdi, 2004:432).

İran Kadın Örgütü, Beyaz Devrim'in kadına yönelik politikalarının en önemli uygulayıcısı olarak durmaktaydı. Haleh Esfandiari'nin vurguladığı üzere İran Kadın Örgütü'nün amacı kadınların yasalar karşısında tam bir eşitlik kazanmasıdır ve bunun için de parlamento ve hükümet ile görüşmelere devam etmişlerdir. Ayrıca İran Kadın Örgütü kadınlar ve erkekler için eğitim programına başlamıştır. İran Kadın Örgütü Tahran'ın az gelişmiş semtleri ile taşra kasaba ve şehirlerinde şube ve merkezler açmıştır. 1978'de 400 şube ve 118 merkez açılmıştı. İran Kadın Örgütü taşrada kadınlar için 700 seminer düzenlemiştir (1997: 31-32).

Her ne kadar kadınlar devlet politikalarından ve yasal değişimlerden faydalıyor gibi gözükseler de gerçekte kadınların sorumlulukları ikiye katlanmıştı. Zira kadınlar hem ev içinde hem de dışında çalışıyorlardı. Kadınlar hala emek pazarında cinsiyet eşitsizliğini tecrübe ediyorlardı. Resmi olarak kadınlar üretim sürecine katılmaları ve karar verme sürecinde aktif olmaları için teşvik ediliyor gibi gözüküyorlardı. Hatta kadın hanedan üyeleri kadınların gelişimini kadın kuruluşlarında aktif rol alarak destekliyorlardı. Fakat gerçekte olanlar ve yasalar birbiriyle uyuşmamaktaydı.

İranlı kadınlar Muhammed Rıza Pehlevi'nin döneminde konulan yasalar sonucunda haklar kazanmış ve yasal değişimlerden faydalanmış gözüküyorlardı. Fakat toplumun

bütün kesimleri kadınların kazanımlarını hoş karşılamamaktaydı. Erkekler ve özellikle de din adamları kadınların konumunda yapılan değişimlere direnç göstermekteydi.

3.1.5. Kadınların Oy Kullanma Hakkı

1906 Anayasası kadınlara oy kullanma hakkı gibi bir vaatte bulunmamış fakat yeni kurulan meclisin en az bir üyesini bu konu ile ilgili tartışma başlatması için ikna etmişlerdir. Fakat bu talep 1. Dünya Savaşı'ndan önce oldukça sıra dışı karşılanmaktaydı (Tajuddin, 2000:159).

Muhammed Rıza Pehlevi döneminin ilk yılları siyasal partiler ve basın için göreceli bir özgürlük dönemine tekabül eder. Bu dönemde farklı görüşlerden birçok parti kurulmuştur.

Bu partilerin kadın kolları da oldukça aktif çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar arasında: eğitim imkânlarının genişletilmesi, kadınların toplumsal konumlarında geliştirme, kadınlara karşı ayrımcı bir yapısı olan aile yasasını değiştirmek, kadınlara oy hakkı ve kadınların çalışma koşullarında iyileştirme olmuştur (Esfandiari, 1997: 26).

Uzun yıllardan bu yana İranlı kadınlar oy kullanma hakkı için mücadele etmişlerdir. Şah'a ve hükümete hitaben makaleler yazmışlar ve komşu ülke olan Türkiye'deki kadın hakları ile kıyaslama yapmışlardır (Esfandiari, 1997: 27). Kadınların özgürlük ve hak taleplerine en büyük tepki örtü konusundaki tutumlarında da olduğu gibi ulemadan gelmiştir. Ulema kadınların oy kullanmasını 'halkın ahlaki çöküşü' ile eş tutmuştur. Ulema'ya göre bir avuç kadın bütün kadınların siyasal hakları ve ailedeki konumları için mücadele vermekte fakat bunlar milyonlarca dindar İranlı kadını temsil etmemektedir (Esfandiari, 1997: 27).

Muhammed Rıza Şah'ın İktidara gelişinin ilk yıllarında kadın hakları konusunda kayda değer bir değişim olmamıştır. Fakat İranlı kadınların tarihinde Muhammed Rıza Şah döneminin en önemli gelişmesi 1963 yılında kazandıkları oy kullanma hakkıdır. Kadınların oy kullanma hakkı uzun yıllar süren bir mücadelenin, protestoların ve ulemanın karşı çıkması ile şekillenen bir mücadelenin sonucunda olmuştur (Shojaei, 2010: 260). 1963 yılı İranlı kadınlar için önemli dönüm noktalarından biri sayılır. Hem oy kullanma hakkı kazanmışlardır hem de Beyaz Devrim'de kadınlar ile ilgili

düzenlemeler yapılmıştır. Bununla beraber kadınların farklı sektörlerde çalışma imkânları artmıştır.

Her ne kadar kadınlara oy hakkı verilmesi çok önemli bir değişim olsa da yasanın çıkarıldığı dönemde kadınların seçimlere katılım oranı tartışmalı bir husus olmuştur. Nashat'e göre İranlı kadınların çoğu dini ve geleneksel bir bakış açısına sahipti ve birçoğu bu yasalardan etkilenmedi ve yalnızca kadınların küçük bir oranı Pehlevi dönemi seçimlerine katılmıştır (Beck, Nashat, 2004: 25). Yine de kadınların böyle bir hakka sahip olması zaman içinde oy kullanma hakkının önemini kavramalarına yardımcı olmuştur

Hükümet kadınların oy kullanma hakları ile ilgili düzenlemeleri dolaylı bir yoldan Yerel Seçimler aracılığıyla uygulamayı denemiştir. Ekim 1962'de Başbakan Asadullah Alam'ın hükümeti hem Müslüman hem de Gayri Müslim kadınların yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakları olacağını ilan etmiştir. Kadınların olumlu karşıladığı bu uygulama ulemanın tepkisini çekmiştir. Hükümete bu yasayı geri çekmesi için mektuplar yazılmış ve kitleleri de protestolar için harekete geçirmeye hazırlanmışlardır. O dönemde fazla tanınmayan Ayetullah Humeyni bu olaylarda önemli rol oynamıştır (Esfandiari, 1997: 27). Sonuç olarak Aralık ayında hükümet bu yasayı geri çekmek durumunda kalmıştır.

Böylece Beyaz Devrim'den önce denenen kadınlara oy kullanma hakkı tanıma girişimi, ulemanın tepkisinden dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kadınların referanduma katılması, oy kullanma haklarının genişletilmesi, kadınların 1963'te parlamento seçilmesi yirmi yıla yakın bir süreçte kadınların artacak olan imkânlarına zemin hazırlamıştır (Esfandiari 1997, 28).

Beyaz Devrim'in kadınlara dair reformlarının bir parçası olarak kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinin ardından 6 kadın milletvekili meclise seçilmiş ve Muhammed Rıza Şah tarafından 60 kişiden oluşan senatoya 2 kadın senato üyesi atanmıştır (Tajuddin, 2000:160-161).

Kadınların Parlamentodaki varlıkları, referanduma katılmaları ve benzer değişiklikler İranlı kadınların yeni talepleri ile sonuçlanmıştır. Mesela, 1965'te Birleşmiş Milletler Komisyonu Kadınların Statüsü üzerine Tahran'da toplanmıştır. Bu konferans kadınların

sorunlarına dünya çapında bir çözüm getirmemiş ancak uluslararası boyutta İranlı kadınların aktivitelerinin dikkat çekmesini sağlamıştır (Esfandiari 1997, 29).

Şah'ın Beyaz Devrim adını verdiği kitabında kadınların oy kullanma hakkı ile ilgili ifadeleri şöyledir:

“...yeni seçim yasasında İranlı kadınlar erkekler ile oy kullanma hakkı ve parlamentonun iki meclisine de katılmayı içeren eşit haklara sahip olmalıydı (Pahlavi, 1967: 90)”.

Meclisin eski seçim yasasının 10. Maddesine göre oy kullanma hakkından mahrum olanlar “kadınlar, azınlıklar, yasal koruma altında olanlar, hileli iflas edenler, dilencilik gibi itibarsız mesleklere sahip olanlar, katiller, hırsızlar ve İslam Yasalarına göre cezalandırılabilen öbür suçlular” idi (Pahlavi, 1967: 92). Burada belirtilen ifadelerden de anlaşılacaktır ki kadınlar azınlıklar, katiller ve hırsızlar ile eş tutulmuştur. Oy kullanma hakkına sahip vatandaşlar olarak görülmemişlerdir.

Muhammed Rıza Pehlevi'ye göre bu yasanın yürürlükte olduğu ilerlemeci 20.yüzyılda ve İnsan Hakları Bildirisi'nin yayınlandığı dönemde biz nasıl ilerlemeyi ve özgürlüğü savunabiliriz? Nasıl annelerimizi, eşlerimizi, kız kardeşlerimizi itibarsız yaşayanlar ve delilerle aynı kategoriye koyabiliriz? (Pahlavi, 1967: 92).

Muhammed Rıza Pehlevi, Oriana Fallaci'ye verdiği röportajda kadın ve erkeğin kabiliyet bakımından eşit olamayacağını savunduğu düşüncelerinin aksine, yazdığı kitapta, ulusal ve dini değerlere atıfta bulunarak kadın erkek eşitliğini savunmuştur. Örnek vermek gerekirse, binlerce yıl öncesinde İran'ın ulusal dini olan Zerdüştlükte baş meleklerin 3 kadın ve 3 erkekten oluştuğunu söyleyerek kadın erkek eşitliğini vurgulamıştı. Ayrıca Antikçağ İran'ında ülke yönetiminde kadınların en yüksek makamlara gelebildiğini, Sasaniler döneminde de Purandokht ve Azarmidokht adlı iki kadın hükümdar olduğunu söylemiştir. Şah'ın verdiği başka bir örnek ise Firdevsi'nin Şehname adlı eserinde iktidara geçen Homay adlı kraliçedir (Pahlavi, 1967: 92-93).

Kadınların İslam dinindeki önemlerine atıfta bulunduğu açıklamalarında ise Kur'an da geçen ayetlerden örnek vermiştir. Kur'an'daki bir ayette ‘erkekler ve kadınlar kazandıklarından benzer faydayı sağlamalıdır’ ve bir diğer ayette de ‘cennet annelerin ayaklarının altındadır’ söylenmiştir (Pahlavi, 1967:94).

Şah İran'ın Beyaz Devrimi'ni anlattığı kitabının seçimler ile ilgili bölümünde kadınların ülkenin ulusal yaşamında olarak önemli olduğunu ve yetiştireceği evlatlar ile ülkenin kalkınmasında ve ilerlemesinde belirleyici bir rol oynayacağını altını çizmiştir.

Şah başka bir konuşmasında:

“Eminim ki İran kadınları şu an erkekler ile eşit haklara sahiptirler ve ülke meselelerini idare edebilirler. Çünkü onlar şimdiye kadar mahrum sınıftılar şimdiden itibaren onlar toplumumuzun çalışmalarında şevkli bir rol alacak ve sorumluluklarını ciddiyetle yerine getireceklerdir (Pahlavi, 1967: 99)”.

3.1.6. Aile Koruma Yasası

İki önemli gelişme kadınların yasal konumlarının geliştirilmesinde destekleyici olmuştur. Bunlardan ilki petrol gelirlerinde meydana gelen artış, petrol fiyatlarının dünyada yükselmesi ve bu endüstrinin millileşmesidir. Meydana gelen bu gelişmeler İran ekonomisini ve toplumunu dönüştürmüştür (Nashat, 2004: 25).

Beyaz Devrim'in kadınlar ile ilgili diğer bir önemli yasa kadınların yasalar karşısındaki konumunu tanımlamakta belirleyici olan ve 1967 yılında yürürlüğe giren Aile Koruma Yasası'dır. Bu yasa ile beraber kadınların Medeni Hukuktaki bazı hakları genişletilmiştir.

Aile Koruma Yasası ile beraber kadınların evlilik ile ilgili yasal hakları genişletilmiştir. Özellikle boşanma, çocukların velayeti, çok eşlilik ve yurt dışında eğitim görme gibi konularda kazanımları olmuştur (Shojaei, 2010: 260).

Aile Koruma Yasası ile kadınların oy kullanma hakkı gibi birçok konuda düzenleme getirilmesine rağmen hala değişmeyen yasalar da bulunmaktaydı. Miras Yasası ve Pasaport Yasası değişmeyen yasalara örnek olarak gösterilebilir. Pasaport Yasası'na göre kadının ülkeden ayrılabilmesi için noterden kocası tarafından onaylanmış yazılı bir belgenin olması gerekmektedir (Esfandiari, 1997: 31).

İran'da boşanma oranları yüksek olmamasına rağmen, erkekler kendi boşanma haklarını ve çocukların velayet haklarını kadınların üzerinde bitmeyen bir tehdit olarak

kullanmışlardır. Yeni yasa ile çocukların velayeti ve nafaka gibi konular aile mahkemelerinin kontrolü altına alınmıştır (Nashat, 2004: 25).²⁶

3.1.7. Garbzedegi

Kadınlar ile ilgili eğitim, hukuk, sağlık anlamında gelişme olması kadının toplumsal yaşamda daha görünür olması anlamına gelmekteydi. Bu durumda da kadınlar bazı muhafazakâr kesimlerin eleştirilerinin hedefi olmaktaydı.

Muhammed Rıza Şah döneminde modernleşme politikalarını benimseyenlere garbzedegi yani “batılılaşmadan hastalanmış” gibi bir tabir kullanılmıştır (Kandiyoti, 1991:8). Bu tabir, ilk defa “Celal Ali Ahmed tarafından 1962’de ‘ Garbzedegi’ adlı makalede kullanılmış ve toplumda geniş yankı uyandırmıştır (Britannica, 2015)”.²⁷

Garbzedegi kavramı İran’da sınıf ve cinsiyet temelli bir kavram olarak yorumlanmıştır. İran’da bu kavram bir hastalık, bir virüs olarak özellikle de batı tarzı eğitim alanların etkilendiği bir kavram olarak yorumlanmıştır. Bu hastalıktan da özellikle kadınların muzdarip olduğu söylenmiştir. İran özelinde düşünüldüğünde bu hastalıktan çalışan sınıf kadınları, köylü kadınlar ve kentlerdeki yoksul kadınlar etkilenmemiştir. İslamcılara göre hedef kitle üst-orta sınıf eğitilmiş kadınlardır. Özellikle de orta eğitimde veya üniversitede batı tarzı eğitim alanlardır. Garbzede kadınların bir örneği eğitilmiş anne babanın çocuğu olup, Tahran’da veya başka seçilmiş özel okullarda eğitim alanlardır. Bu kadınların ne anneleri ne de kendileri örtü kullanır ve Avrupa modasını takip eden batı tarzında bir giyim kuşamları vardır. Yüksekokuldan sonra bu kadınlar kamu ya da özel sektörde çalışmaya başlayacak (yabancı dil bilgisi ya da ailesinin nüfuzu sayesinde) veya İran’da ya da yurt dışında okullara gideceklerdir. Bu orta-üst sınıf kadınlar Pehlevi yönetiminin siyasal ve ekonomik imkânlarından faydalananlardır. Garbzede’nin diğer örneği olan kadınlar ise okulda batı tarzı eğitim ile tanışmış olan daha geleneksel ailelerin üyeleri olabilirler. Bu kadınların birçoğu siyasal olarak aktif, diktatörlük ve bağımlı kapitalizme

---

²⁶ Bkz Resim 9

²⁷ Britannica internet ansiklopedisinin, Fars edebiyatını anlatan ‘Persian Literature’ adlı başlığından alınmıştır.

karşıdılar. Bunlar Kuzey Amerika ve Avrupa'daki İranlı öğrenci hareketlerinde bulunabilirler (Moghaddam, 1993:141-142).

3.1.8. Kadınlar ve İslam Devrimi

İranlı kadınların İslam Devrimine katılmaları kadınların birçok alanda aktif olmasında önemli bir tarihsel dönüm noktasıdır. İran'da modernleşme, batılılaşma gibi politikaların uygulandığı Pehlevi döneminde özgürlük alanları bu politikalar bağlamında eski geleneksel yapıya göre genişlemiş gözükürken İranlı kadınların İran Devrimi'ne katılmaları tartışma noktası olmuştur. Kadınların en büyük talepleri Şah'ın otoriter politikalarına son vermesi ve daha özgür daha eşit bir yaşam talebiydi.

İslam Devrimi öncesinde kentli orta sınıf kadınlar arasında da iki farklı grup ortaya çıkmıştır: çadori (örtülü) kadınlar, çarşı (bazaar) grubunun temsilcileri (tacirler, tüccarlar, zanaatkârlar, çarşı esnafı), klasik ev hanımı olan geleneksel ve dini küçük burjuvalardır. İkinci grup ise biçadoriler (örtülü olmayanlar) yani eğitilmiş, modern yeni ortaya çıkan edaari yani ofis görevleri olan (profesyoneller, teknisyenler, devlet görevlileri) dışarda çalışan veya çalışmak isteyen modern küçük burjuvalardır (Tohidi, 1994: 120).

Kadınlar İran Devrimi'ne giden süreçte birçok eyleme katılmış, şah karşıtı protestoları desteklemişlerdir. Bunların bazıları: duyuru yapmak, haberleri yaymak, gizli siyasal aktivitelere katılmak, siyasal toplantılara katılmak, demeç vermek...silah kullanmak (Shojaei, 2010:261)

Hatta İslam Devrimi sürecinde Humeyni de birçok konuşmasında çadori kadınların devrime verdiği desteği vurgulamıştır. Bir konuşmasında;

“Siz, cesur kadınlar, bu zafere (İslam Devrimi) öncülük ettiniz. Siz erkekleri cesaretlendirdiniz. Biz sizlerin cesaretine minnettarız (Khomeini, 1999: Aktaran Shojaei, 2010:261)”.

İran örneği aslında, Batı tarzı modernleşme kadınların yaşamını dönüştürmede sınırlı kalmıştır. Zoraki olarak yapılan Batı tarzı modernleşme kadınların geniş ölçüde desteklediği İslam Devrimi'nin (1978-1979) oluşmasındaki boşluğu yaratmıştır (Bahramitash, 2004: 161).

Fakat Şu da unutulmamalıdır ki o d6nemde modernleşme politikaları kapsamında kadınların eğitim imkânları çalışma imkânları ve toplumsal yaşama katılımları artmıştır. Pehlevi d6nemindeki geleneksel g6 unsurları d6Őun6ld6ęinde kadınların ulemadan ya da diğer g6 unsurlarından bu hakları alması m6mk6n değildi.

Kadınlara y6nelik yapılan reformların başarılı olamamasının en 6nemli nedeni devletin yalnızca kendi reformlarını destekleyen 6st ve orta sınıf kadınları dinlemesi ve devletten bağımsız olan oluŐumları reformlarına dâhil etmemesi, onlarla m6zakere etmemesidir.

Moghissi'nin (2008:545) vurguladığı 6zere devlet destekli yasal ve toplumsal reformlar rejim taraftarı eğitimli 6st ve orta sınıf ve devletin reformlarını destekleyen ve devletin ideolojik varlık alanını geniŐleten kadınlar tarafından duyulabilmiŐtir. Sonuç olarak kadınların eğitim alma imkânlarını geniŐleten, 6cretli iŐlerde çalışma ve aile yasası gibi kadınların yararına çıkarılan yasalar da kitlesel desteği sağlayamadılar.

SONUÇ

20. yüzyılın başında Muhammed Rıza Pehlevi'ini resmi devlet politikası olan modernleşme kavramı İranlı kadınların hayatında önemli değişiklikler ile sonuçlanmıştır. İran'da modernleşme çalışmalarına dair yapılan çalışmaların büyük bir kısmı İran ve Türkiye'deki modernleşme çalışmalarının bir karşılaştırması şeklinde olmuştur. Rıza Pehlevi ve oğlu Muhammed Rıza Pehlevi dönemlerinde kadınlara yönelik yapılan modernleşme çalışmaları bir arada incelenmemiştir. Bu çalışmada Rıza Pehlevi ve oğlu Muhammed Rıza Pehlevi döneminde yürürlüğe giren modernleşme çalışmaları İranlı kadınlar bağlamında incelenmiştir.

Bu çalışma yapılırken hem tarih biliminin hem de sosyoloji biliminin araştırma yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. Bir taraftan konu ile ilgili tarihçilerin yazdığı eserler incelenmiş diğer taraftan ise sosyologların yaptıkları modernleşme, modernite gibi kavramların ve kadın ile modernleşme ve ulus devlet politikaları arasındaki ilişkilerin detaylı bir analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Modernleşmeyi batılılaşma ile eşdeğer kabul eden devletlerde kadın- erkek ilişkileri bu anlam çerçevesinde yeniden düzenlenir. Fakat İran gibi geleneksel toplumlarda kadının geleneksel rolü modernleşme ile büyük bir değişime uğramaz. Görüntüsel olarak her ne kadar değişimler olsa da aile kurumu içindeki rolü aynıdır. Modernleşen kadın kast edilirken en önemli vurgu kadının modernleşerek iyi bir eş ve iyi bir anne olacağıdır. Ayrıca, Pehlevi Dönemi kadın reformlarında hem Rıza Pehlevi hem de oğlu Muhammed Rıza Pehlevi birçok konuda modernleşme politikalarını Batılılaşma bağlamında yaparken, Aile Yasası gibi kadınların evlilikteki durumunu belirleyen uygulamalarda Şeriat kurallarını tamamen terk etmemiştir. Bir diğer çelişkili durum ise Muhammed Rıza Pehlevi'nin kadınlara dair farklı yerlerde bildirdiği görüşleridir. Şah, İtalyan gazeteci Oriana Fallaci'ye verdiği röportajda, kadınlar ile erkeklerin yasalar karşısında eşit olabileceğini, fakat kabiliyet anlamında eşit olamayacağını vurgulamıştır. Fakat kendi kitabında İran tarihinde kadın hükümdarların olduğunu, Zerdüştlükte eşit sayıda kadın ve erkek melek olduğunu söyleyerek kadın- erkek eşitliğini vurgulamıştır. Bu durum

modernleşmenin devlet yöneticileri tarafından yeterince içselleştirilmediğini gösterir. Kadınların resmi olarak örgütlenmesi devlet güdümünde olmaktadır. İran örneğine bakacak olursak kadınların ancak erkek egemen geleneksel otoriteye sahip olan Pehlevi hanedanının bilgisi ve kontrolü dâhilinde kurumsallaşabildiğini görmekteyiz. Muhammed Rıza Şah döneminde İran Kadın Örgütü adı altında birleşip devlet kontrolü altına giren kadın dernekleri buna örnek olarak gösterilebilir.

Öncelikle, örtünün kaldırılmasının en başta ulemanın kuvvetli bir tepkisiyle sonuçlanmıştır. Kentlerdeki eğitimli kadınlar tarafından örtü yasağı benimsenmesine rağmen kırsal bölgede nasıl bir etki gösterdiğine dair detaylı bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Pehlevi döneminin dikkat çekici hususu iktidarın otorite ile teması olmuştur. Her ne kadar bürokratik kurumlar ve meclis varlığını sürdürse de ülkede “şah” gibi geleneksel unvana sahip bir yönetici vardı. Modernleşme politikalarında halka uygulanan baskılar düşünüldüğünde otoriterleşme eğilimi olan bir yönetim olduğu sonucuna ulaşılabılır.

Fakat örtü yasağı ile ilgili uygulamalar incelendiğinde en önemli farkın yaptırımlar ile ilgili olduğu gözlemlenmiştir. Rıza Şah döneminde örtü takan kadın cezalandırılabilirken oğlu Muhammed Rıza Şah döneminde böyle bir uygulamaya rastlanmamış yalnızca örtü takmamanın bir sınıf aidiyetinin göstergesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İran'daki modernleşme çalışmaları da ulus devlet inşasıyla iç içe geçmiştir. İran, yapısı itibariyle modernleşme ve batılılaşma gibi tecrübeleri kendi iç dinamikleri ve sosyokültürel geçmişi ile tecrübe etmemiştir. Ayrıca, tepeden inmesinden dolayı toplumun bütün kesimlerine aynı anda ve aynı derecede ulaşamamıştır. Dolayısıyla, modernleşme ve milliyetçilik gibi Batı toplumlarında ortaya çıkan olguların Batı dışı toplumlara uyarlanması sorun teşkil etmiştir. Pehlevi döneminde hâkim olan modernite çalışmalarının da temel sorusu bu bilgiler ışığında şunlar olmuştur? Batılı olmayan bir toplum moderniteyi Batı'dan aldığı şekilde nasıl uygulayabilir? Hangi boyutlarıyla içselleştirebilir?

Bu çalışmada Pehlevi döneminde kadınlar için yapılan modernleşme politikaları bu sorular çerçevesinde değerlendirilmeye çalışıldı. Ulaşılan sonuç ise şunu gösterdi ki modernleşmeyi kendi tarihsel koşullarının sonucu olarak tecrübe etmeyen İran'da

uygulamaya çalışılan modernleşmenin toplumun bütün kesimlerine ulaşmadığı, yöneticilerin de modernleşme politikalarını kısmen uyguladıkları sonucuna varılmıştır.

RESİMLER

Resim 1: Bu resimde Rıza Şah'ın isteğiyle 1935'te kurulan Kanun-e Banuvan üyelerinin örtüyü çıkardıktan sonraki halleri gösterilmiştir(Afary, 2009:152).

Resim 2: 1931 yılında örtü yasağından sonra Tahran'daki elit kadınlar tarafından kullanılan değiştirilmiş örtü (Afary, 2009: 152).

Resim 3: Iran-e Emruz 2, no. 2 (Nisan/Mayıs 1940): 31. 'Eğitimli Ev Kadınlarının' hünnerleri Kızlar için Akademi'nin mezuniyet töreninde kutlanmakta. (Amin, 2002: 203).

Resim 4: 1948'de Nourbakhsh Yüksek Okulu'ndan öğrenciler (Afary, 2009:191)

Resim 5: 1946'da Tahran Üniversitesi'nin Tıp öğrencileri (Camron Amin, 2002:143).

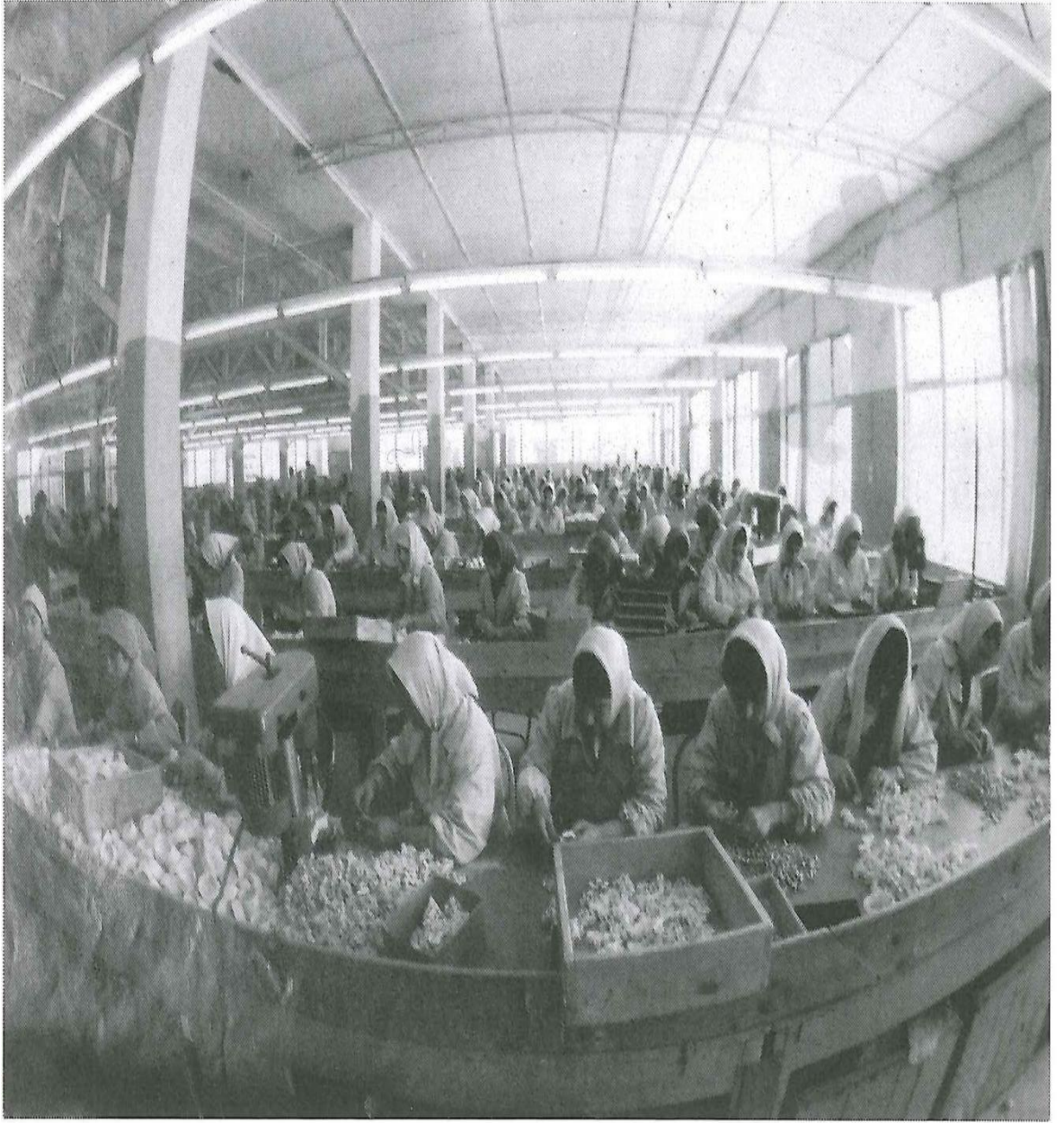
Resim 6: Modern gelin ve damat: Anvar (Pirnazar) Afary ve Naim Afary, 1950 (Afary, 2009:180).²⁸

---

²⁸ Resimdeki gelin ve damat resmin alındığı kitabın yazarı Janet Afary'nin anne ve babasıdır

Resim 7: 1968- Şah'ın eğitim ordularına katılan kadınlar kısa bir askeri eğitimden geçerken (Afary, 2009:203).

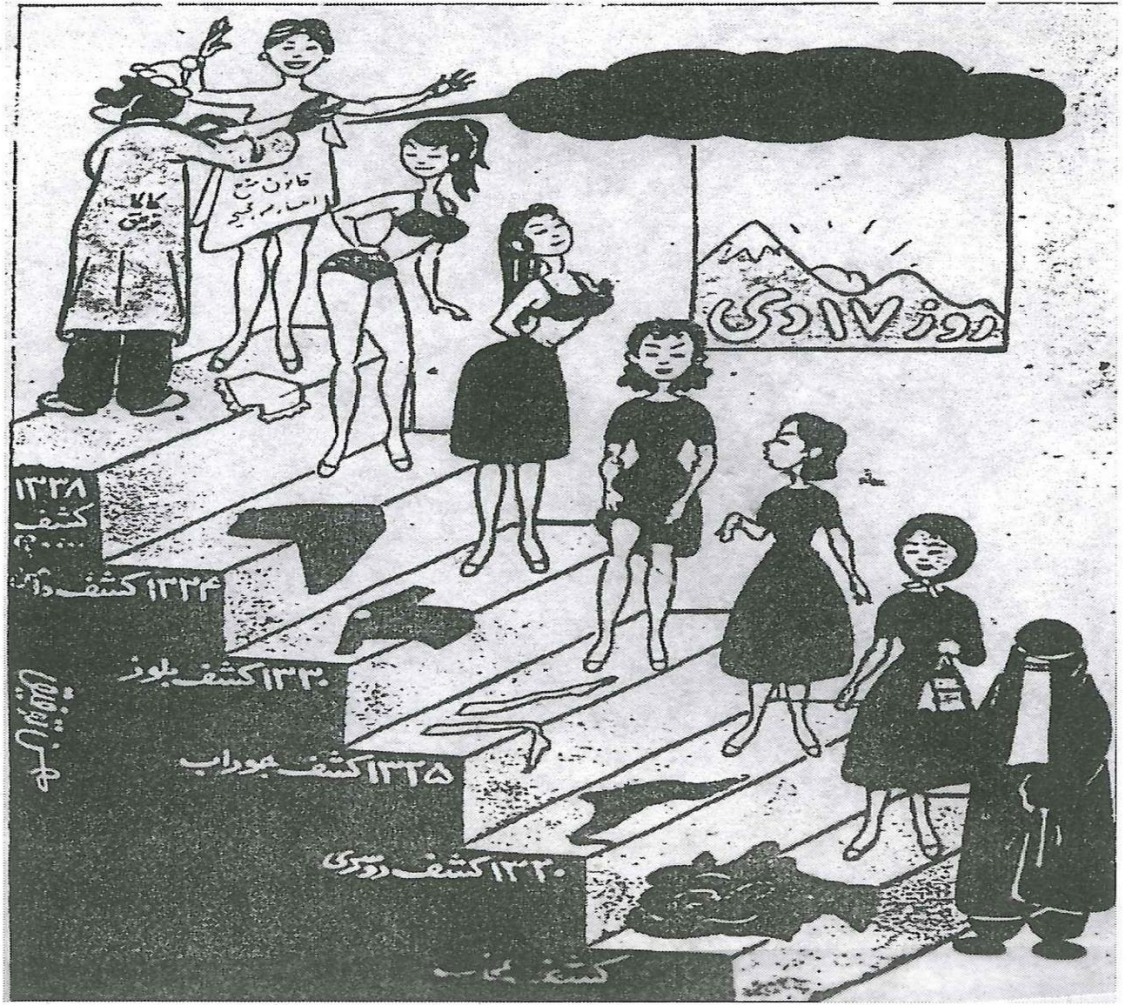
Resim 8: Fabrika çalışanları (Afary, 2009: 207)

Resim 9: 1979- Aile Koruma Mahkemesi'nde boşanma davasının görüldüğü bir vaka, resimdeki kişinin yüzü Afary'nin tahminlerine göre fotoğraftaki kişinin mahremiyetini korumak amacıyla fotoğrafı çeken kişi tarafından karartılmıştır.

(Afary, 2009: 216)

Resim 10: Kadınların iddia edilen 'soyunması'. Resmi olarak kadınlar gününün ilan edildiği 1936'dan 1960'a kadar geçen süreçte kadınların açılması (Afary, 2009: 226).

Merdivenin basamaklarında aşağıdan yukarıya doğru:

- Çarşafın kaldırılması
- 1320 başörtüsünün kaldırılması
- 1325 çorabın kaldırılması
- 1330 gömleğin kaldırılması
- 1334 eteğin kaldırılması

yazmaktadır. Aslında bu karikatür, toplumun kadınlara yönelik yapılan modernleşme politikalarına tepki gösteren kesimin görüşlerini özetlemektedir.

KAYNAKÇA

- Abrahamian, E. (2011). *Modern İnan Tarihi*. (Şendil,D. Çev.). İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Abrahamian, E. (1980). Structural Causes of Iranian Revolution. *MERIP Reports*, 87. s.21-26
- Afary, J. (1989). On the Origins of Feminism in Early 20th-century Iran. *Journal of Women's History*, 1.2 s. 65-87
- Afary, J. (2009). *Sexual politics in modern Iran*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ahin, T. (2010). İnan İslam Cumhuriyeti'nde Devlet Yapısı. *Amme İdaresi Dergisi*. 43/ 2, s. 81-100
- Amin, C. M. (2001). Selling and Saving "Mother Iran": Gender and the Iranian Press in the 1940s. *International Journal of Middle East Studies*, 33/ 3s. 335-361 Erişim tarihi: 12/12/2014 <http://www.jstor.org/stable/259455>
- Amin, C. (2002). *The making of the modern Iranian woman gender, state policy, and popular culture, 1865-1946*. Gainesville: University Press of Florida.
- Amin, Q. (2001). *The Liberation of Women: And, The New Woman : Two Documents in the History of Egyptian Feminism*. Cairo : The American University in Cairo Press.
- Ansari, S., Martin V. (Der.) (2002). *Women, religion and culture in Iran*. Richmond, Surrey: Curzon in association with the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.
- Arasteh, R. (1969). *Education and Social Awakening in Iran,1850-1968*. Leiden: E. J. Brill

Armaoğlu, F. (2010). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)*. (17. baskı ed.). İstanbul: Alkım Yayınevi.

Aşıkkutlu, T. (2011). *Türk-İran Modernleşmesi Çerçevesinde Kadın*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul.

Atabaki, T., Zürcher, E. J.(Ed.) (2012). *Türkiye ve İran'da otoriter modernleşme: Atatürk ve Rıza Şah dönemleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Ansari, A. (2001). The Myth Of The White Revolution: Mohammad Reza Shah, 'Modernization' And The Consolidation Of Power. *Middle Eastern Studies*, 37(3), 1-24.

Aydın S. *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Gündoğan Yayınları. Ankara. 1993

Bahramitash, R. (2004). Women's Employment in Iran: Modernization and Islamization. içinde, Jahanbegloo, R. *Iran--between tradition and modernity*. Lanham, Md.: Lexington Books.

Beck, L., & NashatI, G. (2004). Introduction. içinde, *Women in Iran from 1800 to the Islamic Republic*. Urbana: University of Illinois Press.

Berman, M. (2013). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor.Modernite Deneyimi* Altuğ, Ü., Peker, B. Çev.) İstanbul. İletişim

Beşiriyye, H. (2009). İran'da Siyasal İdeoloji ve Toplumsal Kimlik. Ahmedi, H. (Ed.) (2009). *İran: Ulusal Kimlik İnşası* (Birinci basım. ed.). İstanbul: Küre

Bora, A. (2010, Bahar). Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri. *Bilig*, 53:51-66

Chodak, Szalay (1973) *Societal Development*. New York: Oxford Univ Press.

Chebabı, H. (2012). *Türkiye ve İran'da Erkekler İçin Kıyafet Kanunları*. Atabaki, T.

Zürcher, E.J. (der.) (2012). *Türkiye ve İran'da Otoriter Modernleşme Atatürk ve*

- Rıza Şah Dönemi. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları s.189-213
- Dabashi, H. (2008). *İran: Ketlenmiş Halk*. (Ayhan, E. Çev.). İstanbul. Metis.
- Davis, N.Y. (2010). *Cinsiyet ve Millet*. (Bektaş, A. Çev.) İstanbul. İletişim.
- Dawlatšāhī, M. (2012). “Mohtaram Eskandarī”, Encyclopædia Iranica. VIII/ 6, s. 606-607; Erişim tarihi: 4.2.2015 <http://www.iranicaonline.org/articles/eskandari-mohtaram>
- Djalili, M.R. ve Kellner, T. (2011). *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*. (Uzmen, R. Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- ‘Education XXVI. Women’s Education in the Pahlavi Period and After’. (2011). Encyclopædia Iranica Cilt. VIII, Kısım. 2, s. 178-224, Cilt. VIII, Kısım. 3, s. Erişim tarihi 06.12.2014: <http://www.iranicaonline.org/articles/education-xxvi-womens-education-in-the-pahlavi-period-and-after>
- Erkilet Başer, A. (1999). *Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler*. İstanbul: Yöneliş
- Esfahani, M. K (2014). Iranian Women: One Step Forward, Two Steps Back, *Ortadoğu Etütleri*, 5 (2),31-53.
- Esfandiari, H. (1997) *Reconstructed lives: Women and Iran's Islamic revolution*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press.
- Esposito, J. L., Voll, J. O., & Fethi, A. (1998). *İslamiyet ve demokrasi*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Elwell-Sutton, L.P. “Alam-E Nesvan,” Encyclopædia Iranica, I/8, s.795-796; Erişim tarihi: 4 12. 2014 <http://www.iranicaonline.org/articles/alam-e-nesvan-a-magazine-founded-in-mizan1299-s>
- Fallaci, O. (2011). *Interviews with History and Conversations with Power*. New York: Rizzoli.

Frield, E. 1992. The Dynamics of Women's Spheres of Action in Rural Iran. içinde:
Women in Middle Eastern History: Shifting Boundaries in Sex and Gender.

Keddie, N. R., Baron, B. (der.) New Heaven, London: Yale University Press.

Ghaffary, G. (2006). The State and Rural Development. Critique: *Critical Middle Eastern Studies*, 15(3).283-293.

Göle, N. (2004). Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine. İçinde,U. Kocabaşoğlu (Ed.),*Modern Türkiye'de siyasi düşünce* (3. baskı ed., pp. 56-67). İstanbul: İletişim.

İrem, N. (2006-2007). Aydınlanma ve Sınırlılık Siyaseti Olarak Ulus Devlet Modernliği. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 39. 157-179

Kandiyoti, D. (1991). Introduction. içinde, *Women, Islam, and the state*. Philadelphia: Temple University Press.

Kamali, M. (1997) The modern revolutions of Iran: Civil society and state in the modernization process. *Citizenship Studies*, 1:2, 173-198,
<http://dx.doi.org/10.1080/13621029708420654>

Katozian, H. (2012). Rıza Şah Döneminde Devlet ve Toplum. Atabaki,T. Zürcher,E.J. (der.) (2012).Türkiye ve İran'da Otoriter Modernleşme Atatürk ve Rıza Şah Dönemi. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

Keshavarzian, A. (2003) Turban or Hat, Seminarian or Soldier: State Building and Clergy Building in Reza Shah's Iran; *Journal of Church and State* , 45, 81-112

Kheirabadi, M. (2003). Iran. Philadelphia: Chelsea House.

Khiabany,G., Sreberny, A. (2007). The Women's Press in Contemporary Iran: Engenderin Public the Spheres. Sakr, N. (der.). *Women and Media in the Middle East: Power Through Self-Expression*.New York: Palgrave Macmillan s.15-39.

Kia, M. (2005). Negotiating Women's Rights: Activism, Class, and Modernization in Pahlavi Iran. From: *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle*

East. 25.1, s. 227-244

https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/comparative_studies_of_south_asia_africa_and_the_middle_east/v025/25.1kia.html

Lenczowski, G. (1978). *Iran under the Pahlavis*. Stanford, Calif.: Hoover Institution Press.

Mackey, S. (1996). The Persian Empire of Muhammad Reza Shah. İçinde, *The Iranians: Persia, Islam, and the soul of a nation*. New York: Dutton.

Mahdi, A. (2004). The Iranian Women's Movement: A Century Long Struggle. *The Muslim World*,94. 427-448.

Manoutchehrian, M.(1994). “Seddiqa Dawlatābādī”. Encyclopædia Iranica. Erişim Tarihi: 4.2.2015. <http://www.iranicaonline.org/articles/dawlatabadi-seddiqa>

Marshall,G. (2009). Modernizm. Sosyoji Sözlüğü içinde. (s.508). çev. Akınhay O.,Kömürcü, D. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

Metin, C. (2011) . *Emperyalist Çağda Modernleşme. (Türk Modernleşmesi ve İran 1800-1941)*. Ankara: Phoenix.

Mirsepasi, A. (2010). *Democracy in Modern Iran Islam, Culture, and Political Change*. New York: New York University Press.

Moghaddam, V. (1993). *Modernizing Women Gender&Social Change in the Middle East*. Boulder&London: Lynne Rienner.

Moghissi, H. (2004). Troubled Relationships: Women, Nationalism and the Left Movement in Iran. Cronin, S. (Der.) (2004). Reformers and Revolutionaries in Modern Iran: New perspectives on the Iranian Left. London: Routledge Curzon. s.209-229

Moghissi, H., (2008). Islamic Cultural Nationalism And Gender Politics In Iran. *Third World Quarterly*, 541-554.

Mojab, S. (2001). Conflicting Loyalties: Nationalism and Gender Relations in Kurdistan. In *Of property and propriety the role of gender and class in imperialism and nationalism*. Toronto: University of Toronto Press.

- Naghibi, N. (2007). *Rethinking global sisterhood western feminism and Iran*.
Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Najmabadi (1991). *Hazards of Modernity and Morality: Women, State and Ideology in Contemporary Iran*, Kandiyoti, D.(der.). *Women, Islam and the State*. Philadelphia: Temple University Press.s. 22-48.
- Najmabadi, A. (1998). *Years of Hardship, Years of Growth’: Feminisms in an Islamic Republic*. Haddad, Y., Esposito, J. (der.) *Islam, Gender, and Social Change*, Oxford University Press, Oxford. 1998. s. 58-84
- Najmabadi, A. (2005). *Women with mustaches and men without beards gender and sexual anxieties of Iranian modernity*. Berkeley: University of California Press.
- Najmabadi, A. (2010). *Güç ve Fail: Rıza Şah Dönemi Kadın Aktivizmini Yeniden Ele Almak*. Atabaki, T. (Der.) (2010) *Devlet ve Maduniyet Türkiye ve İran’da Otoriter modernleşme, Toplum ve Devlet*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Najmabadi, A. (2011). “Dorrat-Al-Ma’ali”, *Encyclopædia Iranica* VII/5, s. 520-521; Erişim tarihi: 4.2.2015 <http://www.iranicaonline.org/articles/dorrat-al-maali>
- Özkırımlı, U. (2009). *Milliyetçilik kuramları: Eleştirel bir bakış* (3.baskı ed.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Pahlavi, M. R. (1967). *The White Revolution of Iran*. Kayhan Press
- Paidar, P.(1995). *Women and the Political Process in twentieth-century Iran*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parsons, T. (1971). *The system of modern societies*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Parvin, N. ‘Nama-ye Banovan-e Iran,’ *Encyclopædia Iranica*, online basım, 2010. Erişim tarihi: 4.12.2014 <http://www.iranicaonline.org/articles/nama-banovaniran>
- Persian literature. (2015). İçinde, *Encyclopædia Britannica*.

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/452843/Persian-literature/277142/Modern-Iran>

- Popp, R. (2008) An application of modernization theory during the Cold War? The case of Pahlavi Iran. *The International History Review*, 30:1, 76-98,
- Sanasarian, E. (1985). Characteristics of Women Movement in Iran. Fathi.A. (der.) (1985). Women and the Family in Iran. Netherlands: E. J. Brill. s.86-107
- Sedghi, H.(2007). *Women and Politics in Iran: Veiling, Unveiling and Reveiling*. New York: Cambridge University Press.
- Shahidian, H. (2002). Introduction. içinde, *Women in Iran*. Westport, Conn.: Greenwood Press.
- Shahidi, H. (2002). Women and Journalism and Iran. Ansari, S., Martin V. (Der.) (2002). içinde, *Women, religion and culture in Iran*. Richmond, Surrey: Curzon in association with the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.
- Shojaei, S. N. (2010, Eylül). Women in Politics: A Case Study of Iran. *Journal of Politics and Law* Vol. 3, No. 2, 257-268
- Skocpol, T. (1982). Rentier State And Shi'a Islam In The Iranian Revolution. *Theory and Society*, 11(3), 265-283.
- Soomekh, S. (2009). Iranian Jewish Women: Domesticating Religion and Appropriating Zoroastrian Religion in Ritual Life. *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues*, 18,13-38.
- Tajuddin,M.(2000). *The Role and Status of Women in Modern Iran*. Jadavpur Journal of International Relations 5 (158). <http://jnr.sagepub.com/content/5/1/158>
- Theberge, R. (1973). Iran: Ten Years After the 'White Revolution'. *MERIP Reports*, 18, 3-22. <http://www.jstor.org/stable/23567670>

Tohidi, N.1994. Modernity, Islamization, and women in Iran. içinde :Moghadam, Valentine M.. (Eds.) (1994) *Gender and national identity :women and politics in muslim societies* London (UNU/WIDER) by Zed Boks s. 110-141.

Tokuroğlu, B. (2004). *Özgürleşemeyen kadın*. Ankara: Odak.

Upton, J. (1960). *The history of modern Iran: An interpretation*. Cambridge, Mass: Distributed for the Center for Middle Eastern Studies of Harvard University by Harvard University Press.

Üşür, S.(1991). *Din Siyaset ve Kadın (İran Devrimi)*.İstanbul: Alan Yayıncılık.

Vatandoust, G. (1985). "The Status of Iranian Women During the Pahlavi Regime.

Fathi, A. (der.). (1985). *Women and the Family in Iran*. Netherlands: E. J. Brill, s. 107-30.

Weber, M. (2013). *Bürokrasi ve Otorite*. (Akın, H. B. Çev.) Ankara: Adres.

Ek: 1. Orijinallik Raporu**TurnitinOrijinallik Raporu**

- İşleme konu: 05-Şub-2015 12:29 EET
- NUMARA: 501885164
- Kelime Sayısı: 17806
- Gönderildi: 1

Elif Cevik tarafından

Benzerlik Endeksi

%2

Kaynağa göre Benzerlik

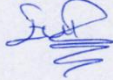
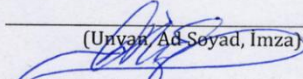
Internet Sources: %2

Yayınlar: %0

Öğrenci Ödevleri: %0

GİRİŞ 20. y.y.'ın başında dünya siyasetinde gelişen koşullar ve değişen dengeler nedeniyle bazı üçüncü dünya ülkeleri modernleşme projeleri başlatmışlardır. Bu üçüncü dünya ülkeleri genellikle o dönemde varlıklarını büyük devletlerin sömürgeleri olarak devam ettiren ülkeler olmuştur. Fakat sömürge olmayan bazı ülkeler de Batı tarzı modernleşme politikalarını takip etmişlerdir. İran ve Türkiye bunun en iyi örnekleridir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye 1ve İran, Batı tarzı modernleşme politikalarını benimsemiştir. Her ne kadar Türkiye ve İran doğrudan sömürge pratiğinden geçmemiş olsa da modernleşme politikaları, Batı ülkelerindeki gelişmelerden esinlenilerek ve devletin resmi politikaları aracılığıyla uygulanmıştır. Modernizm, modernleşme akımı 20.y.y.'da birdenbire ortaya çıkmış bir olgu değildir. Kökeni daha eskilere dayanmaktadır

Ek 2: Etik Kurul İzin Muafiyeti Formu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 28/01/2015	
Tez Başlığı / Konusu: PEHLEVİ DÖNEMİ KADIN MODERNLEŞMESİ (1921-1979)	
Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. 	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Tarih ve İmza	28-01-2015
Adı Soyadı: ELİF ÇEVİK	
Öğrenci No: N11223190	
Anabilim Dalı: TARİH	
Programı: YÜKSEK LİSANS	
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.	
DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI "Pehlivi Dönemi Kadın Modernleşmesi (1921-1979)" adlı çalışma Etik Kurul ve Komisyon yönergeleri'ne uygundur ve tez çalışmasının yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek görülmektedir. Yrd. Doç. Dr. Havusi JERKESİZ (Unvan, Ad Soyad, İmza) 	
Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr	
Telefon: 0-312-2976860	Faks: 0-3122992147
	E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr